

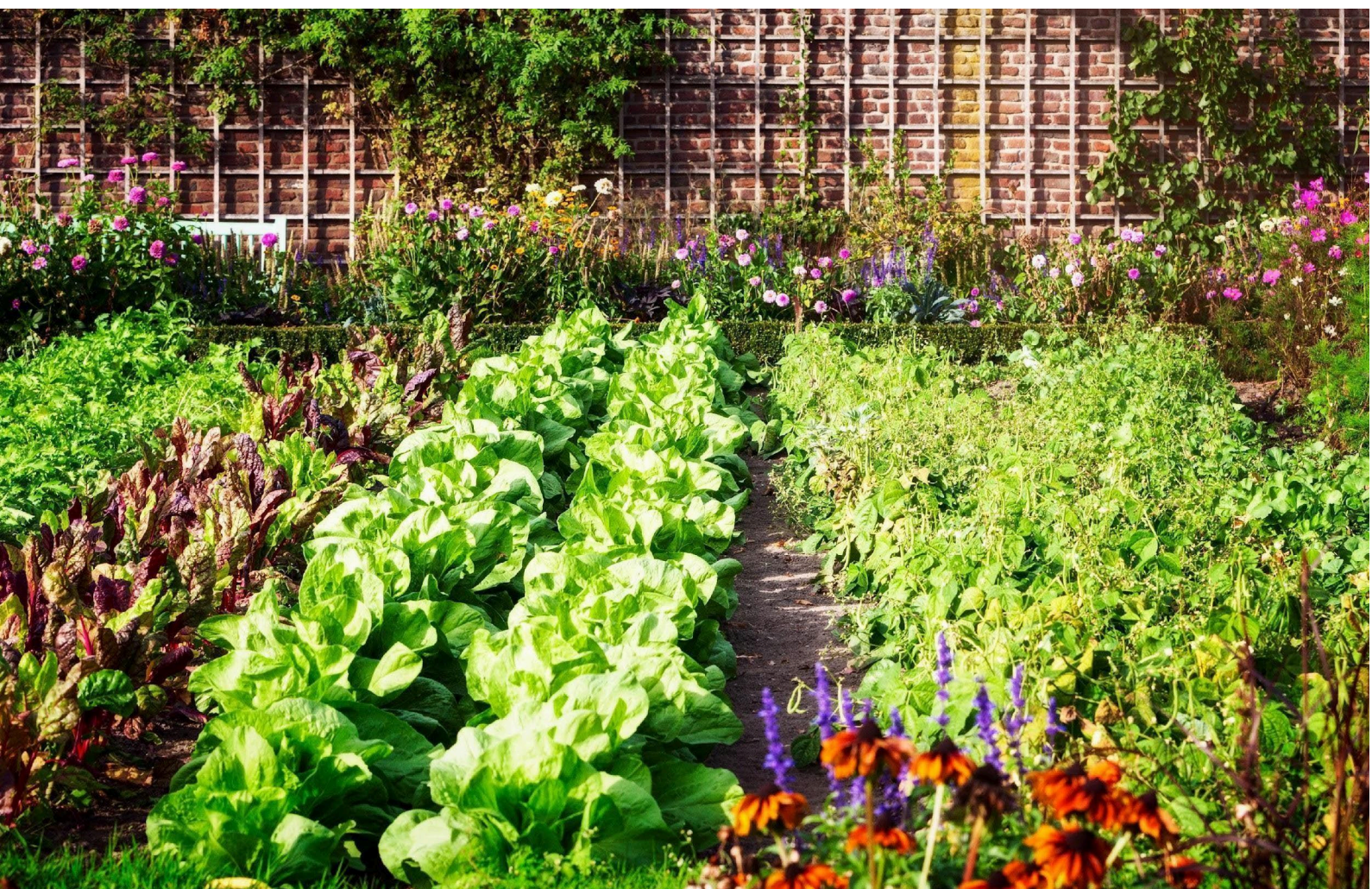
SEEDS

Co-funded by
the European Union

Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve SEEDS

**Redaktuar nga Eurotraining me kontributet e të gjithë
partnerëve**

TË DHËNAT E DOKUMENTIT

Numri i Projektit:	ERASMUS-EDU-2024-CB-VET Numri i Projektit: 101183285
Akronimi i Projektit:	SEEDS
Titulli i Projektit:	Mbjellja e edukimit agroekologjik në sektorin e AFP-së (Arsimi dhe Formimi Profesional)
Paketa e Punës:	Paketa e punës n°3
Detyra:	T3.1
Versioni:	V.3
Redaktues:	EUROTraining

HISTORIKU I DOKUMENTIT

Versioni	Emri	Partneri	Date	Komente
V.1	Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve SEEDS	EUROTraining + gjithë partnerët e projektit SEEDS	22/01/2026	Brenda detyrës 3.1, Versioni draft në anglisht, i programit për ndërtimin e kapaciteteve u nda me të gjithë partnerët për komente dhe kontribute
V.2	Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve SEEDS	EUROTraining + gjithë partnerët e projektit SEEDS	06/02/2026	Versioni final në anglisht u nda me partnerët për përkthim në gjuhët kombëtare.
	Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve SEEDS	EUROTraining + gjithë partnerët e projektit SEEDS	20/02/2026	Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve është i disponueshëm në anglisht dhe në gjuhët kombëtare të partnerëve.

Deklaratë Mohimi Përgjegjësie:

Financuar nga Bashkimi Evropian. Pikëpamjet dhe opinionet e shprehura janë vetëm ato të autorëve dhe nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht ato të Bashkimit Evropian. As BE-ja dhe as autoriteti financues nuk mund të mbahen përgjegjës për to.

Mesazh për të Drejtat e Autorit

© Partnerët e Konsorciumit SEEDS, 2026

Ky dokument përmban punë origjinale të pa publikuar, përveç rasteve kur tregohet ndryshe. Çdo material i publikuar më parë është cituar në mënyrë të duhur. Riprodhimi lejohet me kusht që të citohet burimi.

Falënderime

Ky produkt u zhvillua bazuar në përpjekjet kolektive të të gjithë partnerëve të konsorciumit SEEDS.

Fjalorth dhe Akronime	
PNK (CBP)	Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve
BE (EU)	Bashkimi Evropian
SOM	Lënda Organike e Tokës
AFP (VET)	Arsimi dhe Formimi Profesional

Tabela e Përmbajtjes

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE	10
HYRJE NË PROGRAMIN E NDËRTIMIT TË KAPACITETEVE SEEDS	12
Qëllimi i Programit të Ndërtimit të Kapaciteteve	12
Grupi i synuar	13
Metodologjia	13
Agroekologjia si një paradigmë e re për sistemin ushqimor të qëndrueshëm: një qasje sistemike	17
Drejt një transformimi të sistemit ushqimor: potenciali i 13 parimeve të agroekologjisë	19
Agroekologjia si një qasje e veçantë bujqësore	21
Agroekologjia si shkencë, praktikë, lëvizje shoqërore	24
Lidhja me Axhendën 2030, Marrëveshjen e Gjelbër, CAP, strategjitë "Nga Ferma në Tryezë" dhe ajo e Biodiversitetit	27
Bibliografia	30
MODULI 1	
KORNIZA TEORIKE AGROEKOLOGJIKE	34
DIMENSIONI MJEDISOR	35
Përshkrim i shkurtër	35
Rezultatet e të nxënësve	35
1. Hyrje në dimensionin mjedisor	36
1.1 Degradimi i tokës në bujqësi	37
1.1.1 Praktikat agroekologjike për të adresuar degradimin e tokës	41
Pyetje reflektuese	45
1.2 Humbja e diversitetit të farërave	46
1.2.1 Praktikat agroekologjike për të adresuar humbjen e diversitetit të farërave	47
Pyetje reflektuese	48
1.3 Humbja e biodiversitetit	48
1.3.1 Praktikat agroekologjike për të adresuar humbjen e biodiversitetit	50
Pyetje reflektuese	54
1.4 Menaxhim i paqëndrueshëm i ujit	54
1.4.1 Praktikat agroekologjike për të siguruar menaxhim të qëndrueshëm të ujit	56
Pyetje reflektuese	58
1.5 Përfundime	58
1.6 Bibliografia	60
DIMENSIONI SOCIOKULTUROR	63

Përshkrim i shkurtër	63
Rezultatet e të Nxënit	63
2. Hyrje në dimensionin socio-kulturor	64
2.1 Erozioni i njohurive dhe praktikave tradicionale	65
2.1.1 2.1.1 Përfitimet e njohurive dhe praktikave tradicionale	66
2.1.2 Vlerësimi i njohurive lokale dhe tradicionale	68
Pyetje reflektuese	70
2.2 Humbja e diversitetit dietik dhe kulturës ushqimore	71
2.2.1 Promovimi i dietave të larmishme, të shëndetshme dhe të përshtatshme kulturalisht	72
Pyetje reflektuese	74
2.3 Organizim dhe bashkëpunim i dobët i komunitetit	75
2.3.1 Forcimi i organizimit dhe bashkëpunimit të komunitetit	75
Pyetje reflektuese	80
2.4 Margjinalizimi i komuniteteve rurale dhe të rinjve	80
2.4.1 Arsimi pjesëmarrës	83
Pyetje reflektuese	87
2.5 Pabarazitë gjinore dhe sociale	87
2.5.1 Barazia dhe përfshirja	89
Pyetje reflektuese	91
2.6 Përfundime	91
2.7 Bibliografia	93
DIMENSIONI EKONOMIK	97
Përshkrim i shkurtër	97
Rezultatet e të Nxënit	97
3. Hyrje në dimensionin ekonomik	98
3.1 Varësia nga inputet dhe kreditë e jashtme	99
3.1.1 Zvogëlimi i varësisë nga inputet dhe përmirësimi i qëndrueshmërisë financiare	100
Pyetje reflektuese	102
3.2 Përqendrimi i tregut dhe shpërndarja e pabarabartë e vlerës	102
3.2.1 Zinxhirë furnizimi të shkurtër dhe të drejtë (tregje lokale dhe shitje të drejtpërdrejta)	103
Pyetje reflektuese	105
3.3 Praktikë e padrejta tregtare në zinxhirët agro-ushqimorë	105
3.3.1 Solidariteti në Veprim: Modele Ushqimore Kooperative dhe të Bazuara në Komunitet	106
Pyetje reflektuese	107
3.4 Shpërdorimi i ushqimit dhe jo efikasiteti	107
3.4.1 Bujqësia qarkulluese: kompostimi, riciklimi dhe reduktimi i mbetjeve	108

Pyetje reflektuese	109
3.5 Përfundime	109
3.6 Bibliografia	110
DIMENSIONI POLITIK	115
Përshkrim i shkurtër	115
Rezultatet e të nxënit	116
4. Hyrje në dimensionin politik	117
4.1 Ekonomia politike e përqendrimin të pushtetit	118
4.1.1 Sovraniteti ushqimor si kornizë për rezistencë	119
Pyetje Reflektuese	122
4.2 Paragjykimet politike dhe sfidat rregullatore: trashëgimia e CAP-it	122
4.2.1 Angazhimi pjesëmarrës në politika dhe advokimi kolektiv	125
Pyetje Reflektuese	125
4.3 Qeverisja e dobët e të mirave të përbashkëta dhe agroekologjia	126
4.3.1 Demokratizimi i qeverisjes së burimeve	127
Pyetje Reflektuese	130
4.4 Përrjashtimi dhe përfaqësimi i kufizuar në qeverisjen e sistemit ushqimor	130
4.4.1 Modelet e qeverisjes pjesëmarrëse	131
Pyetje Reflektuese	133
4.5 Përfundime	133
4.6 Bibliography	134
MODULI 2	
ZBATIMI I PARIMEVE AGROEKOLOGJIKE	137
DIMENSIONI MJEDISOR	138
Hyrje në dimensionin mjedisor	138
Rezultatet e të nxënit	138
1. Sistem i integruar agro-pylltarie rigjeneruese dhe kullote: një studim rasti nga Iside Farm (Itali)	139
1.1 Përshkrimi i Iside Farm	140
1.1.1 Dizajnimi i një parcele të vogël agro-pylltare rigjeneruese në shkollë	142
Pyetje Reflektuese	148
1.2 Uka Farm – Një Living Lab i agroekologjisë në Shqipëri	148
1.2.1 Përshkrimi i Uka Farm	149
1.2.2 Mikrobiologjia rigjeneruese e tokës dhe sekuestrimi i karbonit në shkollë	150
1.2.3 Menaxhimi i integruar i dëmtuesve dhe strategjitë e kontrollit biologjik: si të praktikohet në shkollë	152
Pyetje Reflektuese	154
1.3 Përfundime	154

1.4 Bibliography	155
DIMENSIONI SOCIO-KULTUROR	156
Hyrje në dimensionin socio-kulturor	156
Rezultatet e të nxënit	157
2. Valorizimi i dijes tradicionale (Alternative Community Peliti)	157
2.1 Përshkrimi i Komunitetit Peliti	159
2.1.1 Shkëmbim farash në kopshtin shkollor/qendrën e trajnimit	161
2.1.2 Punëtori për bashkëkrijimin e dijes së fermerëve	162
Pyetje Reflektuese	163
2.2 Forcimi i organizimit dhe bashkëpunimit	164
komunitar (FAO Community Diversity Seed Fairs në Tanzani)	164
2.2.1 Përshkrimi i Panairëve të Diversitetit të Farave të FAO-s në Tanzani	165
2.2.2 Integrimi i praktikës si njësi mësimore ose modul	170
2.2.3 Përdorimi i panairëve të farave si aktivitet i të nxënit në vendin e punës (WBL)	171
Pyetje Reflektuese	172
2.3 Përfundime	172
2.4 Bibliografia	173
DIMENSIONI EKONOMIK	174
HYRJE NË DIMENSIONIN EKONOMIK	174
Rezultatet e të nxënit	174
3. Zinxhirët e shkurtër dhe të drejtë të furnizimit	175
3.1 Përshkrimi i agroturizmit Mrizi i Zanave	176
3.1.1 Nga Ferma në tryezë: Hartimi i një rrjeti lokal ushqimor agroekologjik	178
Pyetje reflektuese	180
3.2 Jetesa e qëndrueshme përmes diversifikimit dhe veprimit kooperativ (Bio-Distretto Cilento)	180
3.2.1 Përshkrimi i Bio-Distretto Cilento	181
3.2.2 Ndërtimi i një bio-distrikti lokal: Nga teoria në praktikë	183
Pyetje Reflektuese	185
3.3 Përfundime	185
3.4 Bibliography	186
DIMENSIONI POLITIK	187
HYRJE NË DIMENSIONIN POLITIK	187
Rezultatet e të nxënit	188
4. Politikat pjesëmarrëse dhe të nxënit territorial për qeverisjen agroekologjike (Qendrat Andaluziane të Agroekologjisë)	188
4.1 Përshkrimi i iniciativës së Qendrës Andaluziane të Agroekologjisë	190

4.1.1 Laboratori territorial i politikave për agroekologjinë (Aktivitet AFP-së)	191
Pyetje reflektuese	193
4.2 Trajnimi pjesëmarrës i udhëhequr nga fermerët për agroekologjinë (Rrjeti CIVAM)	193
4.2.1 Përshkrimi i Rrjetit CIVAM	194
4.2.2 Rruga mësimore e agroekologjisë e udhëhequr nga fermerët (Aktivitet i AFP-së)	197
Pyetje reflektuese	199
4.3 Përfundime	200
4.4 Bibliografia	201

MODULI 3

QASJE PJESEMARRËSE DHE TË ANGAZHIMIT KOMUNITAR	203
1. Hyrje	204
2. Faza e Bashkë-Projektimit	207
2.1 Punëtoritë	207
2.1.2. Fokus grupet	211
2.1.3. Sesionet World Café	212
2.1.4. Panairi "Village Vision"	214
2.1.5 Living Labs	216
2.1.6. Testimi Pilot	218
2.2. Integrimi dhe rezultatet	219
2.3. Grupet e synuara / Palët e interesit / Aktorët	220
2.4. Mjetet dhe burimet	223
3. Reflektim	225
4. Përfundime	229
5. Bibliografia	231

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Ky dokument prezanton Programin e Ndërtimit të Kapaciteteve SEEDS, një paketë trajnimi e strukturuar dhe e riprodhueshme, e projektuar për të forcuar kapacitetet e ofruesve dhe profesionistëve të AFP-së (mësues, trajnerë, hartues kurrikulash dhe staf trajnimi) për të integruar agroekologjinë në ofrimin e formimit profesional në Evropë dhe Ballkanin Perëndimor.

Duke iu përgjigjur nevojave gjithnjë në rritje për aftësi të gjelbra, programi mbështet institucionet e AFP-së në modernizimin e kurrikulave dhe metodave të të nxënës, në mënyrë që ato të reflektojnë më mirë kërkesat e tregut të punës, profilet profesionale të orientuara drejt qëndrueshmërisë dhe nevojave të komuniteteve lokale.

HYRJE NË PROGRAMIN E NDËRTIMIT TË KAPACITETEVE SEEDS

Tranzicioni i gjelbër po ri-formëson me shpejtësi nevojat për aftësi në të gjithë Evropën dhe Ballkanin Perëndimor, duke krijuar një kërkesë të fortë për programe të arsimit dhe trajnimit profesional (AFP) që i përgatitin nxënësit për praktika të qëndrueshme, profesione të gjelbra në zhvillim dhe pritshmëritë në zhvillim të tregut të punës. Në këtë kontekst, agroekologjia dhe sovraniteti ushqimor ofrojnë një kornizë praktike për të ri menduar se si prodhohen, menaxhohen dhe mbështeten sistemet ushqimore – duke lidhur kujdesin mjedisor me qëndrueshmërinë sociale dhe ekonomike. Projekti SEEDS do të kontribuojë për një ekosistem më konkurrues të AFP-së në sektorin e gjelbër dhe të qëndrueshëm duke forcuar kapacitetin e institucioneve dhe profesionistëve të AFP-së në hartimin dhe ofrimin e përvojave dinamike dhe pjesëmarrëse të të nxënësve në agroekologji.

Qëllimi i Programit të Ndërtimit të Kapaciteteve

Ky produkt paraqet Programin e Ndërtimit të Kapaciteteve (PNK) që do të mbështesë mësuesit, trajnerët dhe institucionet e AFP-së në integrimin e agroekologjisë në ofrimin e trajnimeve në një mënyrë të strukturuar dhe të përsëritshme. Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve pozicionohet jo vetëm si një burim edukativ, por edhe si një mekanizëm praktik për të kapërcyer hendekun midis arsimit dhe nevojave të tregut të punës, duke siguruar që kurrikula do të pasqyrojë kompetencat reale të kërkuara për vende pune të qëndrueshme dhe transformim të komunitetit. PNK është hartuar për të ndihmuar profesionistët e AFP-së të mësojnë se si të hartojnë dhe zbatojnë kurrikula pjesëmarrëse të agroekologjisë, duke i mundësuar gjithashtu atyre që të shfrytëzojnë dhe transferojnë plotësisht rezultatet e projektit në kontekstin e tyre institucional. Në terma praktikë, programi përqendrohet në mënyrën se si stafi i AFP-së mund të bashkëkrijojë përmbajtje mësimore me palët e interesuara përkatëse, të integrojë të nxënësve përmes përvojës me atë në terren, dhe të përshtasë kurrikulat në mënyrë që ato të jenë më dinamike, relevante dhe të përputhura me nevojat e tregut të punës të orientuar drejt qëndrueshmërisë në bujqësi në Evropë dhe Ballkanin Perëndimor.

Grupi i synuar

Grupi kryesor i synuar i Programit të Ndërtimit të Kapaciteteve janë ofruesit dhe profesionistët e AFP-së (mësues, trajnerë, hartues të kurrikulave dhe stafi i përfshirë në ofrimin e trajnimeve dhe zhvillimin e programeve). Ky grup, si një nga nxitësit më vendimtarë të ndryshimit në sektorin e AFP-së, do të pajiset me një set materialesh mësimore dhe të nxënësve praktik që do t'i mundësojnë ata të prezantojnë në mënyrë efektive agroekologjinë, sovranitetin ushqimor dhe aftësi më të gjera të gjelbra në praktikën e tyre të përditshme të trajnimit. Përmes pjesëmarrjes së tyre në PNK, profesionistët e AFP-së do të mbështeten për të forcuar si kompetencat e tyre në praktikën e qëndrueshme agroekologjike ashtu edhe kompetencën metodologjike mbi qasjet pjesëmarrëse dhe të angazhimit të komunitetit.

Ndikimi i këtij grupi të synuar do të shtrihet përtej individëve të trajnuar, pasi aftësitë e tyre të përmirësuara pritet të kenë një efekt shumëfishues të drejtpërdrejtë brenda institucioneve të AFP-së që ata përfaqësojnë. Duke sjellë njohuritë, mjetet dhe praktikën pjesëmarrëse të fituara rishtazi në punën e tyre të përditshme, profesionistët pjesëmarrës të AFP-së do të kontribuojnë në të nxënësve institucional, inovacionin e kurrikulave dhe lidhjet më të forta midis ofrimit të trajnimit, nevojave të komunitetit dhe tregut të punës së gjelbër gjithnjë në zhvillim.

Metodologjia

Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve SEEDS u zhvillua si një program trajnimi i strukturuar që përkthen punën e mëparshme analitike të projektit (analiza e kontekstit dhe Udhërrëfyesi për kurrikulat pjesëmarrëse të agroekologjisë) në burime mësimore për ofruesit dhe profesionistët e AFP-së. Qasja metodologjike kombinoi një përparim të qartë të të nxënësve nga teoria në praktikë dhe zhvillimi së bashku me një theks të fortë në përdorshmëri, qëndrueshmëri dhe transferueshmëri.

Moduli 1 (LU1) u përgatit si themeli teorik i programit të ndërtimit të kapaciteteve, duke synuar të njohë trajnerët dhe ofruesit e AFP-së me konceptet dhe parimet kryesore të agroekologjisë në nivelin mjedisor, socio-kulturor, ekonomik dhe politik. LU1 u strukturua rreth katër dimensioneve agroekologjike të CIDSE (2018¹) ku sfidat kryesore që ndikojnë në sistemet bujqësore dhe ushqimore u paraqitën së bashku me praktikën

¹ CIDSE. (2018). Parimet e agroekologjisë. E aksesueshme në: <https://www.cidse.org/2018/04/03/the-principles-of-agroecology/>

treguese agroekologjike që i përgjigjen këtyre sfidave. Çdo modul LU1 përfshin një përshkrim të shkurtër, rezultate të të nxënit, një hyrje për të kornizuar dimensionin, një prezantim të strukturuar të sfidave dhe praktikave agroekologjike, dhe pyetje reflektuese të hartuara për të mbështetur kuptimin e materialit edukativ.

Moduli 2 (LU2) u zhvillua si vazhdim praktik i LU1, me qëllim ekspozimin e ofruesve të AFP-së me praktikën e qëndrueshme agroekologjike në zbatim dhe demonstrimin e potencialit të tyre për arsim dhe trajnim. LU2 ruajti të njëjtën strukturë katër-dimensionale si LU1, por e zhvendosi theksin në praktikën më të mira konkrete dhe studimet e rasteve që mund të përkthehen në aktivitete mësimdhënjeje. Çdo modul LU2 përfshin një hyrje, rezultatet e të nxënit dhe dy studime rastesh praktike, secila e lidhur në mënyrë të qartë me përmbajtjen e LU1 dhe e hartuar me parimet specifike të agroekologjisë (HLPE, 2019²). Një aspekt kryesor metodologjik i LU2 është seksioni "Integrimi në kurrikulat e AFP-së" i cili synon të funksionojë si udhëzues mësimor i zbatueshëm, duke përfshirë aktivitete të sugjeruara, hapa metodologjikë dhe pyetje reflektuese për të mbështetur trajnerët në zbatimin e praktikave në formate të ndryshme.

Për më tepër, LU2 ndoqi një logjikë bashkë-krijimi përmes pjesëmarrjes aktive. Palët e interesuara përkatëse u përfshinë në zhvillimin e përmbajtjes duke kontribuar në hartimin, demonstrimin ose validimin e Praktikave më të Mira, duke konfirmuar kështu se informacioni dhe praktikën e përfshira pasqyrojnë njohuri autentike, agroekologjike lokale. Moduli 3 (LU3) u zhvillua për të pajisur stafin e AFP-së me metodologji pjesëmarrëse dhe angazhimi në komunitet që mund të përdoren për të mbështetur përfshirjen e palëve të interesit në zhvillimin e kurrikulës dhe për të informuar zbatimin e punëtorive lokale të bashkë-zhvillimit.

LU3 përfshin përmbajtje nga plani i veprimit duke përkthyer rekomandimet strategjike në metodologji dhe aktivitete lehtësuese relevante. LU3 u strukturua rreth një rruge përsëritëse angazhimi dhe paraqet një sërë formatesh plotësuese pjesëmarrëse me faza të qarta përgatitjeje, lehtësimi, sinteze dhe ndjekjeje. Çdo format përshkruhet në terma të asaj për të cilën përdoret më së miri, në mënyrë që ofruesit e AFP-së të mund të

² HLPE. (2019). Qasje agroekologjike dhe të tjera inovative për bujqësi dhe sisteme ushqimore të qëndrueshme që rrisin sigurinë ushqimore dhe ushqyerjen. Në dispozicion në:
<https://www.fao.org/agroecology/database/detail/en/c/1242141/>

zgjedhin dhe kombinojnë mjetet në varësi të kontekstit dhe objektivave të tyre. Për të mbështetur cilësinë e zbatimit dhe përfshirjen, LU3 gjithashtu ofron udhëzime mbi përbërjen dhe rolet e palëve të interesuara, duke identifikuar aktorët kryesorë dhe duke theksuar pjesëmarrjen e balancuar. Së fundmi, moduli parashikon kufizime dhe rreziqe tipike dhe propozon masa praktike zbutëse, ndërsa inkurajon dokumentimin sistematik dhe mbledhjen e reagimeve në mënyrë që kurrikulat të mund të përsosen përmes të mësuarit dhe përmirësimit të vazhdueshëm.

Agroekologjia si një paradigmë e re për sistemin ushqimor të qëndrueshëm: një qasje sistemike

Kalimi i Evropës në sisteme të qëndrueshme ushqimore është bërë një përparësi urgjente, pasi presionet mjedisore dhe sfidat sociale ndikojnë gjithnjë e më shumë në mënyrën se si prodhohet, shpërndahet dhe konsumohet ushqimi. Ndryshimi i klimës tashmë po ndikon në bujqësi përmes ekstremeve më të shpeshta dhe intensive si thatësira, përmbytjet dhe temperaturat e larta, me pasoja të dokumentuara për produktivitetin, jetesën dhe sigurinë ushqimore. Në të njëjtën kohë, degradimi i tokës dhe mungesa e ujit po rrisin rreziqet për prodhimin bujqësor dhe shërbimet e ekosistemit nga të cilat varen sistemet ushqimore (IPCC, 2022; Seneviratne et al., 2021). Sistemet aktuale ushqimore janë përgjegjëse për një sasi të konsiderueshme të emetimeve globale të gazrave serrë, humbjen e biodiversitetit, shpyllëzimin, zhvendosjen e komuniteteve, pabarazitë sociale, degradimin e ujit dhe tokës (Koalicioni i Agroekologjisë, pa datë.).

Në këtë kontekst, po bëhet e qartë se qëndrueshmëria nuk mund të adresohet vetëm në nivelin e parcelës bujqësore ose të një teknike të vetme prodhimi. Një "sistem ushqimor" përfshin të gjithë grupin e aktorëve dhe aktiviteteve që shtojnë vlerë që e lëvizin ushqimin nga fusha në tavolinë, nga inputet dhe prodhimi, në përpunim, shpërndarje, konsum dhe menaxhim të humbjeve, mbeturinave dhe asgjësimit, brenda një mjedisi më të gjerë ekonomik, social dhe natyror. Ky sistem i ndihmon nxënësit të kuptojnë pse ndryshimet në agronomi, tregje, dieta, zinxhirë furnizimi dhe qeverisje janë të ndërlidhura dhe jo tema të ndara (FAO, 2018). Agroekologjia prezantohet si një rrugë që lidh funksionimin ekologjik (p.sh., diversitetin, ciklin e burimeve dhe qëndrueshmërinë) me dimensionet sociale dhe ekonomike (p.sh., mjetet e jetesës, barazinë dhe pjesëmarrjen), duke mbështetur transformime më të thella dhe më të qëndrueshme në të gjithë sistemin ushqimor.

Agroekologjia: Përkufizimi dhe origjina

Agroekologjia mund të përshkruhet si "një qasje e integruar që zbaton njëkohësisht konceptet dhe parimet ekologjike dhe sociale në projektimin dhe menaxhimin e sistemeve ushqimore dhe bujqësore. Ajo kërkon të

optimizojë ndërveprimet midis bimëve, kafshëve, njerëzve dhe mjedisit, duke marrë në konsideratë aspektet sociale që duhet të adresohen për një sistem ushqimor të qëndrueshëm dhe të drejtë" (FAO, 2024). Është një koncept dinamik që synon të promovojë përdorimin rigjenerues të burimeve natyrore dhe krijimin e sistemeve ushqimore të barabarta në nivel shoqëror, si dhe të kontribuojë në transformimin e sistemeve aktuale ushqimore përmes zbatimit të parimeve ekologjike. Nga prodhimi deri te konsumi, agroekologjia përfshin të gjitha dimensionet e sistemeve ushqimore dhe veçanërisht atë ekologjik, socio-kulturor, ekonomik dhe politik (Agroekologjia Evropa, pa datë.).

Termi u shfaq për herë të parë në botimet shkencore nga agronomi rus Bensin në fund të viteve 1930, në një përpjekje për të përshkruar karakteristikat agroekologjike dhe klasifikimin e korotipeve të varieteteve lokale të misrit. U krijua për të përshkruar futjen e praktikave ekologjike në bimët e kulturave komerciale dhe shërbeu si evolucioni shkencor i agronomisë dhe ekologjisë, ndërsa lidhej edhe me sektorë të tjerë si zoologjia. Që nga vitet 1980, termi është vendosur si një disiplinë shkencore, një lëvizje dhe një sërë praktikash. Në vitet 1990 në SHBA dhe Amerikën Latine, agroekologjia filloi të shihej si një sërë praktikash bujqësore për të zhvilluar një bujqësi më të qëndrueshme (Wezel et al., 2009). Nga vitet 1990 e tutje, agroekologjia fitoi gjithashtu dukshmëri si një lëvizje shoqërore, pasi rrjetet e fermerëve dhe shoqërisë civile filluan të përhapnin njohuritë agroekologjike përmes veprimit kolektiv dhe të mësuarit horizontal (Wezel et al., 2009). Një aktor kyç ka qenë La Via Campesina (e themeluar në vitin 1993), e cila ka promovuar trajnime midis fermerëve dhe shkollë agroekologjike në të gjitha organizatat e saj anëtare (La Via Campesina, 2023; Rosset et al., 2019). Në shekullin e 21-të, agroekologjia ka qenë më e pranishme në botimet shkencore dhe në diskursin publik në BE dhe globalisht si një qasje që mund të nxisë një transformim të vërtetë dhe të qëndrueshëm të sistemit ushqimor.

Drejt një transformimi të sistemit ushqimor: potenciali i 13 parimeve të agroekologjisë

Sipas Gliessman (2007) (Agroekologjia Evropa, pa datë.; HLPE, 2019), ekzistojnë pesë nivele të tranzicionit drejt sistemeve të qëndrueshme ushqimore. Dy të parat zbatohen për transformimin gradual të agroekosistemit, ndërsa tre të tjerat janë më transformuese dhe përfshijnë të gjithë sistemin ushqimor:

Niveli 1: Rritja e efikasitetit të përdorimit të inputeve dhe zvogëlimi i inputeve të dëmshme për mjedisin

Niveli 2: Zëvendësimi i inputeve konvencionale me alternativa agroekologjike

Niveli 3: Rishikimi i ekosistemit bujqësor bazuar në vlerat agroekologjike

Niveli 4: Vendosja e një lidhjeje më të drejtpërdrejtë midis konsumatorëve dhe prodhuesve përmes zhvillimit të rrjeteve alternative ushqimore

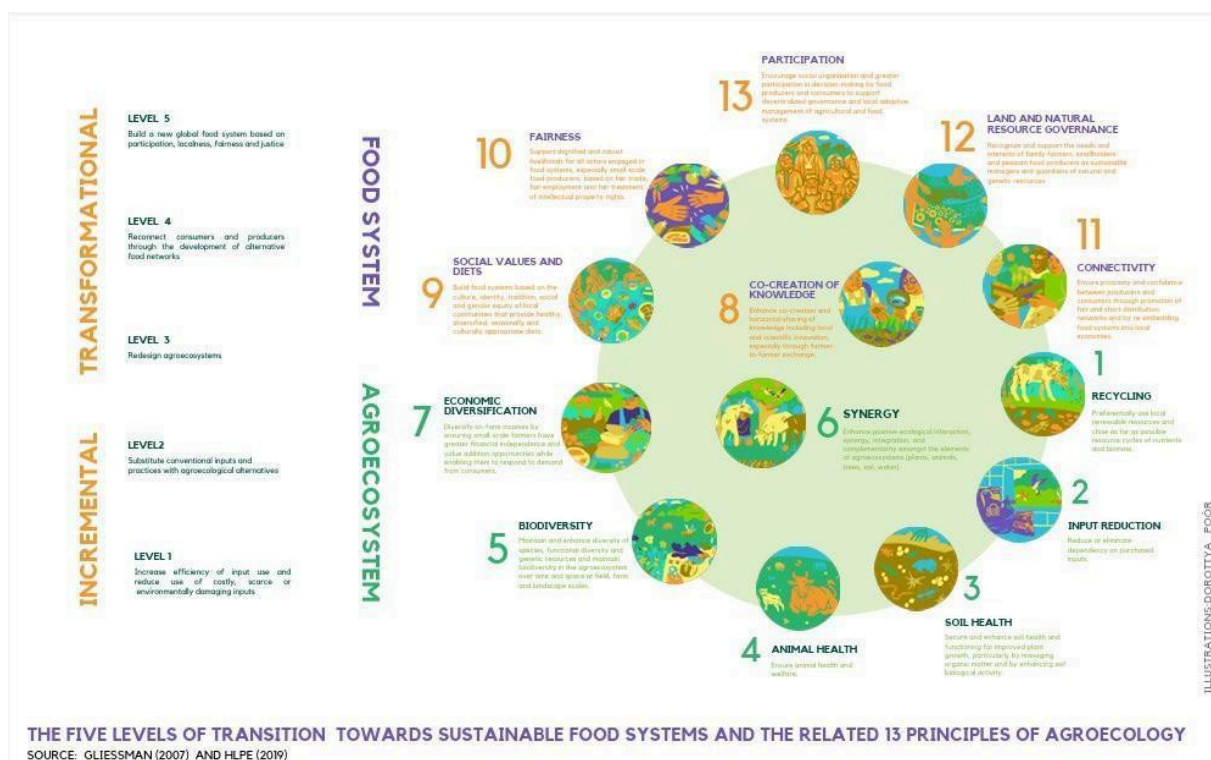
Niveli 5: Krijimi i një sistemi të ri global ushqimor bazuar në pjesëmarrje, lokalitet, drejtësi dhe drejtësi.

1. Për të përcaktuar më mirë përmbajtjen, konceptet dhe fushëveprimin e agroekologjisë si shkencë, një sërë praktikash dhe një lëvizje shoqërore, Paneli i Ekspertëve të Nivelit të Lartë për Sigurinë Ushqimore dhe Ushqyerjen (HLPE) identifikoi 13 parime të agroekologjisë për të arritur sigurinë ushqimore dhe ushqyerjen. Rezultatet e tij përbëjnë një sërë parimesh më kompakte dhe gjithëpërfshirëse, të ndërtuara mbi përpjekjet e mëparshme për të krijuar një sërë parimesh agroekologjike të prodhuara nga Nicholls et al. (2016), CIDSE (2018) dhe FAO (2018) dhe 10 elementët (Qendra e informacionit të Agroekologjisë, pa datë.). Parimet, siç përshkruhen në raportin HLPE 2019, janë si më poshtë:
2. Riciklimi: Përdorni me përparësi burimet lokale të rinovueshme dhe mbyllni sa më shumë të jetë e mundur ciklet e burimeve të lëndëve ushqyese dhe biomasës.
3. Reduktimi i inputeve: Zvogëloni ose eliminoni varësinë nga inputet e blera dhe rrisni vetëmjaftueshmërinë

4. Shëndeti i tokës: Siguroni dhe përmirësoni shëndetin dhe funksionimin e tokës për rritje të përmirësuar të bimëve, veçanërisht duke menaxhuar lëndën organike dhe duke rritur aktivitetin biologjik të tokës.
5. Shëndeti i kafshëve: Sigurimi i shëndetit dhe mirëqenies së kafshëve.
6. Biodiversiteti: Ruajtja dhe rritja e diversitetit të specieve, diversitetit funksional dhe burimeve gjenetike dhe në këtë mënyrë ruajtja e biodiversitetit të përgjithshëm të agroekosistemit në kohë dhe hapësirë në shkallë fushe, ferme dhe peizazhi.
7. Sinergjia: Përmirësimi i ndërveprimit pozitiv ekologjik, sinergjisë, integritetit dhe plotësueshmërisë midis elementëve të agroekosistemeve (kafshë, kultura, pemë, tokë dhe ujë).
8. Diversifikimi ekonomik: Diversifikimi i të ardhurave në fermë duke siguruar që fermerët e vegjël të kenë pavarësi më të madhe financiare dhe mundësi për shtimin e vlerës, duke i mundësuar atyre t'i përgjigjen kërkesës së konsumatorëve.
9. Bashkë-krijimi i njohurive: Përmirësimi i bashkë-krijimit dhe ndarjes horizontale të njohurive, duke përfshirë inovacionin lokal dhe shkencor, veçanërisht përmes shkëmbimit fermer-me-fermer.
10. Vlerat dhe dietat sociale: Ndërtimi i sistemeve ushqimore bazuar në kulturën, identitetin, traditën, barazinë sociale dhe gjinore të komuniteteve lokale që ofrojnë dieta të shëndetshme, të larmishme, sezonale dhe kulturore të përshtatshme.
11. Drejtësia: Mbështetja e jetesës dinjitoze dhe të fuqishme për të gjithë aktorët e angazhuar në sistemet ushqimore, veçanërisht prodhuesit e ushqimit në shkallë të vogël, bazuar në tregtinë e drejtë, punësimin e drejtë dhe trajtimin e drejtë të të drejtave të pronësisë intelektuale.
12. Ndërlidhje: Sigurimi i afërsisë dhe besimit midis prodhuesve dhe konsumatorëve përmes promovimit të rrjeteve të drejta dhe të shkurtra të shpërndarjes dhe duke ri-integruar sistemet ushqimore në ekonominë lokale.
13. Toka dhe natyra qeverisja e burimeve: Forcimi i rregullimeve institucionale për përmirësim, duke përfshirë njohjen dhe mbështetjen e fermerëve familjarë, fermerëve të vegjël dhe prodhuesve fshatarë të ushqimit si menaxherë të qëndrueshëm të burimeve natyrore dhe

gjenetike.

14. Pjesëmarrja: Inkurajimi i organizimit shoqëror dhe pjesëmarrjes më të madhe në vendimmarrje nga prodhuesit dhe konsumatorët e ushqimit për të mbështetur qeverisjen e decentralizuar dhe menaxhimin adaptiv lokal të sistemeve bujqësore dhe ushqimore.

Burimi: Agroecology Europe (Pa datë.)

Agroekologjia si një qasje e veçantë bujqësore

Agroekologjia është një qasje unike bujqësore sepse integron aspekte ekologjike, sociale, ekonomike dhe kulturore për të krijuar sisteme ushqimore të qëndrueshme dhe elastike. Nuk është thjesht një sërë teknikash ose praktikash bujqësore, por një kornizë holistike që lidh shkencën, praktikën dhe lëvizjet shoqërore për të adresuar sigurinë ushqimore, ushqyerjen, qëndrueshmërinë mjedisore dhe drejtësinë sociale. Ja se si ndryshon agroekologjia nga bujqësia konvencionale, bujqësia organike dhe bujqësia konservuese:

Bujqësia konvencionale: Bujqësia konvencionale është e rrënjosur në metoda industriale, me inpute intensive, të dizajnuara për të maksimizuar rendimentet dhe efikasitetin, shpesh në kurriz të shëndetit mjedisor dhe barazisë sociale. Bujqësia konvencionale mbështetet shumë në plehrat sintetike, pesticidet dhe sistemet e monokulturës së mbjelljeve, të cilat mund të çojnë në degradimin e tokës, humbjen e biodiversitetit dhe ndotjen e ujit. Agroekologjia, nga ana tjetër, i sfidon këto praktika duke promovuar ekosisteme të larmishme, rigjenerimin e tokës dhe ciklin e qëndrueshëm të lëndëve ushqyese. Ndryshe nga bujqësia konvencionale, e cila i jep përparësi produktivitetit dhe efikasitetit ekonomik në kurriz të rezultateve mjedisore dhe sociale, agroekologjia e sheh bujqësinë si një sistem dinamik që duhet të balancohet me kontekstin më të gjerë mjedisor dhe shoqëror. Agroekologjia promovon zgjidhje lokale për prodhimin e ushqimit dhe thekson shëndetin ekologjik, ndërsa fokusi i bujqësisë konvencionale është në maksimizimin e produktivitetit afatshkurtër me pak kujdes për pasojat afatgjata mjedisore ose sociale.

Bujqësia Konservuese: Bujqësia e konservimit synon të promovojë bujqësi të qëndrueshme përmes çrregullimit minimal të tokës, mbulesës së përhershme të tokës dhe rotacionit të të korrave. Ajo integron burimet ujore dhe biologjike me inputet e jashtme dhe aspiron të përdorë më me efikasitet burimet natyrore, si për arsye ekologjike ashtu edhe për ato financiare. Ajo përqendrohet më shumë në aspektet teknike sesa në çështjet sociale ose politike. Agroekologjia ndryshon nga bujqësia e ruajtjes, pasi thekson jo vetëm shëndetin e tokës, por edhe faktorë më të gjerë si biodiversiteti, menaxhimi i ujit dhe qëndrueshmëria ndaj klimës. Nuk është vetëm një praktikë bujqësore, por një lëvizje shoqërore që përqendrohet në barazinë sociale, sovranitetin ushqimor dhe fuqizimin e komunitetit.

Bujqësia organike: Bujqësia organike është një model holistik i menaxhimit të prodhimit i cili përqendrohet shumë në përdorimin e burimeve të rinovueshme, riciklimin e mbetjeve bimë dhe shtazore për të rritur aktivitetin biologjik të tokës dhe pjellorinë, për të minimizuar të gjithë ndotjen nga praktikat bujqësore dhe për të rritur biodiversitetin në një agroekosistem (FAO, 2020). Ndërsa bujqësia organike mbështet tregjet

lokale dhe praktikat më të qëndrueshme, ajo është më pak e orientuar politikisht sesa agroekologjia. Standardet e bujqësisë organike shpesh janë më të fokusuara në praktikat bujqësore dhe rregullimin e inputeve sesa në çështje më të gjera socio-ekonomike si të drejtat e tokës, qasja në treg ose tregtia e drejtë. Bujqësia organike është një komponent i agroekologjisë, por nuk shkon aq thellë sa shkon agroekologjia.

Permakulturë: Permakultura dhe agroekologjia i japin përparësi shëndetit dhe qëndrueshmërisë ekologjike, duke mbrojtur sisteme të larmishme dhe shumëfunksionale bujqësore. Ndërsa permakultura është kryesisht një sistem i bazuar në dizajn i fokusuar në krijimin e ekosistemeve të vetëqëndrueshme që imitojnë proceset natyrore, agroekologjia merret më shumë me transformimin e sistemeve ushqimore në tërësi, duke përfshirë dimensionet sociale, politike dhe ekonomike. Permakultura shpesh përqendrohet në sistemet lokale, në shkallë të vogël dhe në vetëmjaftueshmërinë individuale, ndërsa agroekologjia njih rëndësinë e ndryshimeve më të gjera komunitare dhe institucionale në transformimin e sistemeve ushqimore.

Në përgjithësi, agroekologjia është e dallueshme sepse nuk përqendrohet vetëm në praktikat bujqësore ose në ruajtjen e burimeve, por është një qasje transformuese që kërkon të riformësojë sistemet ushqimore duke integruar proceset ekologjike me barazinë sociale dhe qëndrueshmërinë ekonomike. Ndërsa permakultura, bujqësia organike, bujqësia konvencionale dhe bujqësia konservuese kanë secila pika të forta specifike, agroekologjia dallohet duke ofruar një kornizë më të gjerë dhe më të integruar që thekson jo vetëm shëndetin ekologjik të fermave, por edhe strukturat shoqërore që mbështesin sistemet ushqimore. Duke marrë në konsideratë njohuritë shkencore dhe lokale, duke mbrojtur lëvizjet shoqërore dhe duke u përqendruar në sisteme ushqimore të qëndrueshme dhe të barabarta, agroekologjia ofron një rrugë drejt krijimit të sistemeve bujqësore që janë vërtet elastike, të drejta dhe të qëndrueshme për brezat e ardhshëm.

Agroekologjia si shkencë, praktikë, lëvizje shoqërore

Agroekologjia njihet gjithnjë e më shumë si një qasje ndërdisiplinore, pjesëmarrëse dhe e orientuar drejt veprimit (Méndez et al., 2013; Gliessman, 2018), që përfshin tre dimensione të ndërlidhura: një fushë shkencore transdisiplinore (Përkufizimi 1), një sërë praktikash dhe një lëvizje shoqërore (Wezel et al., 2009; Wezel dhe Silva, 2017; Agroecology Europe, 2017). Së bashku, këto dimensione - artikulum i tyre i ndërsjellë dhe bashkë-evolucionit - formojnë një kornizë holistike (p.sh., Agroecology Europe, 2017; Gliessman, 2018).

Agroekologjia është përcaktuar në mënyra të ndryshme nga autorë të ndryshëm. Agroekologjia është një fushë shumë-disiplinore që mund të kuptohet përmes lenteve të shumëfishta, duke përfshirë shkencën, praktikën dhe dimensionet e lëvizjes shoqërore. Megjithatë agroekologjia përkufizohet në disa mënyra plotësuese: (i) është studimi i integruar i ekologjisë së të gjithë sistemit ushqimor, që përfshin dimensionet ekologjike, ekonomike dhe sociale, ose, shkurt, ekologjinë e sistemit ushqimor (Francis et al., 2003); (ii) përfshin zbatimin e koncepteve dhe parimeve ekologjike në projektimin dhe menaxhimin e sistemeve të qëndrueshme ushqimore (Gliessman, 2007); dhe, kohët e fundit, (iii) përfaqëson integrimin e kërkimit, edukimit, veprimit dhe ndryshimeve transformuese për të promovuar qëndrueshmërinë në të gjithë komponentët e sistemit ushqimor (Gliessman, 2018). Këto përkufizime nxjerrin në pah natyrën dinamike të agroekologjisë, duke lidhur kërkimin shkencor me zbatimet praktike dhe rëndësinë shoqërore.

Praktikat agroekologjike synojnë të përmirësojnë agroekosistemet duke shfrytëzuar proceset natyrore, duke nxjerrur ndërvlerat e dobishme biologjike dhe duke optimizuar shërbimet e ekosistemit për menaxhim të qëndrueshëm (Gliessman, ed., 1990; Wezel et al., 2014). Si një lëvizje shoqërore, agroekologjia njihet si një përgjigje strategjike ndaj sfidave globale si ndryshimi i klimës, kequshqyerja dhe bujqësia industriale e paqëndrueshme. Ajo thekson sistemet ushqimore të adaptuara në nivel lokal, forcimin e ekonomive rurale përmes zinxhirëve të shkurtër të marketingut, prodhimin e barabartë dhe të sigurt të ushqimit, mbështetjen për bujqësinë e vogël dhe familjare, sovranitetin ushqimor, të drejtat indigjene, drejtësinë sociale dhe ruajtjen e identitetit dhe kulturës lokale

(Altieri dhe Toledo, 2011; Rosset et al., 2011; Nyéleni, 2015). Ky dimension politik është gjithnjë e më qendror në diskutimet bashkëkohore mbi sistemet e qëndrueshme të ushqimit (Gonzalez de Molina, 2013; Toledo dhe Barrera-Bassols, 2017; FAO, 2017a; Agroecology Europe, 2017).

Agroekologjia si shkencë

Siç është përmendur tashmë, termi "agroekologji" u shfaq për herë të parë në literaturën shkencore në fillim të shekullit të njëzetë, duke përfshirë zoologjinë, agronominë dhe fiziologjinë e të korrave (Bensin, 1928, 1930; Friederichs, 1930; Klages, 1942; Gliessman, 1997; Dalgaard et al., 2003; Wezel et al., 2009; Wezel dhe Soldat, 2009). Puna pioniere nga Tischler në vitet 1950 dhe 1960 analizoi ndërveprimet midis bimëve, kafshëve, tokave dhe klimës, si dhe efektet e menaxhimit njerëzor (Tischler, 1965). Odum (1969) prezantoi konceptin e agroekosistemit si një sistem ekologjik të menaxhuar nga njeriu, dhe deri në vitet 1980, agroekologjia zgjeroi fokusin e saj nga fusha individuale në të gjitha agroekosistemet (Altieri, 1987, 1989; Conway, 1987; Marten, 1988; Wezel et al., 2009; Wezel dhe Soldat, 2009). Studiuesit meksikanë theksuan kombinimin e njohurive shkencore ekologjike me sistemet lokale dhe tradicionale të njohurive për të zhvilluar njohuri agroekologjike specifike për kontekstin (Hernández Xolocotzi, 1977).

Altieri (1995) e përcaktoi agroekologjinë si "zbatimin e koncepteve dhe parimeve ekologjike në projektimin dhe menaxhimin e agroekosistemeve të qëndrueshme", ndërsa FAO (2016d) theksoi inovacionet agroekologjike që integrojnë parimet ekologjike – të tilla si riciklimi, efikasiteti i burimeve, diversifikimi, integrimi dhe shëndeti i tokës – për të forcuar ndërveprimet midis bimëve, kafshëve, njerëzve dhe mjedisit, duke promovuar sigurinë ushqimore dhe ushqyerjen. Nga vitet 2000, natyra transdisiplinore e agroekologjisë u bë më e theksuar, duke integruar shkencat natyrore dhe shoqërore (Wezel et al., 2015). Agroekologjia tani trajton të gjithë sistemin agroushqimor, duke përfshirë rrjetet alternative dhe lokale të ushqimit, marrëdhëniet konsumator-prodhues, tregjet ushqimore dhe lidhjet rurale-urbane, duke çuar në koncepte si agroekologjia urbane (Francis et al., 2003; Doré et al., 2006; Gliessman, 2007; Wezel dhe David, 2012; Côte et al., red., 2019; AS PTA, 2011; Almeida dhe Biazo, 2017; Renting, 2017; Morales et al., 2018). Shkallët e kërkimit janë zgjeruar përkatësisht nga parcelat dhe fushat në ferma, agroekosisteme dhe së fundmi në të gjithë sistemin ushqimor, duke reflektuar fushëveprimin shkencor në zhvillim e sipër të

agroekologjisë (Wezel dhe Soldat, 2009)..

Agroecology as a set of practices

Shqetësimet mjedisore të theksuara nga libri i Carsonit "Pranvera e Heshtur" (1962) katalizuan zhvillimin e praktikave agroekologjike, duke adresuar ndikimet negative të inputeve sintetike në ekosisteme dhe zinxhirë ushqimorë. Gjatë dekadave, këto praktika evoluuan për t'u larguar nga bujqësia industriale drejt sistemeve që optimizojnë proceset biologjike dhe funksionet e ekosistemit (Hernández Xolocotzi, 1977; Rosset dhe Altieri, 1997; Wezel et al., 2009; Vanloqueren dhe Baret, 2009; Altieri et al., 2012a; Pimbert, 2015; IPES-Food, 2016; FAO, 2016b; Wezel et al., 2014; Deguine et al., red., 2017; Wezel, 2017). Praktikrat agroekologjike synojnë të projektojnë agroekosisteme elastike dhe shumë-funksionale duke integruar të korrat, kafshët, tokat dhe faktorë të tjerë në rregullime të larmishme hapësinore dhe kohore, duke rritur proceset natyrore, pjellorinë e tokës, rregullimin e dëmtuesve dhe produktivitetin e përgjithshëm (Altieri, 2002). Ndërsa përkufizimet e praktikave agroekologjike janë ende në zhvillim e sipër, ato përgjithësisht ndajnë tre karakteristika: mbështetja në proceset ekologjike, qëndrueshmëria mjedisore dhe sociale, dhe miratimi i një qasjeje sistemike në vend të një qasjeje thjesht teknike (Wezel, 2017).

Praktikat përfshijnë ciklin e lëndëve ushqyese, fiksimin biologjik të azotit, përmirësimin e tokës, ruajtjen e ujit, biodiversitetin dhe menaxhimin e habitateve, sekuestrimin e karbonit, kontrollin biologjik të dëmtuesve, ndërkulturën, diversitetin e kultivarëve dhe ripërdorimin e mbetjeve organike (Reijntjes et al., 1992; Altieri, 1995; Nicholls et al., 2016; Wezel et al., 2014; Wezel, 2017). Shembujt variojnë nga teknikat historike si integrimi i orizit - rosës - peshkut në Azi deri te përgjigjet moderne ndaj dëmtuesve si krimbi i ushtrisë së vjeshtës në Afrikë. Përshtatja ndryshon në nivel global: ndërsa plehërimi organik, ndërkulturat dhe lërimi i reduktuar janë të përhapura në bujqësinë e butë, metoda të tilla si bioplehrat, agropylltaria dhe integrimi i habitatit në nivel peizazhi janë më të përhapura në kontekstet bujqësore tropikale ose të specializuara (Leakey, 2014).

Agroekologjia si një lëvizje shoqërore

Agroekologjia nuk mund të ndahet nga kontekstet shoqërore dhe politike të komuniteteve që e praktikojnë atë. Sistemet tradicionale bujqësore janë bashkë-evoluuar me shoqëritë njerëzore, dhe lëvizjet agroekologjike shpesh lindin në përgjigje të krizave agrare (Altieri, 2004b; Wibbelmann et al., 2013;

Ploeg dhe Ventura, 2014; Mier y Terán et al., 2018). Këto lëvizje theksojnë kryqëzimin e agroekologjisë me të drejtën për ushqim të mjaftueshëm dhe sovranitet ushqimor.

Sovraniteti ushqimor u prezantua për herë të parë nga La Via Campesina gjatë Samitit Botëror të Ushqimit të vitit 1996 dhe u përcaktua më tej në vitin 2007 në Nyéléni, Mali, si e drejta e popujve për ushqim të shëndetshëm, të përshtatshëm nga ana kulturore, të prodhuar në mënyrë të qëndrueshme, së bashku me të drejtën për të përcaktuar sistemet e tyre ushqimore dhe bujqësore (Nyéléni, 2007; La Via Campesina, 1996). Parimet përfshijnë njohjen e ushqimit si një e drejtë njerëzore, reformën agrare, mbrojtjen e burimeve natyrore, promovimin e tregtisë lokale të ushqimit, zvogëlimin e fuqisë shumëkombëshe, nxitjen e paqes dhe forcimin e kontrollit demokratik mbi sistemet ushqimore.

Forumi Ndërkombëtar i Agroekologjisë i vitit 2015 në Nyéléni përforcoi agroekologjinë si një kornizë politike për sovranitetin ushqimor, duke theksuar gjenerimin e njohurive lokale, drejtësinë sociale, identitetin kulturor dhe qëndrueshmërinë ekonomike rurale (Anderson et al., 2015; Nyéléni, 2015). Agroekologjia funksionon si një qasje nga poshtë-lart, duke përqendruar prodhuesit e vegjël dhe komunitetet lokale në vend të agrobiznesit. Duke integruar njohuritë tradicionale dhe njohuritë shkencore, këto praktika rrisin qëndrueshmërinë dhe qëndrueshmërinë e sistemeve lokale ushqimore (Varghese dhe Hansen-Kuhn, 2013; Nyéléni, 2015; Anderson et al., 2015). Disa qeveri kanë përfshirë parimet agroekologjike në politika për të transformuar sistemet ushqimore dhe për të promovuar zhvillimin e barabartë dhe të qëndrueshëm bujqësor (Altieri et al., 2012b; Wezel et al., 2009; Lambek et al., 2014).

Lidhja me Axhendën 2030, Marrëveshjen e Gjelbër, CAP, strategjitë "Nga Ferma në Tryezë" dhe ajo e Biodiversitetit

Transformimi i bujqësisë drejt qëndrueshmërisë është bërë një nga prioritetet kryesore si në nivel global ashtu edhe në atë evropian. Ndryshimi i klimës, degradimi i tokës, humbja e biodiversitetit, mungesa e ujit dhe varfërimi i burimeve natyrore paraqesin kërcënime serioze për stabilitetin afatgjatë të sistemeve ushqimore (IPCC, 2022). Në përgjigje të këtyre sfidave, Bashkimi Evropian dhe bashkësia ndërkombëtare kanë zhvilluar

korniza strategjike të politikave që synojnë sigurimin e prodhimit të qëndrueshëm të ushqimit, mbrojtjen e mjedisit dhe qëndrueshmërinë socio-ekonomike (Komisioni Evropian, 2019). Brenda këtij konteksti, agroekologjia njihet gjithnjë e më shumë si një qasje që mbështet ndryshimin sistematik në bujqësi duke integruar parimet ekologjike, sociale dhe ekonomike (FAO, 2018; HLPE, 2019). Prandaj, materiali mësimor bazohet në objektivat e Axfordës 2030, Marrëveshjes së Gjellbër Evropiane, Politikës së Përbashkët Bujqësore (CAP), Strategjisë "Nga Ferma në Tavë" dhe Strategjisë së BE-së për Biodiversitetin për vitin 2030 (Komisioni Evropian, 2020b). Axforda 2030 për Zhvillim të Qëndrueshëm, e miratuar nga Kombet e Bashkuara, përcakton 17 Objektiva të Zhvillimit të Qëndrueshëm (OZHQ) që ofrojnë një kornizë globale për adresimin e sfidave që lidhen me sigurinë ushqimore, mbrojtjen e mjedisit dhe ndryshimet klimatike. Arritja e sistemeve të qëndrueshme ushqimore luan një rol qendror në arritjen e disa prej këtyre objektivave, përkatësisht OZHQ 2 (Uri Zero), OZHQ 12 (Konsum dhe Prodhim i Përgjegjshëm), OZHQ 13 (Veprim Klimatik) dhe OZHQ 15 (Jeta në Tokë). Agroekologjia kontribuon në këto objektiva duke promovuar sisteme elastike të prodhimit të ushqimit, përdorim më efikas të burimeve natyrore, përshtatje dhe zbutje të ndryshimeve klimatike, si dhe ruajtjen e ekosistemeve dhe biodiversitetit (FAO, 2018).

Mund të mësoni më shumë mbi agroekologjinë dhe OZHQ-të [këtu](#).

THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Source: [United Nations \(Pa datë.\)](#)

Në nivelin e Bashkimit Evropian, Pakti i Gjelbër Evropian përfaqëson kornizën gjithëpërfshirëse të politikave që udhëheq tranzicionin drejt neutralitetit klimatik deri në vitin 2050. Qëllimi i tij është të sigurojë zhvillim të qëndrueshëm ekonomik, duke zvogëluar presionet mjedisore dhe përdorimin e burimeve. Bujqësia luan një rol kyç në këtë tranzicion, pasi është njëkohësisht e prekur nga ndryshimet klimatike dhe një burim i rëndësishëm i ndikimeve mjedisore. Agroekologjia përputhet me objektivat e Paktit të Gjelbër duke zvogëluar varësinë nga plehrat sintetike dhe pesticidet, duke përmirësuar shëndetin e tokës dhe sekuestrimin e karbonit, duke rritur efikasitetin e përdorimit të ujit dhe duke forcuar shërbimet e ekosistemit. Në këtë mënyrë, ajo kontribuon në zvogëlimin e ndikimeve negative mjedisore, duke rritur qëndrueshmërinë e sistemeve bujqësore (Komisioni Evropian, 2019).

Politika e Përbashkët Bujqësore (PPB) është një instrument qendror i BE-së që formëson praktikën bujqësore dhe zhvillimin rural. Objektivat e saj përfshijnë sigurimin e të ardhurave të qëndrueshme për fermerët, ruajtjen e sigurisë ushqimore dhe promovimin e menaxhimit të qëndrueshëm të burimeve natyrore. Reformat e fundit të PPB-së i kushtojnë më shumë rëndësi performancës mjedisore, veprimit klimatik dhe eko-skemave. Agroekologjia përshtatet natyrshëm brenda këtyre prioritetëve duke promovuar praktikën bujqësore që mbrojnë tokën, ujin dhe biodiversitetin, duke mbetur ekonomikisht të qëndrueshme (Komisioni Evropian, 2021). Strategjia "Nga Ferma në Tavë" përqendrohet në qëndrueshmërinë e të

gjithë zinxhirit ushqimor, nga prodhimi deri te konsumi. Objektivat e saj përfshijnë uljen e përdorimit të pesticideve, uljen e humbjeve të lëndëve ushqyese, përmirësimin e mirëqenies së kafshëve dhe promovimin e modeleve të qëndrueshme të prodhimit dhe konsumit të ushqimit. Agroekologjia kontribuon në këto qëllime duke inkurajuar diversifikimin e të korrave, kontrollin biologjik të dëmtuesve, uljen e varësisë nga inputet e jashtme dhe sistemet e prodhimit të adaptuara në nivel lokal, duke forcuar kështu qëndrueshmërinë dhe qëndrueshmërinë e sistemeve ushqimore (Komisioni Evropian, 2020a).

Strategjia e BE-së për Biodiversitetin për vitin 2030 plotëson këto politika duke synuar ndalimin e humbjes së biodiversitetit dhe rivendosjen e ekosistemeve, veçanërisht në peizazhet bujqësore. Agroekologjia mbështet këto qëllime duke rritur diversitetin e peizazhit, duke ruajtur varietetet lokale të kulturave, duke mbështetur pjalmuesit dhe duke integruar elementët natyrorë në sistemet bujqësore, duke kontribuar kështu në qëndrueshmërinë afatgjatë të prodhimit bujqësor (Komisioni Evropian, 2020b).

Brenda këtij kuadri politikash, Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve u ofron nxënësve një kuptim thelbësor kontekstual të rolit të agroekologjisë në arritjen e objektivave evropiane dhe globale të qëndrueshmërisë (FAO, 2018). Agroekologjia paraqitet si një qasje e integruar, ndërsektoriale, relevante për dimensionet mjedisore, ekonomike dhe sociale të bujqësisë (Komisioni Evropian, 2019). Kjo u mundëson nxënësve të AFP-së të kuptojnë kontekstin më të gjerë të politikave që formësojnë bujqësinë bashkëkohore dhe nxjerr në pah rolin strategjik të agroekologjisë në mbështetjen e zhvillimit të qëndrueshëm, veprimit klimatik, sigurisë ushqimore dhe mbrojtjes së biodiversitetit (Komisioni Evropian, 2020a).

Bibliografia

Agroecology Infopool. (n.d). *About Agroecology*. Available at:
<https://www.biovision.ch/infopool/agroecology/?com>

Agroecology Coalition, (n.d). *What is Agroecology*. Available at:
<https://agroecology-coalition.org/what-is-agroecology/>

Agroecology Europe, (2017). *Our understanding of agroecology*. Available at:

<https://www.agroecology-europe.org/our-approach/our-understanding-of-agroecology/>

Agroecology Europe. (n.d.). *The 13 principles of agroecology*. Available at:
<https://www.agroecology-europe.org/the-13-principles-of-agroecology/>

Britannica. (n.d.). *permaculture*. Available at:
<https://www.britannica.com/technology/permaculture>

Donham, J. & Wezel, A. (2022). *10 STEPS TO ACHIEVE THE EUROPEAN GREENDEAL*. Available at:
<https://www.agroecology-europe.org/wp-content/uploads/2022/08/Position-Paper-EU-Green-Deal-AE4EU-1.pdf>

European Commission (2019). *The European Green Deal*. COM(2019) 640 final, Available at:
https://commission.europa.eu/publications/communication-european-green-deal_en

European Commission (2020a). *Farm to Fork Strategy for a Fair, Healthy and Environmentally-Friendly Food System*. Available at:
https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en

European Commission (2020b). *EU Biodiversity Strategy for 2030*. Available at:
https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_en

European Commission (2021). *Common Agricultural Policy 2023–2027*. Available at:
https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-2023-27_en

FAO (2016b). *Achieving sustainable rural development through agricultural innovation*. Available at:
<https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/4c3b5aa7-5998-48da-bf73-0b76d46a37af/content>

FAO (n.d.). *Agroecology and the Sustainable Development Goals (SDGs)*. Available at:
<https://www.fao.org/agroecology/overview/agroecology-and-the-sustainable-development-goals>

FAO (2016d). *Agroecology for Sustainable Food Systems*. Available at:
<https://www.fao.org/agroecology/database/detail/en/c/1401309/>

FAO (2017a). *Agroecology Knowledge Hub. Agroecology definitions*. Rome.

Available at:

https://www.fao.org/agroecology/knowledge/definitions/en/?page=1&ipp=6&no_cache=1&tx_dynal

FAO. (2018). *Sustainable food systems*. Available at:

<https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/b620989c-407b-4caf-a152-f790f55fec71/content>

FAO (2018). *The 10 Elements of Agroecology. Guiding the Transition to Sustainable Food and Agricultural Systems*. Available at:

<https://www.fao.org/3/i9037en/i9037en.pdf>

FAO. (2020). *Introduction to organic agriculture*. Available at:

<https://teca.apps.fao.org/en/technologies/8359/>

FAO. (n.d.). *Agroecology Knowledge Hub*. Available at:

<https://www.fao.org/agroecology/home/en/>

HLPE. (2019). *Agroecological and Other Innovative Approaches for Sustainable Agriculture and Food Systems that Enhance Food Security and Nutrition*. Available at: <https://www.fao.org/3/ca5602en/ca5602en.pdf>

IPCC (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Sixth Assessment Report*. Available at: <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/>

IPCC.(2022). *Climate Change Impacts and Risks*. Available at:

https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/outreach/IPCC_AR6_WGII_Fact_Sheet_FoodAndWater.pdf

La Via Campesina. (2024). *From Mons to the World: La Via Campesina Celebrates 30 Years of globalizing peasant struggle and solidarity*. Available at:

<https://viacampesina.org/en/2023/05/from-mons-to-the-world-la-via-campesina-celebrates-30-years-of-peasant-struggle-and-solidarity/?com>

Permaculture Greece. (n.d.). *Περμακουλτούρα*. Available at:

<https://permaculture-greece.org/permaculture/>

Rosset, P. et al. (2019). *Agroecology and La Via Campesina II. Peasant agroecology schools and the formation of a sociohistorical and political subject*.

Available at: <https://doi.org/10.1080/21683565.2019.1617222>

Severitrane, S. I. et al. (2021). *Weather and Climate Extreme Events in a Changing*

Climate. In Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Available at:

https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Chapter1.pdf

United Nations (2015). *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations. Available at:

<https://sdgs.un.org/2030agenda>

U.N. (n.d.). *The 17 Goals*. Available at: <http://sdgs.un.org/goals>

Wezel A. et al. (2009). *Agroecology as a science, a movement and a practice. A review*. *Agronomy for Sustainable Development* 29(4):503–515. Available at:

https://www.researchgate.net/publication/298854563_Agroecology_as_a_science_a_movement_and_a_practice_A_review

MODULI 1

KORNIZA TEORIKE AGROEKOLOGJIKE

Moduli 1 prezanton agroekologjinë si një kornizë teorike për qëndrueshmërinë dhe rezistencën në sistemet bujqësore dhe ushqimore. Ajo e paraqet agroekologjinë jo si një sërë masash teknike të izoluar, por si një mënyrë të integruar për të kuptuar se si proceset ekologjike, marrëdhëniet shoqërore, kushtet ekonomike dhe strukturat qeverisëse bashkëveprojnë për të formësuar atë që prodhohet, si prodhohet, kush përfiton dhe si evoluojnë territoret rurale me kalimin e kohës. Për të mbështetur këtë kuptim sistemik, Moduli 1 është e organizuar rreth katër dimensioneve të agroekologjisë: mjedisore, socio-kulturore, ekonomike dhe politike. Nëpër këto dimensionë, nxënësit shqyrtojnë sfidat kryesore që aktualisht kufizojnë tranzicionet agroekologjike, si dhe qasjet treguese për t'i adresuar ato. Në këtë mënyrë, moduli krijon një themel të përbashkët konceptual që mbështet nxënësit në zbatimin e të menduarit agroekologjik në kontekstet e botës reale.

DIMENSIONI MJEDISOR

Përshkrim i shkurtër

Ky modul shqyrton dimensionin mjedisor të agroekologjisë, duke u përqendruar në mënyrën se si parimet agroekologjike mund të adresojnë sfidat kryesore mjedisore në bujqësi. Ai paraqet agroekologjinë si një mënyrë për të punuar me proceset ekologjike për të rigjeneruar tokat, burimet ujore, biodiversitetin dhe agroekosistemet, duke ruajtur njëkohësisht sisteme bujqësore produktive dhe elastike me kalimin e kohës.

Moduli analizon ndikimet mjedisore të modeleve mbizotëruese konvencionale bujqësore, duke përfshirë degradimin e tokës, erozionin, rënien e lëndës organike të tokës, menaxhimin e paqëndrueshëm të ujit, ndotjen, humbjen e diversitetit të farërave dhe rënien e biodiversitetit, me referencë të veçantë në kontekstet evropiane dhe të Ballkanit Perëndimor. Pastaj eksploron një gamë praktikash agroekologjike që mund të rivendosin shëndetin e tokës, të përmirësojnë mbajtjen dhe efikasitetin e ujit, të rrisin biodiversitetin gjenetik dhe funksional dhe të forcojnë rezistencën ndaj ndryshueshmërisë së klimës.

Në përgjithësi, moduli u ofron nxënësve një kuptim të bazuar se si proceset mjedisore dhe praktikat bujqësore bashkëveprojnë brenda agroekosistemeve dhe si agroekologjia mund të kontribuojë në qëndrueshmërinë afatgjatë mjedisore dhe rezistencën ndaj klimës.

Rezultatet e të nxënësve

1. Pranimi i themeleve mjedisore të agroekologjisë.
2. Analizimi i sfidave kryesore mjedisore që ndikojnë në bujqësi, d.m.th. degradimin e tokës, humbjen e biodiversitetit, humbjen e diversitetit të farërave dhe menaxhimin e paqëndrueshëm të ujit.
3. Vlerësimi i praktikave agroekologjike si qasje alternative ndaj metodave konvencionale për t'u përballur me sfidat mjedisore.
4. Shpjegoni se si agroekosistemet funksionojnë si sisteme të integruara në të cilat toka, uji, biodiversiteti dhe proceset

klimatike janë të ndërlidhura ngushtë.

5. Zbatoni një perspektivë agroekologjike për të vlerësuar ndikimet mjedisore.

1. Hyrje në dimensionin mjedisor

Agroekologjia, ekologjia e bujqësisë, është një rrugë holistike dhe e integruar drejt qëndrueshmërisë, e njohur globalisht për angazhimin e saj për të transformuar jo vetëm praktikat bujqësore, por të gjithë strukturën e sistemeve ushqimore (Altieri, 1995). Ajo shkon përtej maksimizimit të rendimenteve të mallrave për të prioritetizuar qëndrueshmërinë afatgjatë, e kuptuar jo thjesht si qëndrueshmëri me kalimin e kohës, por si ripërtëritje e burimeve natyrore për të siguruar që toka të mbetet pjellore dhe produktive për brezat e ardhshëm (Gliessman, 2014). Agroekologjia gjithashtu thekson qëndrueshmërinë, e përcaktuar si aftësia e agroekosistemeve për t'i bërë ballë dhe për t'u rikuperuar nga goditjet, qofshin ato mjedisore, siç janë thatësirat ose dëmtuesit në zhvillim, ose ekonomike, siç janë luhatjet e papritura të çmimeve (Francis et al., 2003). Duke nxjerrë themelet e saj nga ekologjia, studimi i marrëdhënieve midis organizmave dhe mjedisit të tyre, agroekologjia i zbaton këto parime në ekosistemet e menaxhuara duke optimizuar qëllimisht ndërveprimet midis bimëve, organizmave të tokës, kafshëve shtëpiake dhe njerëzve, ndërsa integron një angazhim të fortë për drejtësinë sociale dhe sovranitetin ushqimor (Altieri, 1995; Gliessman, 2014).

Ky modul i referohet dimensionit mjedisor të agroekologjisë, e frymëzuar nga 13 parimet agroekologjike të zhvilluara nga Paneli i Ekspertëve të Nivelit të Lartë për Sigurinë Ushqimore dhe Ushqyerjen (HLPE, 2019). Në veçanti, theksi në biodiversitet thekson rolin e specieve, diversifikimit varietal dhe gjenetik në forcimin e funksionimit dhe rezistencës së ekosistemit. Parimi i sinergjive përqendrohet në nxitjen e ndërveprimeve të dobishme midis komponentëve të sistemit për të përmirësuar shërbimet e ekosistemit, siç janë rregullimi natyror i dëmtuesve dhe cikli i lëndëve ushqyese. Reduktimi i inputeve adreson nevojën për të optimizuar përdorimin e burimeve natyrore dhe njerëzore, duke zvogëluar varësinë nga inputet e jashtme. Riciklimi nënvizon rëndësinë e mbylljes së cikleve të lëndëve ushqyese, biomasës dhe ujit brenda fermave dhe peizazheve, duke zvogëluar humbjet dhe ndotjen mjedisore.

Agroekologjia: zgjidhja holistike për qëndrueshmërinë ndaj klimës

Agroekologjia kontribuon në adresimin e ndryshimeve klimatike si një presion ndërsektorial që intensifikon sfidat ekzistuese mjedisore, siç janë humbja e biodiversitetit, degradimi i tokës dhe stresi i ujit (Altieri, 1995). Duke forcuar proceset ekologjike brenda sistemeve bujqësore, agroekologjia rrit kapacitetet si të zbutjes ashtu edhe të përshtatjes, veçanërisht përmes ridizajnit të agroekosistemeve bazuar në diversitet dhe ndërveprime ekologjike (Kremen dhe Miles, 2012). Praktikrat që rrisin lëndën organike të tokës, duke përfshirë sistemet e larmishme të mbjelljeve, kulturat mbuluese, ndryshimet organike dhe agropylltarinë, nxisin sekuestrimin e karbonit duke përmirësuar strukturën e tokës dhe mbajtjen e ujit, duke i mbrojtur kështu agroekosistemet nga thatësitrat, përmbytjet dhe ekstremet e temperaturës (Tittonell, 2014; Panagos et al., 2015). Në të njëjtën kohë, sistemet e larmishme të bazuara në polikultura dhe varietete të adaptuara në nivel lokal zvogëlojnë ndjeshmërinë ndaj ndryshueshmërisë klimatike duke përhapur rrezikun dhe duke rritur rregullimin biologjik, veçanërisht përballë modeleve të motit gjithnjë e më të paparashikueshme (Altieri, 1995). Në këtë mënyrë, agroekologjia forcon qëndrueshmërinë afatgjatë të sistemeve bujqësore duke përforcuar themelet ekologjike që mbështesin stabilitetin e sistemit dhe kapacitetin adaptues, në vend që ta adresojë ndryshimin klimatik si një çështje të izoluar (Kremen dhe Miles, 2012).

1.1 Degradimi i tokës në bujqësi

Degradimi i tokës i referohet rënies së cilësisë së tokës dhe funksioneve të saj të shkaktuara nga proceset fizike, kimike dhe biologjike. Në sistemet bujqësore, kjo rezulton në humbjen progresive të aftësisë së tokave për të mbështetur rritjen e bimëve, rregullimin e rrjedhave të ujit, riciklimin e lëndëve ushqyese dhe mbështetjen e biodiversitetit. Meqenëse tokat mbështesin produktivitetin bujqësor, degradimi i tokës përfaqëson një kërcënim strukturor për qëndrueshmërinë e sistemeve ushqimore (IPBES, 2018).

Degradimi i tokës ndodh përmes proceseve të shumëfishta, shpesh të ndërlydhura. Këto përfshijnë humbjen e shtresës së sipërme pjellore të

tokës përmes erozionit nga uji dhe era, rënien e lëndës organike të tokës dhe karbonit të tokës, ngjeshjen e tokës, pakësimin ose çekuilibrin e lëndëve ushqyese, kripëzimin ose acidifikimin, dhe humbjen e biodiversitetit të tokës duke përfshirë mikroorganizmat dhe kërpudhat simbiotike (FAO & ITPS, 2015; FAO, 2017). Këto procese shpesh përforcojnë njëra-tjetrën, duke përshpejtuar humbjen e funksioneve të tokës.

Globalisht, rreth një e treta e tokave janë tashmë të degraduara, duke prekur afërsisht 3.2 miliardë njerëz (FAO & ITPS, 2015; IPBES, 2018). Pa ndryshime të rëndësishme në menaxhimin e tokës, parashikimet sugjerojnë se deri në 90% të shtresës sipërfaqësore të tokës mund të jetë në rrezik deri në vitin 2050, në një kohë të rritjes së kërkesës për ushqim (FAO, 2017). Në Evropë, situata është veçanërisht shqetësuese: 60–70% e tokave në Bashkimin Evropian konsiderohen të pashëndetshme, kryesisht për shkak të erozionit, humbjes së lëndës organike, ngjeshjes dhe kontaminimit (Komisioni Evropian, 2021).

Erozioni i tokës është një nga proceset më të përhapura të degradimit në bujqësinë evropiane. Përafërsisht 24% e tokës bujqësore të BE-së preket nga erozioni i ujit, me shkallët më të larta të erozionit në Evropën Jugore dhe Juglindore (EEA, 2019). Në rajonet mesdhetare dhe pjesë të Ballkanit Perëndimor, humbjet e tokës shpesh tejkalojnë 2–4 ton për hektar në vit, shumë më lart se shkallët natyrore të formimit të tokës (Panagos et al., 2015). Kjo shkakton humbje të pakthyeshme të tokës pjellore dhe kontribuon në sedimentimin dhe ndotjen e lëndëve ushqyese në lumenj dhe liqene (EEA, 2019).

Një faktor qendror i degradimit të tokës është rënia e lëndës organike të tokës (LOK)³. Lënda organike e tokës përfaqëson tërësinë e përbërjeve organike të karbonit në tokë që burojnë nga inputet bimore dhe shtazore dhe transformohen përmes proceseve biologjike (FAO & ITPS, 2015; FAO, 2022). Ajo përfshin grupe funksionalisht të dallueshme, duke filluar nga fraksione labile (si mbetjet e freskëta dhe biomasa mikrobike) që mbështesin ciklin afatshkurtër të lëndëve ushqyese, deri te fraksione më të qëndrueshme që vazhdojnë për periudha më të gjata kohore dhe kontribuojnë në grumbullimin e tokës, mbajtjen e lëndëve ushqyese dhe

³ Për informacion më të detajuar vizitoni:

- mësimin video "[Soil organic matter](#)" (në anglisht me titra automatikë dhe audio automatik në frëngjisht)
- episodin e podcastit "[Organic matter in soil: types and functions](#)" nga Toka Pjellore (në italisht me titra automatikë)

sekuestrimin e karbonit (FAO, 2017; FAO, 2022).

Prandaj, SOM është një rregullator kyç i pjellorisë së tokës, stabilitetit strukturor dhe kapacitetit mbajtës të ujit. Rënia e SOM zvogëlon stabilitetin e agregatit, rrit ndjeshmërinë ndaj erozionit, kufizon infiltrimin dhe zvogëlon aftësinë e tokës për të furnizuar lëndë ushqyese përmes mineralizimit biologjik (EEA, 2019; FAO, 2022). Monitorimi afatgjatë tregon se shumë toka bujqësore evropiane, veçanërisht nën sistemet intensive të punueshme, kanë përjetuar një rënie të qëndrueshme të SOM. Pothuajse gjysma e tokave minerale në Evropë shfaqin përmbajtje të ulët ose shumë të ulët të karbonit organik të tokës, duke rritur ndjeshmërinë ndaj thatësirës, erozionit dhe rrjedhjes së lëndëve ushqyese (EEA, 2019). Në shumë zona bujqësore të Ballkanit Perëndimor, nivelet e karbonit organik të tokës janë shpesh nën 2%, duke reflektuar heqjen e zgjatur të mbetjeve, lërimin intensiv të tokës dhe inputet e kufizuara organike (FAO & ITPS, 2015).

Ngjeshja e tokës kontribuon më tej në degradimin fizik. Kjo shkaktohet kryesisht nga makineritë e rënda, trafiku i përsëritur dhe kultivimi në kushte të lagështa. Ngjeshja zvogëlon porozitetin e tokës dhe infiltrimin e ujit, kufizon rritjen e rrënjëve dhe rrit rrjedhjen sipërfaqësore, duke përkeqësuar kështu erozionin dhe stresin nga thatësira (FAO, 2017).

Degradimi kimik është gjithashtu i rëndësishëm. Sistemet intensive të bujqësisë shpesh mbështeten në plehra sintetike dhe pesticide për të ruajtur rendimentet pavarësisht rënies së pjellorisë biologjike të tokës. Ndërsa plehrat mund të ruajnë prodhimin në një afat të shkurtër, përdorimi i tyre i tepërt kronik mund të çojë në çekuilibra të lëndëve ushqyese, acidifikim të tokës dhe rritje të humbjeve të lëndëve ushqyese përmes shpëlarjes dhe rrjedhjes. Pesticidet gjithashtu mund të grumbullohen në toka dhe të ndikojnë negativisht në organizmat e tokës, duke zvogëluar aktivitetin mikrobik dhe ciklin e lëndëve ushqyese. Së bashku, këto inpute ndryshojnë funksionimin kimik dhe biologjik të tokës, duke maskuar proceset themelore të degradimit dhe duke rritur varësinë afatgjatë nga inputet e jashtme (FAO, 2017; IPBES, 2018; Silva et al., 2023).

Në të njëjtën kohë, biodiversiteti i tokës zvogëlohet nën menaxhim intensiv. Praktika të tilla si monokultura dhe punimi i shpeshtë i tokës prishin komunitetet biologjike të tokës që nxisin dekompozimin, ciklin e lëndëve ushqyese dhe grumbullimin. Në shumë sisteme bujqësore evropiane, popullatat e kërpudhave mikorizale, të cilat janë thelbësore për thithjen e

fosforit dhe sigurimin e ujit, zvogëlohen ndjeshëm, duke rritur varësinë e të korrave nga inputet e jashtme (IPBES, 2018).

Këto procese degradimi janë të lidhura ngushtë me modelin mbizotërues të bujqësisë intensive dhe të specializuar. Diversiteti i ulët i të korrave, shqetësimi i shpeshtë i tokës, heqja e mbetjeve dhe përdorimi i lartë i inputeve kimike dobësojnë strukturën e tokës dhe funksionimin biologjik. Ndërsa funksionet e tokës bien, fermerët shpesh përgjigjen duke rritur përdorimin e plehrave, ujitjen ose mekanizimin për të ruajtur rendimentet, duke krijuar një lak reagimi negativ që rrit kostot e prodhimit, presionin mjedisor dhe cenueshmërinë afatgjatë (FAO, 2017; HLPE, 2019).

Shëndeti i tokës: çfarë humbet kur tokat degradohen

Degradimi i tokës është, në praktikë, humbja e shëndetit të tokës. Shëndeti i tokës i referohet aftësisë së tokës për të funksionuar si një sistem i gjallë që mbështet bimët, kafshët, njerëzit dhe ekosistemet me kalimin e kohës (FAO, 2017). Tokat e shëndetshme janë ekosisteme komplekse dhe dinamike në të cilat struktura fizike, vetitë kimike dhe komunitetet biologjike bashkëveprojnë për të mbështetur prodhimin bujqësor dhe shërbimet e ekosistemit (FAO & ITPS, 2015).

Siç u përmend më sipër, karakteristikat përcaktuese të tokave të shëndetshme janë prania e lëndës organike të tokës (LOR) të mjaftueshme dhe funksionalisht aktive. LOR mbështet strukturën e tokës, mbajtjen e lëndëve ushqyese dhe aktivitetin biologjik, dhe siguron burimin kryesor të energjisë për organizmat e tokës (FAO, 2022). Përmes ndërveprimit të saj me grimcat minerale, LOR kontribuon në formimin dhe stabilizimin e agregateve të tokës, duke përmirësuar porozitetin, ajrosjen dhe kapacitetin e mbajtjes së ujit (EEA, 2019).

Tokat e shëndetshme strehojnë organizma të larmishëm dhe të bollshëm të tokës, duke përfshirë bakteret, kërpudhat, protozoarët, nematodat dhe krimbat e tokës. Këta organizma nxisin dekompozimin e inputeve organike, rregullojnë mineralizimin dhe imobilizimin e lëndëve ushqyese, dhe kontribuojnë në formimin e një strukture të qëndrueshme të tokës (FAO & ITPS, 2015). Biodiversiteti i tokës është pra thelbësor për ciklin efikas të lëndëve ushqyese dhe pjellorinë afatgjatë të tokës.

Brenda këtij komuniteti biologjik, [kërpudhat mikorizale](#) luajnë një rol veçanërisht të rëndësishëm. Duke formuar shoqërime simbiotike me

rrënjët e bimëve, mikorizat zgjerojnë sistemin efektiv rrënjor, duke përmirësuar thithjen e lëndëve ushqyese relativisht të palëvizshme si fosfori dhe duke rritur përvetësimin e ujit, veçanërisht në kushte kufizuese (IPBES, 2018; HLPE, 2019). Rrjetet mikorizale gjithashtu kontribuojnë në grumbullimin e tokës dhe stabilizimin e karbonit, duke lidhur produktivitetin e bimëve me strukturën e tokës dhe dinamikën e lëndës organike.

Tokat e shëndetshme karakterizohen më tej nga një strukturë fizike e qëndrueshme, e cila lejon që rrënjët të depërtojnë në profilin e tokës dhe mundëson që ajri dhe uji të qarkullojnë në mënyrë efektive. Tokat e strukturuar mirë zvogëlojnë rrjedhjen, nxisin infiltrimin dhe rrisin rezistencën si ndaj reshjeve të dendura ashtu edhe ndaj thatësirës (FAO, 2017).

Së fundmi, shëndeti i tokës varet nga kushtet kimike të ekuilibruara, duke përfshirë pH-in e duhur dhe disponueshmërinë e lëndëve ushqyese. Bilanci kimik ndikon në aktivitetin biologjik, tretshmërinë e lëndëve ushqyese dhe thithjen nga bimët, dhe rregullohet ngushtë nga përmbajtja e lëndës organike dhe proceset biologjike dhe jo vetëm nga inputet e jashtme (FAO, 2017; FAO & ITPS, 2015).

Kur lënda organike e tokës zvogëlohet dhe komunitetet biologjike të tokës prishen, këto funksione të ndërlidhura dobësohen në mënyrë progresive. Cikli i lëndëve ushqyese bëhet më pak efikas, struktura e tokës përkeqësohet, mbajtja e ujit zvogëlohet dhe tokat bëhen më të ndjeshme ndaj erozionit dhe ngjeshjes. Prandaj, degradimi i tokës dëmton jo vetëm qëndrueshmërinë mjedisore, por edhe produktivitetin dhe rezistencën afatgjatë të sistemeve bujqësore (IPBES, 2018).

1.1.1 Praktikë agroekologjike për të adresuar degradimin e tokës

Agroekologjia e vendos shëndetin e tokës në qendër të transformimit të sistemit bujqësor dhe ushqimor. Në vend që të kompensojnë degradimin përmes rritjes së inputeve të jashtme, qasjet agroekologjike synojnë të rivendosin funksionet e tokës duke punuar me proceset ekologjike, duke ruajtur njëkohësisht sistemet prodhuese.

Menaxhimi agroekologjik i tokës përqendrohet në tre objektiva:

1. Rritja e lëndës organike të tokës dhe aktivitetit biologjik

2. Mbrojtja e tokës nga erozioni dhe degradimi fizik

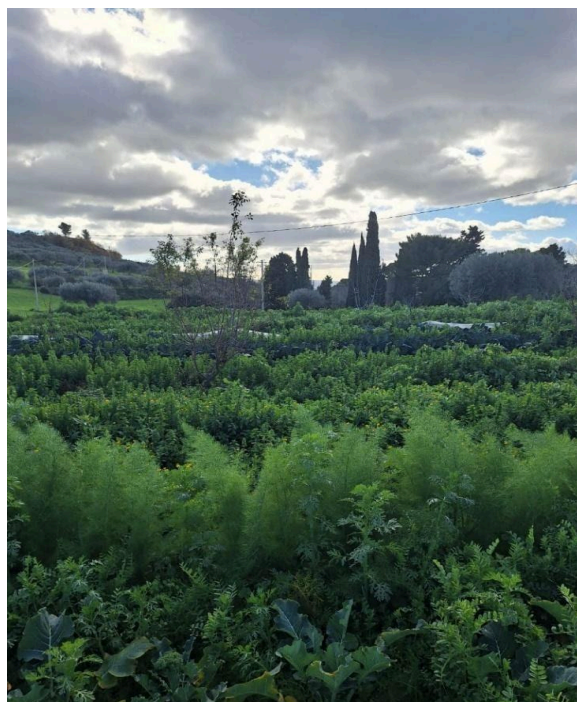
3. Rivendosja e cikleve të lëndëve ushqyese dhe strukturës së tokës

Diversifikimi dhe rotacioni i të korrave

Diversifikimi i të korrave përmes rotacioneve, ndërkulturave dhe polikulturave përmirëson funksionimin e tokës duke rritur si sasinë ashtu edhe diversitetin funksional të inputeve organike të kthyer në tokë. Llojet e ndryshme të të korrave kontribuojnë me mbetje me përbërje kimike dhe arkitekturë rrënjësore të ndryshme, të cilat mbështesin një gamë më të gjerë të organizmave të tokës dhe promovojnë dinamikë më të qëndrueshme të lëndës organike të tokës (FAO & ITPS, 2015).

Sistemet e ndryshme rrënjore stimulojnë aktivitetin mikrobik përmes eksudatit të rrënjëve dhe promovojnë zhvillimin e rrjeteve mikorizale, të cilat përmirësojnë përvetësimin e lëndëve ushqyese, veçanërisht fosforin, dhe kontribuojnë në grumbullimin e tokës (HLPE, 2019). Përfshirja e bishtajoreve në rotacione rrit inputet e azotit të fiksuar biologjikisht, duke mbështetur ciklin e lëndëve ushqyese ndërsa zvogëlon varësinë nga plehrat sintetike. Përmes këtyre mekanizmave, diversifikimi i të korrave forcon rrjetet ushqimore të tokës dhe rrit stabilitetin e agregatit, duke kontribuar në përmirësimin e strukturës dhe rezistencës së tokës.

Foto 1. Një sistem ndërkulturor në një kopsht agroekologjik mesdhetar (Burimi: CESIE ETS)

Kulturat mbuluese dhe plehrat e gjelbra

Kulturat mbuluese luajnë një rol qendror në mbrojtjen dhe rigjenerimin e tokës gjatë periudhave kur mungojnë kulturat kryesore. Duke ruajtur mbulesën e vazhdueshme të bimëve, ato zvogëlojnë erozionin, kufizojnë rrjedhjen e lëndëve ushqyese dhe moderojnë dinamikën e temperaturës dhe lagështisë së tokës (FAO, 2017). Përmes rrënjëve të tyre, kulturat

mbuluese lëshojnë komponime organike që stimulojnë aktivitetin mikrobik dhe kontribuojnë në formimin e pellgjeve të lëndës organike labile të tokës, të cilat janë kritike për ciklin afatshkurtër të lëndëve ushqyese.

Kur kulturat mbuluese përfshihen ose ndërpriten si pleh i gjelbër, biomasa e tyre kontribuon në fraksionet labile dhe më të qëndrueshme të SOM, duke mbështetur grumbullimin dhe duke përmirësuar strukturën e tokës (FAO, 2022). Speciet me rrënjë të thella gjithashtu mund të lehtësojnë ngjeshjen sipërfaqësore dhe të rrisin porozitetin, duke përmirësuar infiltrimin dhe kapacitetin e mbajtjes së ujit. Në kushtet evropiane, përdorimi i kulturave mbuluese është treguar se zvogëlon erozionin deri në 70-80% krahasuar me tokat e zhveshura (Panagos et al., 2015).

Ulja e punimit dhe bujqësia konservuese

Zvogëlimi ose minimal i punimit të tokës kufizon shqetësimin fizik të tokës, duke lejuar që proceset biologjike dhe strukturore të stabilizohen me kalimin e kohës. Duke ruajtur agregatet e tokës dhe vazhdimësinë e poreve, zvogëlimi i punimit të tokës përmirëson infiltrimin, ajrosjen dhe depërtimin e rrënjëve, duke zvogëluar ndjeshmërinë ndaj erozionit (FAO, 2017).

Me rëndësi, shqetësimi i zvogëluar mbështet rrjetat ushqimore të tokës të dominuara nga kërpudhat, duke përfshirë kërpudhat mikorizale, rrjetet hifale të cilave janë shumë të ndjeshme ndaj përçarjes mekanike. Mbajtja e këtyre rrjeteve rrit efikasitetin e thithjes së lëndëve ushqyese dhe kontribuon në formimin e agregateve dhe stabilizimin e karbonit brenda matricës së tokës (HLPE, 2019). Mbajtja e mbetjeve të bimëve në sipërfaqen e tokës mbron më tej tokën nga erozioni dhe avullimi dhe siguron një burim të vazhdueshëm të inputeve organike për organizmat e tokës.

Ndryshimet organike: pleh organik, plehu organik dhe bioqymyr

Zbatimi i ndryshimeve organike si plehrat organike, plehu i kafshëve, vermikomposti dhe bioqymyri rimbushin drejtpërdrejt lëndën organike të tokës dhe mbështesin aktivitetin biologjik të tokës. Këto inpute furnizojnë si përbërës

organikë që zbërthehen lehtësisht që nxisin proceset mikrobike, ashtu edhe fraksione organike më rezistente që kontribuojnë në akumulimin afatgjatë të SOM dhe stabilitetin e agregatit (FAO, 2022).

Foto 2. Shembull i vermikompostit (Burimi: Adobe Stock)

Ndryshimet organike rrisin mbajtjen e lëndëve ushqyese përmes rritjes së kapacitetit të shkëmbimit të kationeve dhe stimulojnë ciklin e lëndëve ushqyese të ndërmjetësuar nga mikrobet, duke përmirësuar disponueshmërinë e lëndëve ushqyese ndërsa zvogëlojnë humbjet. Bioqymyri, kur aplikohet në kombinim me ndryshimet organike, mund të stabilizojë më tej karbonin organik dhe të përmirësojë mbajtjen e lëndëve ushqyese, duke kontribuar në përmirësime afatgjata në strukturën e tokës dhe kapacitetin mbajtës të ujit (FAO, 2022).

Agro-pylltaria dhe masat vegetative

Sistemet agropyjore integrojnë pemë, shkurre ose gardhe në peizazhe bujqësore, duke krijuar diversitet vertikal dhe horizontal që përfiton funksionimin e tokës. Speciet drunore me rrënjë të thella stabilizojnë strukturën e tokës, riciklojnë lëndët ushqyese nga shtresat më të thella dhe ofrojnë inpute të vazhdueshme organike përmes mbeturinave të gjetheve dhe qarkullimit të rrënjëve (IPBES, 2018).

Këto sisteme mbështesin komunitete të ndryshme biologjike të tokës dhe rrisin shoqatat mikorizale, duke lidhur proceset mbi dhe nën tokë. Duke përmirësuar grumbullimin dhe duke zvogëluar rrjedhjen, praktikrat agropyjore janë veçanërisht efektive në zonat e prirura ndaj erozionit, siç janë tokat e pjerrëta dhe mjediset mesdhetare (IPBES, 2018).

Foto 3. Shembull i sistemit agro-pybor (Burimi: Foto e CESIE ETS nga Myrrhis Permakultur)

Masat strukturore dhe në nivel peizazhi

Masat strukture si tarracat, bujqësia konturore, shiritat e barit dhe gurët janë të dizajnuara për të zvogëluar shpejtësinë e rrjedhjes dhe për të nxitur infiltrimin në shkallë fushe dhe peizazhi. Duke ngadalësuar lëvizjen e ujit nëpër sipërfaqen e tokës, këto masa mbrojnë agregatet e tokës nga shkëputja dhe humbja, duke zvogëluar erozionin dhe duke lehtësuar hyrjen e ujit në profilin e tokës (FAO, 2017).

Kur kombinohen me praktika të bazuara në biologji (p.sh., kulturat mbuluese ose bimësia shumëvjeçare), masat strukture kontribuojnë në rindërtimin gradual të lëndës organike të tokës dhe stabilizimin e strukturës së tokës në nivel peizazhi.

Menaxhimi i Integruar i Pjellorisë së Tokës (ISFM)

Menaxhimi i Integruar i Pjellorisë së Tokës kombinon inputet organike, përdorimin efikas dhe të synuar të plehrave minerale, varietetet e përmirësuara të kulturave dhe praktikatat e shëndosha agronomike të përshtatura me kushtet lokale (FAO, 2017). Brenda një kuadri agroekologjik, ISFM i jep përparësi rregullimit biologjik të cikleve të lëndëve ushqyese duke rindërtuar SOM dhe duke stimuluar aktivitetin biologjik të tokës.

Në vend që të maksimizojë furnizimin afatshkurtër me lëndë ushqyese, ISFM agroekologjik synon të rivendosë funksionimin e tokës me kalimin e kohës, duke zvogëluar progresivisht varësinë nga inputet e jashtme, duke ruajtur kapacitetin prodhues dhe qëndrueshmërinë e tokës (HLPE, 2019).

Pyetje reflektuese

1. Pse erozioni i tokës konsiderohet "i pakthyesëm" në shkallët kohore njerëzore?
2. Si përkthehet diversiteti i bimëve mbi tokë në diversitet nëntokësor?

1.2 Humbja e diversitetit të farërave

Humbja e diversitetit të farërave përfaqëson një sfidë themelore mjedisore për agroekosistemet dhe sistemet ushqimore. Është e lidhur ngushtë me zëvendësimin e përhapur të varieteteve të kulturave të adaptuara në nivel lokal me fara komerciale gjenetike uniforme, një proces që është përshpejtuar nën bujqësinë industriale. Hibridet komerciale dhe varietetet e modifikuara gjenetike janë të dizajnuara për të performuar në mënyrë të parashikueshme në kushte të standardizuara me input të lartë, duke inkurajuar uniformitetin në nivelet e fushës dhe peizazhit. Ndërsa ky model mund të ofrojë produktivitet afatshkurtër, ai çon në një erozion progresiv të diversitetit gjenetik duke zhvendosur racat tradicionale lokale që kanë bashkë-evoluuar me tokat, klimat dhe presionet biotike lokale (Gliessman, 2014; SOCLA, 2015).

Ndërsa diversiteti gjenetik zvogëlohet, agroekosistemet humbasin një burim kritik të qëndrueshmërisë ekologjike. Popullatat uniforme të kulturave janë më të ndjeshme ndaj dëmtuesve, sëmundjeve dhe ndryshueshmërisë mjedisore sepse ato ndajnë tipare dhe përgjigje të ngjashme gjenetike. Ky homogjenitet gjenetik rrit mundësinë e dështimit të përhapur të kulturave kur shfaqen strese të reja, duke zvogëluar kapacitetin adaptiv të sistemeve bujqësore, veçanërisht në kushtet e pasigurisë klimatike dhe ekstremeve në rritje (IPCC, 2022). Nga një perspektivë mjedisore, humbja e diversitetit të farërave dobëson funksionimin e ekosistemit duke zvogëluar tepricën funksionale dhe duke kufizuar aftësinë e të korrave për të bashkëvepruar në mënyrë efektive me organizmat e tokës, pjalmuesit dhe armiqtë natyrorë.

Erozioni i diversitetit të farërave përforcohet nga kornizat rregullatore dhe të pronësisë intelektuale që i trajtojnë gjithnjë e më shumë farat si inpute të standardizuara dhe të kontrolluara. Patentat e farërave dhe sistemet kufizuese të certifikimit kufizojnë aftësinë e fermerëve për të ruajtur, shkëmbyer dhe rimbjellë fara, duke zvogëluar qarkullimin e varieteteve të adaptuara në nivel lokal. Si rezultat, peizazhet bujqësore bëhen më uniforme gjenetike dhe më pak rezistente ndaj streseve mjedisore siç janë dëmtuesit, sëmundjet dhe ndryshueshmëria e klimës. Ky ndryshim gjithashtu dobëson rolin e gjatë të fermerëve në përzgjedhjen ekologjike të farërave, përshtatjen dhe bashkë-evolucionin me ekosistemet lokale, duke

minuar marrëdhënien dinamike midis biodiversitetit, shëndetit të tokës dhe rezistencës agroekologjike. Ndërsa njohuritë tradicionale në lidhje me ruajtjen, përzgjedhjen dhe mbarështimin e farërave bien, marrëdhënia dinamike midis të korrave dhe mjediseve lokale prishet, duke përshpejtuar më tej erozionin gjenetik dhe cenueshmërinë mjedisore (Kopali dhe Doko, 2017).

Cilësia e farërave përbën një dimension shtesë të kësaj sfide. Në sistemet industriale, cilësia e farërave përcaktohet kryesisht përmes proceseve të centralizuara të certifikimit që i japin përparësi uniformitetit, standardeve vizuale dhe performancës në kushte optimale. Këto kritere shpesh nuk arrijnë të pasqyrojnë kompleksitetin dhe ndryshueshmërinë e mjediseve të vërteta bujqësore, veçanërisht në agroekosisteme me inpute të ulëta ose heterogjene. Si rezultat, farat e certifikuara komercialisht mund të kenë performancë të dobët në kushtet e stresit lokal, duke shfaqur plasticitet të kufizuar fenotipik dhe kapacitet të reduktuar për t'u përshtatur me ndryshueshmërinë e tokës, ujit dhe klimës (Gliessman, 2014). Distanca institucionale midis prodhuesve dhe përdoruesve të farërave dobëson më tej besimin dhe angazhimin e fermerëve në vlerësimin e cilësisë së farërave.

1.2.1 Praktikë agroekologjike për të adresuar humbjen e diversitetit të farërave

Agroekologjia i përgjigjet humbjes së diversitetit të farërave duke i rivendosur farërat si një përbërës të gjallë të agroekosistemeve në vend të inputeve të standardizuara komerciale. Në qendër të kësaj qasjeje është ruajtja dhe përdorimi i kultivarëve të trashëguar, të pjalmuar në mënyrë të hapur dhe varieteteve tradicionale që janë përshtatur kushteve specifike lokale. Përmes ruajtjes në fermë dhe përzgjedhjes së vazhdueshme, fermerët mbajnë popullata të kulturave gjenetike të larmishme që evoluojnë në përgjigje të tokave, klimave, dëmtuesve dhe praktikave të menaxhimit lokal. Ky proces ruajtjeje në vend rrit rezistencën ekologjike duke ruajtur një bazë të gjerë gjenetike të aftë për t'u përgjigjur ndryshimeve mjedisore (SOCLA, 2015).

Përzgjedhja e farërave e udhëhequr nga fermerët është një praktikë kyçe agroekologjike që adreson drejtpërdrejt erozionin gjenetik. Në vend që të zgjedhin varietete vetëm për rendiment maksimal në kushte me input të lartë, fermerët agroekologjikë i japin përparësi tipareve të tilla si stabiliteti i

rendimentit, rezistenca ndaj dëmtuesve dhe sëmundjeve, qëndrueshmëria e farërave dhe toleranca ndaj ndryshueshmërisë klimatike. Ky proces përzgjedhjeje forcon kapacitetin adaptiv të popullatave të kulturave duke promovuar heterogjenitetin gjenetik dhe bashkë-evolucionin e vazhdueshëm midis kulturave dhe mjedisit të tyre, duke zvogëluar kështu ndjeshmërinë ndaj goditjeve (Gliessman, 2014).

Cilësia e farës forcohet më tej përmes sistemeve të larmishme të kultivimit dhe rregullimit ekologjik. Polikulturat dhe sistemet e ndërkulturimit krijojnë agroekosisteme më komplekse që zvogëlojnë presionin e dëmtuesve dhe sëmundjeve mbi bimët që mbajnë fara duke ndërprerë ciklet jetësore të dëmtuesve dhe duke mbështetur armiqtë natyrorë. Kjo mbrojtje ekologjike përmirëson shëndetin dhe qëndrueshmërinë e farës pa u mbështetur në trajtimet kimike. Në të njëjtën kohë, kontrolli pjesëmarrës i cilësisë i rrënjësuar në njohuritë dhe besimin lokal u lejon fermerëve të vlerësojnë performancën e farës në kushte reale bujqësore në vend të standardeve abstrakte. Ky proces ruan jo vetëm diversitetin gjenetik, por edhe njohuritë kulturore të lidhura me përzgjedhjen, ruajtjen dhe shkëmbimin e farës, duke siguruar që cilësia e farës të mbetet specifike për kontekstin dhe e qëndrueshme nga ana mjedisore.

Pyetje reflektuese

1. Si ndikon zëvendësimi i varieteteve lokale të kulturave bujqësore me fara komerciale uniforme në aftësinë e sistemeve bujqësore për t'u përshtatur me ndryshimet mjedisore?
2. Pse është e rëndësishme përfshirja e fermerëve në ruajtjen dhe përzgjedhjen e farërave për të ruajtur si qëndrueshmërinë mjedisore ashtu edhe njohuritë lokale?

1.3 Humbja e biodiversitetit

Humbja e biodiversitetit përbën një nga sfidat më të thella mjedisore që prek sistemet bujqësore në nivel global. Ajo nxitet nga një kombinim faktorësh strukturorë të ngulitur në sistemet ushqimore industriale, duke përfshirë mbështetjen e tepërt në një numër të kufizuar të varieteteve të kulturave me rendiment të lartë, miratimin e gjerë të sistemeve monokulturore, shkatërrimin dhe fragmentimin e habitateve

gjysmënatyrore dhe përdorimin intensiv të pesticideve dhe plehrave sintetikë. Së bashku, këto procese kanë riformësuar peizazhet bujqësore në sisteme të thjeshtuara dhe shumë të specializuara që i japin përparësi produktivitetit afatshkurtër në kurriz të integritetit ekologjik dhe qëndrueshmërisë afatgjatë (Altieri, 1995; Gliessman, 2014).

Në nivelin e kulturave, dominimi i një baze të ngushtë gjenetike ka ulur ndjeshëm diversitetin brenda fushave dhe nëpër rajone. Kultivimi i përsëritur i të njëjtave varieteteve në zona të mëdha krijon agroekosisteme uniforme që nuk kanë tepricë funksionale. Në terma ekologjikë, kjo do të thotë që kur ndodh një stresor siç është një shpërthim dëmtuesish, sëmundje ose mot ekstrem, sistemi ka kapacitet të kufizuar për të kompensuar ose përshtatur. Cenueshmëria që rezulton shpesh çon në efekte domino, duke përfshirë humbje të përhapura të të korrave dhe rritje të varësisë nga inputet kimike për të stabilizuar prodhimin (Altieri dhe Nicholls, 2017).

Sistemet monokulturore e përforcojnë më tej humbjen e biodiversitetit duke eliminuar kompleksitetin strukturor dhe biologjik. Ekosistemet natyrore karakterizohen nga specie të shumta që bashkëveprojnë në nivele trofike, duke krijuar mekanizma reagimi që rregullojnë popullatat dhe rrjedhat e burimeve. Në të kundërt, monokulturat thjeshtojnë këto bashkëveprime, duke hequr habitatet për organizmat e dobishëm si pjalmuesit, grabitqarët dhe fauna e tokës. Ky thjeshtim prish rregullimin ekologjik dhe kontribuon në shfaqjen e shpërthimeve të dëmtuesve, të cilat shpesh adresohen përmes përdorimit në rritje të pesticideve, duke përforcuar një cikël degradimi ekologjik (SOCLA, 2015).

Shkatërrimi i habitateve në shkallë peizazhi përfaqëson një tjetër nxitës kritik të humbjes së biodiversitetit. Heqja e gardheve, kullotave, ligatinave dhe zonave bregore për të zgjeruar tokën e punueshme ka habitate të fragmentuara dhe lidhje ekologjike të reduktuar. Këta elementë peizazhi luajnë një rol vendimtar në mbështetjen e biodiversitetit duke siguruar vende folezimi, burime ushqimore dhe korridore migrimi për një gamë të gjerë organizmash. Humbja e tyre dobëson shërbimet e ekosistemit që veprojnë përtej fushave individuale, të tilla si pjalmimi dhe kontrolli biologjik i dëmtuesve, duke i bërë fermat gjithnjë e më të izoluara dhe ekologjikisht të brishta (Kopali dhe Doko, 2017).

Përdorimi i tepërt i pesticideve dhe plehrave sintetikë i përkeqëson këto ndikime. Pesticidet shpesh veprojnë pa dallim, duke zvogëluar popullatat e organizmave jo të synuar dhe duke prishur rrjetet ushqimore. Përdorimi i tepërt i plehrave ndryshon kiminë dhe biologjinë e tokës, duke zvogëluar diversitetin mikrobik dhe duke kontribuar në rrjedhjen e lëndëve ushqyese dhe ndotjen e ujit. Ndërsa biodiversiteti zvogëlohet si mbi ashtu edhe nën tokë, agroekosistemet humbasin aftësinë e tyre për vetërregullim, duke u bërë gjithnjë e më të varura nga inputet e jashtme për të ruajtur produktivitetin. Nga një perspektivë mjedisore, humbja e biodiversitetit nuk është vetëm një çështje konservimi, por një kërcënim i drejtpërdrejtë për funksionimin, stabilitetin dhe qëndrueshmërinë e sistemeve bujqësore.

1.3.1 Praktikat agroekologjike për të adresuar humbjen e biodiversitetit

Agroekologjia i përgjigjet humbjes së biodiversitetit duke ridizajnuar në thelb sistemet bujqësore për të funksionuar si agroekosisteme komplekse dhe adaptive në të cilat diversiteti biologjik kultivohet dhe menaxhohet në mënyrë aktive. Në vend që ta trajtojë biodiversitetin si një shqetësim të jashtëm ose dytësor, agroekologjia e njeh atë si një komponent funksional që mbështet produktivitetin, qëndrueshmërinë dhe qëndrueshmërinë mjedisore.

Mbyllja e Ciklit Metabolik: Cikli i Jetës

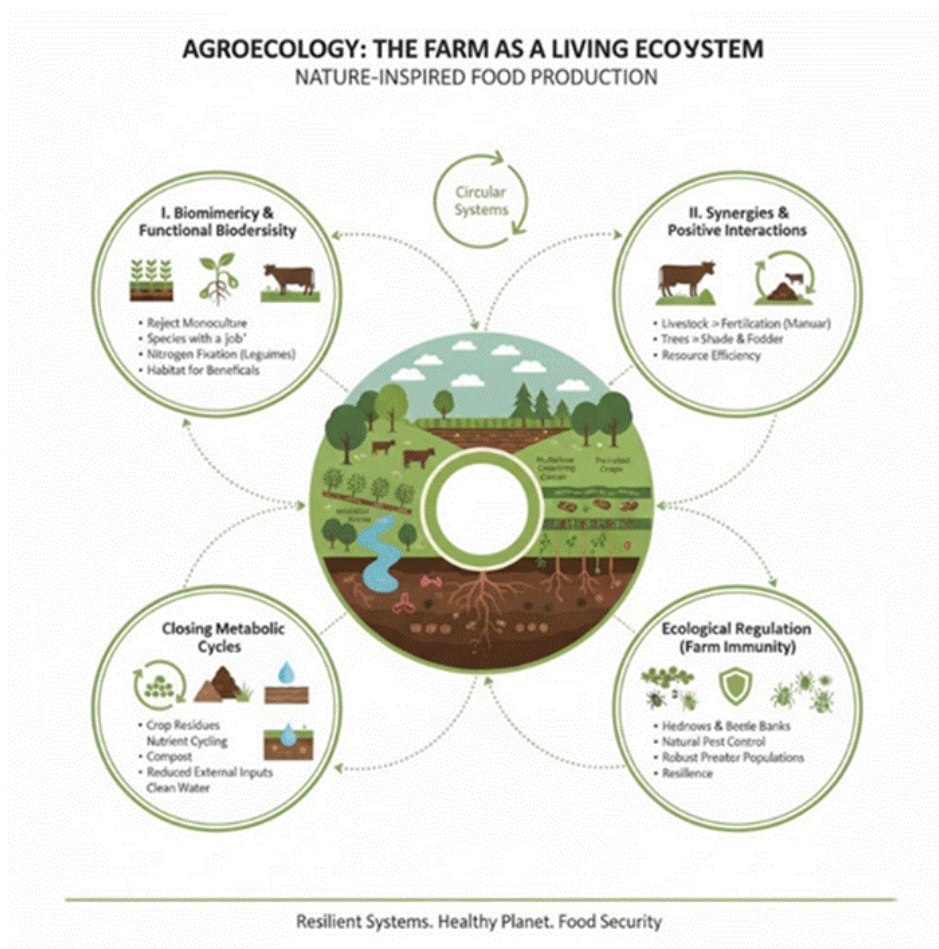

Foto 4. Burimi: Aleanca Globale për të Ardhmen e Ushqimit (<https://futureoffood.org/>)

Diversifikimi i të korrave është një gur themeli i kësaj qasjeje. Polikulturat dhe sistemet e ndërkulturave zëvendësojnë monokulturat duke rritur specie ose varietete të shumta brenda të njëjtës fushë. Këto sisteme rrisin ndërveprimet ekologjike duke lejuar që të korrat të zënë vende të ndryshme hapësinore dhe kohore, duke përmirësuar kapjen e dritës, thithjen e lëndëve ushqyese dhe efikasitetin e përdorimit të ujit. Në të njëjtën kohë, kultivimi i larmishëm prish ciklet e dëmtuesve dhe sëmundjeve duke zvogëluar disponueshmërinë e strehuesve dhe duke mbështetur popullatat e armiqve natyrorë, duke ulur kështu nevojën për ndërhyrje kimike (Altieri, 1995).

Agro-pyllumtaria zgjeron më tej biodiversitetin duke integruar pemët dhe shkurret në sistemet bujqësore. Ky diversifikim vertikal krijon habitate shumështrësore që mbështesin një gamë të gjerë organizmash, ndërsa përmirësojnë funksionet e ekosistemit siç janë cikli i lëndëve ushqyese,

mbrojtja e tokës dhe rregullimi i mikroklimës. Rrënjët e pemëve stabilizojnë tokat dhe qasen në rezervuarë më të thellë të lëndëve ushqyese, ndërsa mbeturinat e gjetheve kontribuojnë në lëndë organike dhe mbështesin biodiversitetin e tokës. Duke kombinuar komponentët shumëvjeçarë dhe vjetorë, sistemet agropylltare rrisin vazhdimësinë dhe qëndrueshmërinë ekologjike gjatë stinëve dhe viteve (Altieri dhe Nicholls, 2017).

Ruajtja e farërave dhe përdorimi i varieteteve të adaptuara në nivel lokal plotësojnë këto praktika duke ruajtur diversitetin gjenetik brenda sistemeve të kultivimit. Popullatat e ndryshme gjenetike bashkëveprojnë ndryshe me kushtet mjedisore dhe faktorët biotikë, duke rritur tepricën funksionale dhe kapacitetin adaptues. Ky diversitet gjenetik lejon që agroekosistemet të reagojnë më efektivisht ndaj streseve, duke zvogëluar gjasat e dështimit të përhapur dhe duke mbështetur stabilitetin afatgjatë të sistemit (Gliessman, 2014).

Ruajtja dhe restaurimi i habitatit në nivelet e fermës dhe peizazhit janë thelbësore për rindërtimin e infrastrukturës ekologjike. Gardhet, kufijtë e fushave dhe elementët e tjerë gjysmë-natyrorë ofrojnë habitate dhe korridore për pjalmuesit, grabitqarët dhe organizmat e tjerë të dobishëm. Sistemet e kullotjes me rotacion kontribuojnë në heterogjenitetin e habitatit duke parandaluar strukturën uniforme të bimësisë, duke promovuar diversitetin e specieve bimore dhe duke mbështetur aktivitetin biologjik të tokës. Këto praktika rrisin lidhshmërinë nëpër peizazhe, duke lejuar që proceset ekologjike si pjalmimi dhe kontrolli biologjik të funksionojnë në mënyrë efektive përtej fushave individuale (SOCLA, 2015).

Menaxhimi i qëndrueshëm i dëmtuesve dhe pjellorisë zvogëlon më tej presionin mbi biodiversitetin duke zëvendësuar inputet kimike me procese biologjike. Aplikimi i plehrave organikë dhe plehrave organikë rrit lëndën organike të tokës dhe mbështet komunitete të ndryshme mikrobike që nxisin ciklin e lëndëve ushqyese dhe përmirësojnë shëndetin e bimëve. Tokat e shëndetshme formojnë themelin e agroekosistemeve elastike, duke përmirësuar rezistencën e bimëve ndaj dëmtuesve dhe sëmundjeve dhe duke zvogëluar nevojën për inpute sintetike (Kopali dhe Doko, 2017). Përmes këtyre praktikave, agroekologjia rikthen aftësinë e sistemeve bujqësore për t'u vetërregulluar, duke mbyllur ciklet e lëndëve ushqyese dhe duke përforcuar mekanizmat ekologjikë të reagimit.

Të marra së bashku, këto praktika agroekologjike tregojnë se biodiversiteti nuk është një shtesë opsionale në sistemet bujqësore, por një input funksional që mundëson produktivitetin, stabilitetin dhe qëndrueshmërinë mjedisore. Duke rritur diversitetin në nivelet gjenetike, të specieve dhe të ekosistemit, agroekologjia adreson drejtpërdrejt faktorët nxitës të humbjes së biodiversitetit, duke ndërtuar agroekosisteme elastike të afta për të mbështetur prodhimin e ushqimit në kushte mjedisore në ndryshim.

Tabela më poshtë përmbledh sfidat kryesore mjedisore që lidhen me humbjen e biodiversitetit dhe degradimin e ekosistemit në Ballkanin Perëndimor, duke theksuar praktikat përkatëse agroekologjike, rezultatet e tyre ekologjike dhe rëndësinë e tyre brenda një konteksti më të gjerë evropian.

Tabela 1. Praktikrat agroekologjike, rezultatet e tyre ekologjike dhe rëndësia e tyre brenda një konteksti më të gjerë evropian.

Sfida Mjedisore	Zgjidhja Agroekologjike	Rezultati Ekologjik	Rëndësia e BE-së / Evropiane dhe më gjerë
Erozioni i tokës	Mbjellje dhe tarraca guri	Parandalimi i humbjes së shtresës sipërfaqësore të tokës në detet Adriatik/Jon	E zakonshme në të gjitha shtetet mesdhetare të BE-së (Itali, Greqi, Spanjë); tarracat me gurë dhe kulturat mbuluese janë praktika të vendosura të mbështetura nga CAP.
Thatësira e Verës	Mbushje organike dhe agropylltari	Ruajtja e lagështirës së tokës pa ujitje të tepërt	Shumë e rëndësishme për rajonet Jugore dhe Qendrore të BE-së që përballen me thatësi në rritje për shkak të ndryshimeve klimatike

Humbja e Biodiversitetit	Polikulturat e specieve vendase	Ruajtja e "Brezit të Gjelbër" të Ballkanit	I krahasueshëm me sfidat e biodiversitetit në rajonet e BE-së me peizazhe dhe sisteme bujqësore të ngjashme.
Rreziku i zjarreve në pyje	Kullotja e kontrolluar në pyje të kullotura	Zvogëlimi i "ngarkesës së karburantit" (shkurre të thata) përmes kullotjes natyrore	Zbatohet gjithnjë e më shumë në vendet mesdhetare të BE-së (p.sh., Spanjë, Portugali, Francë) si një strategji për parandalimin e zjarreve.

Pyetje reflektuese

1. Si ndikon thjeshtimi i sistemeve bujqësore përmes monokulturës dhe inputeve kimike në stabilitetin dhe qëndrueshmërinë e ekosistemit?
2. Pse biodiversiteti konsiderohet një komponent funksional i agroekosistemeve dhe jo vetëm një qëllim i ruajtjes së mjedisit?

1.4 Menaxhim i paqëndrueshëm i ujit

Uji është një burim themelor për bujqësinë, megjithatë menaxhimi i tij në Evropë dhe në Ballkanin Perëndimor është bërë gjithnjë e më i paqëndrueshëm. Sektori bujqësor përfaqëson sektorin që konsumon pjesën më të madhe të burimeve ujore, duke përbërë rreth 40% të tërheqjeve totale të ujërave të ëmbla në Bashkimin Evropian dhe deri në 60-80% në rajonet e thata të Evropës jugore dhe juglindore, ku ujitja është e përhapur (EEA, 2022; Rossi, 2019). Në të njëjtën kohë, ndryshimi i klimës po intensifikon presionet mbi këto burime të kufizuara. Temperaturat në rritje, periudhat më të gjata të thata dhe thatësitat më të shpeshta zvogëlojnë rrjedhat e lumenjve dhe disponueshmërinë e përgjithshme të ujit, duke e bërë ujitjen një kufizim kritik për produktivitetin bujqësor (EEA, 2022).

Një nga sfidat kryesore strukturore është mungesa e ujit, e përcaktuar si çekuilibri midis kërkesës për ujë dhe furnizimit të disponueshëm. Në

Evropën Jugore dhe në Ballkanin Perëndimor, thatësitrat e përsëritura janë bërë më të rënda dhe të shpeshta. Agjencia Evropiane e Mjedisit e identifikon Evropën Mesdhetare si një nga rajonet e BE-së më të prekura nga stresi i ujit, me vende si Spanja, Italia, Greqia dhe pjesë të Ballkanit Perëndimor që përjetojnë rregullisht norma shfrytëzimi të ujit mbi pragjet e qëndrueshme (EEA, 2022). Parashikimet e klimës tregojnë se rrjedhat vjetore të lumenjve në Evropën Jugore mund të ulen deri në 30% deri në mesin e shekullit, duke intensifikuar konkurrencën për ujë midis bujqësisë, ekosistemeve dhe përdorimeve urbane (KE, 2025).

I lidhur ngushtë me mungesën është çështja e mbi-nxjerrjes së ujërave nëntokësore. Bujqësia e ujitur mbështetet shumë në ujërat nëntokësore, veçanërisht aty ku uji sipërfaqësor është i kufizuar. Në pjesë të Spanjës, Italisë dhe Ballkanit Perëndimor, akuiferët po shterohen më shpejt sesa mund të rimbushen natyrshëm. FAO vlerëson se 20-25% e ujërave nëntokësore të përdorura për ujitje në Evropë nxirren në mënyrë të paqëndrueshme, duke rezultuar në rënie të ujërave nëntokësore, rritje të kostove të pompimit dhe kripëzim në zonat bregdetare. Pasi të shterohen, akuiferët mund të kërkojnë dekada ose edhe shekuj për t'u rikuperuar, duke kërcënuar qëndrueshmërinë afatgjatë të sistemeve bujqësore (FAO, 2020).

Praktikat joefikase të ujitjes i përkeqësojnë më tej këto presione. Teknikat konvencionale si përmbytjet ose ujitja me brazda shoqërohen me humbje të konsiderueshme për shkak të avullimit, rrjedhjes dhe rrjedhjes. Në nivelin e BE-së, deri në 50% të ujit të ujitjes mund të humbasin para se të arrijnë në të mbjella, veçanërisht aty ku infrastruktura po plakët ose menaxhohet dobët (FAO, 2017; EEA, 2022). Këto joefikasitete rrisin nxjerrjen totale të ujit pa përmirësuar produktivitetin e të korrave, duke intensifikuar stresin mjedisor.

Përveç çështjeve që lidhen me sasinë, ndotja e ujit nga bujqësia përfaqëson një shqetësim të madh mjedisor. Rrjedhja sipërfaqësore dhe shpëlarja e plehrave kimike dhe pesticideve sintetike ndotin lumenjtë, liqenet dhe ujërat nëntokësore. Ndotja nga nitratat është e përhapur, me mbi 30% të stacioneve të monitorimit të ujërave nëntokësore në zonat bujqësore që tejkalojnë përqendrimet e sigurta të nitratit, duke paraqitur rreziqe për shëndetin e njeriut dhe ekosistemet ujore. Në Ballkanin Perëndimor, trajtimi i kufizuar i ujërave të ndotura dhe rregullimi i dobët i përdorimit të agrokimikateve rrisin më tej ndjeshmërinë e trupave

sipërfaqësorë dhe nëntokësorë të ujërave (KE, 2025).

Menaxhimi i paqëndrueshëm i ujit është gjithashtu i lidhur ngushtë me degradimin e tokës. Tokat me lëndë të ulët organike mbajnë më pak ujë dhe gjenerojnë rrjedhje më të lartë, duke rritur ndjeshmërinë ndaj thatësirës dhe përmbytjeve. Fermerët shpesh i përgjigjen rënies së disponueshmërisë së ujit duke rritur ujitjen, duke shpuar puse më të thella ose duke intensifikuar përdorimin e inputeve, duke krijuar një lak reagimi negativ që rrit kostot dhe presionin mjedisor, duke zvogëluar qëndrueshmërinë afatgjatë (EEA, 2022).

Në përgjithësi, menaxhimi i paqëndrueshëm i ujit nuk është vetëm një sfidë mjedisore, por edhe një dobësi strukturore e sistemeve aktuale bujqësore. Pa ndryshime në mënyrën se si kapet, ruhet dhe përdoret uji, bujqësia në Evropë dhe në Ballkanin Perëndimor do të mbetet gjithnjë e më e ndjeshme ndaj ndryshueshmërisë së klimës dhe ngjarjeve ekstreme të motit.

1.4.1 Praktikat agroekologjike për të siguruar menaxhim të qëndrueshëm të ujit

Agroekologjia promovon një qasje thelbësisht të ndryshme ndaj menaxhimit të ujit. Në vend që të mbështeten në nxjerrjen gjithnjë e në rritje të ujit, sistemet agroekologjike synojnë të zvogëlojnë kërkesën për ujë, të rrisin efikasitetin e përdorimit të ujit dhe të rrisin ruajtjen natyrore të ujit brenda tokave dhe peizazheve. Këto praktika adresojnë përcaktuesit kryesorë të menaxhimit të paqëndrueshëm të ujit, d.m.th. mungesën, nxjerrjen e tepërt, ujitjen joefikase dhe ndotjen, duke përmirësuar mënyrën se si kapen, ruhen dhe përdoren reshjet dhe uji i tokës.

Mbledhja e ujit të shiut dhe mbajtja e ujit në fermë

Kjo praktikë përfshin kapjen e reshjeve aty ku bien dhe ruajtjen e tyre për përdorim të mëvonshëm.

Teknikat përfshijnë pellgje bujqësore, rezervuarë të vegjël, brigje konturore, kanale dhe cisterna. Përveç kësaj,

mikro-pellgjet dhe pellgjet e mbjelljes përqendrojnë ujin rreth të mbjellave, duke rritur infiltrimin dhe duke zvogëluar rrjedhjen sipërfaqësore (FAO, 2017). Duke mbajtur ujin në vend, këto struktura zvogëlojnë varësinë nga lumenjtë dhe ujërat nëntokësore, ndërsa ofrojnë një tampon gjatë periudhave të thata.

Foto 5. Shembull i një pellgu ferme (Burimi: [Kisan Farm Pond Scheme](#))

Foto 6. Shembull i kanaleve të cekëta kulluese (Burimi: [Permaculture apprentice](#))

Menaxhimi i lëndës organike të tokës dhe mbulesa e tokës

Tokat veprojnë si rezervuarë natyrorë uji, dhe rritja e lëndës organike të tokës përmirëson strukturën e saj, infiltrimin dhe kapacitetin mbajtës të ujit. Praktika të tilla si mbjellja mbuluese, mbulimi i tokës me mulç dhe mbajtja e mbetjeve mbrojnë sipërfaqen e tokës, zvogëlojnë avullimin dhe kufizojnë erozionin. Puna e reduktuar ose minimale e tokës ruan më tej strukturën e tokës dhe vazhdimësinë e poreve, duke lejuar që më shumë ujë të depërtojë dhe të mbetet në profilin e tokës (FAO, 2017).

Diversifikimi i të korrave dhe menaxhimi i thellësisë së rrënjëve

Sistemet e larmishme të kultivimit përdorin arkitektura të ndryshme rrënjësh për të aksesuar ujin e tokës në thellësi të ndryshme. Rotacionet e

të korrave, ndërkulturat dhe integrimi i specieve me rrënjë të thella rrisin efikasitetin e përgjithshëm të përdorimit të ujit dhe zvogëlojnë kërkesën maksimale për ujë. Duke shpërndarë kërkesat për ujë nëpër kultura dhe shtresa të shumta toke, këto praktika përmirësojnë qëndrueshmërinë në kushte të

ndryshueshme reshjesh (FAO, 2017).

Foto 7. Shembull i arkitekturës së rrënjëve (Burimi: Adobe Stock)

Agro-pylltaria dhe strukturat vegjetative

Integrimi i pemëve, gardheve ose brezave mbrojtës në fushat bujqësore modifikon rrjedhat e ujit si në shkallë fushe ashtu edhe në shkallë peizazhi. Rrënjët e pemëve përmirësojnë strukturën e tokës dhe nxisin infiltrimin më të thellë, ndërsa biomasa mbi tokë zvogëlon shpejtësinë e erës dhe avullimin. Shiritat bimorë dhe vijat e pemëve mund të ngadalësojnë rrjedhjen dhe të rrisin rimbushjen e tokës, duke rritur disponueshmërinë e ujit në zonën rrënjore (Mitrová et al., 2025).

Teknika efikase të ujitjes të përshtatura për sistemet agroekologjike

Kur ujitja është e nevojshme, agroekologjia inkurajon sistemet me presion të ulët, siç janë ujitja me pika ose mikro-ujtja, shpesh të kombinuara me monitorimin e lagështisë së tokës. Këto teknika e çojnë ujin direkt në rrënjët e bimëve, duke zvogëluar humbjet nga avullimi dhe filtrimi. Ujitja efikase nuk ka për qëllim maksimizimin e furnizimit me ujë, por minimizimin e kërkesës për ujë, veçanërisht kur kombinohet me praktika plotësuese të menaxhimit të tokës dhe të kulturave (Rossi, 2019).

Foto 8. Shembull i ujitjes me pika (Burimi: Adobe Stock)

Pyetje reflektuese

1. Si e përmirëson rritja e lëndës organike të tokës disponueshmërinë e ujit për të korrat?
2. Si kontribuojnë praktikatat e paqëndrueshme bujqësore në ndotjen e ujit?

1.5 Përfundime

Dimensioni mjedisor i agroekologjisë thekson rolin qendror të proceseve ekologjike në mbështetjen e prodhimit bujqësor në planin afatgjatë. Gjatë

gjithë këtij moduli, tokat, uji, biodiversiteti dhe farat janë shqyrtuar si komponentë të ndërlidhur dhe të gjallë të agroekosistemeve, degradimi i të cilave dëmton si qëndrueshmërinë mjedisore ashtu edhe qëndrueshmërinë e sistemit bujqësor. Analiza tregon se shumë nga sfidat mjedisore me të cilat përballen bujqësia – degradimi i tokës, humbja e biodiversitetit, erozioni gjenetik dhe përdorimi i paqëndrueshëm i ujit – janë të rrënjosura në modele prodhimi të thjeshtuara, të varura nga inputet, të cilat prishin funksionimin ekologjik.

Përtej këtyre sfidave, qasjet agroekologjike demonstrojnë një kapacitet të fortë për të rivendosur funksionet e ekosistemit dhe për të zvogëluar ndjeshmërinë ndaj ndryshueshmërisë së klimës. Duke rindërtuar lëndën organike të tokës, duke forcuar rregullimin biologjik dhe duke përmirësuar mbajtjen e ujit në shkallë fushore dhe peizazhi, praktikat agroekologjike kontribuojnë në uljen e erozionit, përdorimin më efikas të burimeve dhe stabilitetin më të madh të sistemit. Në vend që të kompensojnë degradimin përmes inputeve të jashtme, agroekologjia rikthen themelet ekologjike të produktivitetit bujqësor.

Moduli gjithashtu nënvizon rëndësinë e ruajtjes së diversitetit brenda agroekosistemeve. Diversiteti gjenetik, i specieve dhe i ekosistemit rrit kapacitetin adaptues, mbështet ndërveprimet ekologjike dhe zvogëlon varësinë nga inputet e jashtme. Sistemet e farërave të udhëhequra nga fermerët dhe varietetet e adaptuara në nivel lokal luajnë një rol kyç në ruajtjen e këtij diversiteti dhe forcimin e qëndrueshmërisë në kushtet e ndryshueshme mjedisore.

Si përfundim, ky modul demonstroi se agroekologjia ofron një kornizë të fuqishme mjedisore për adresimin e ndryshimeve klimatike, degradimit të tokës, mungesës së ujit dhe humbjes së biodiversitetit në Evropë, Ballkanin Perëndimor dhe më gjerë. Duke u përqendruar në rigjenerimin e proceseve ekologjike, qasjet agroekologjike mbështesin sisteme bujqësore elastike që mbështesin si prodhimin e ushqimit ashtu edhe integritetin mjedisor. Brenda grupit më të gjerë të moduleve të agroekologjisë, kjo perspektivë mjedisore plotëson dimensionet ekonomike, socio-kulturore dhe politike, duke kontribuar së bashku në një kuptim gjithëpërfshirës të agroekologjisë si një rrugë për transformimin e qëndrueshëm të sistemit ushqimor.

1.6 Bibliografia

Altieri, M. A. (1995). *Agroecology. The science of sustainable agriculture*. Westview Press.

Altieri, M. A., & Nicholls, C. I. (2017). The adaptation and resilience strategies of ancestral farmers to climate change. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 30(3), 1–19. <https://doi.org/10.1007/s10806-017-9689-9>

EC. (2020). *Nitrates Directive: Monitoring and water quality in agricultural areas*. European Commission.
https://environment.ec.europa.eu/topics/water/nitrates_en

EC. (2021). *EU Soil Strategy for 2030: Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate*. European Commission.
https://environment.ec.europa.eu/topics/soil-health/soil-strategy-2030_en

EC. (2025). *European Water Resilience Strategy*. European Commission.
(Webpage currently draft/announcement based; retrieval via main EC site)

EC. (2025). *Water quality and nitrate pollution in EU agriculture*. European Commission, DG Environment.

EEA. (2019). *The European environment: State and outlook—Soil*. European Environment Agency. <https://www.eea.europa.eu/soer/2019/soil>

EEA. (2021). *Soil erosion by water in Europe*. European Environment Agency.

EEA. (2021). *Water use and environmental pressures from agriculture in Europe*. European Environment Agency.

EEA. (2022). *Europe's groundwater. A key resource under pressure*. European Environment Agency.

EEA. (2022). *Water scarcity and stress in Europe*. European Environment Agency.

FAO. (2017). *The future of food and agriculture: Trends and challenges*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.
<https://www.fao.org/3/i6583e/i6583e.pdf>

FAO. (2017). *Voluntary guidelines for sustainable soil management*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.
<https://www.fao.org/soils-portal/soil-management/voluntary-guidelines/en/>

FAO. (2017). *Water for sustainable food and agriculture*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

FAO. (2017). *Water management in agroecology: Guidelines for small farms in Europe and the Mediterranean*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

FAO. (2020). *The state of food and agriculture: Overcoming water challenges in agriculture*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

<https://www.fao.org/3/cb1447en/cb1447en.pdf>

FAO. (2020). *Groundwater management in European agriculture*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

FAO. (2021). *Managing water sustainably in agriculture: Practices and policies*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

FAO. (2022). *Soil organic carbon: The hidden potential*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

FAO & ITPS. (2015). *Status of the world's soil resources (SWSR): Main report*. Food and Agriculture Organization of the United Nations and Intergovernmental Technical Panel on Soils.

Francis, C., Lieblein, G., Breland, T. A., Salomonsson, L., Geber, U., Sriskandarajah, N., & Langer, V. (2003). Agroecology: The ecology of food systems. *Journal of Sustainable Agriculture*, 22(3), 99–118. https://doi.org/10.1300/J064v22n03_10

Gliessman, S. R. (2014). *Agroecology: The ecology of sustainable food systems* (3rd ed.). CRC Press.

HLPE. (2019). *Agroecological and other innovative approaches for sustainable agriculture and food systems*. High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition. <http://www.fao.org/hlpe/publications/en/>

IPBES. (2018). *Assessment report on land degradation and restoration*. Intergovernmental Science–Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. <https://ipbes.net/assessment-reports/ldr>

IPCC. (2022). *Climate change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability*. Intergovernmental Panel on Climate Change. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/>

Kopali, A., & Doko, A. (2017). *Agroecology: The ecology of sustainable agroecosystems*. Agricultural University of Tirana.

Kremen, C., & Miles, A. (2012). Ecosystem services in biologically diversified versus conventional farming systems: Benefits, external costs, and trade-offs. *Ecology and Society*, 17(4), Article 40. <https://doi.org/10.5751/ES-05035-170440>

Mitrová, A. M., Vichta, T., Zapletal, P., Volánek, J., Neubauer, Š., & Vranová, V. (2025). Effects of tree features on hydrophysical soil properties in European agroforestry systems: Systematic review. *Agroforestry Systems*, 99, 246.

Panagos, P., Borrelli, P., Meusburger, K., Yu, B., Klik, A., Lim, K. J., ... Alewell, C. (2015). The new assessment of soil loss by water erosion in Europe. *Environmental Science & Policy*, 54, 438–447. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2015.08.012>

Rossi, R. (2019). *Irrigation in EU agriculture*. European Parliament Research Service.

Silva, V., Mol, H. G. J., Zomer, P., Tienstra, M., Ritsema, C. J., & Geissen, V. (2023). Pesticide impacts on soil microbial communities and nutrient cycling: A review. *Science of the Total Environment*, Advance online publication.

SOCLA. (2015). *Agroecology: Key concepts, principles and practices*. Sociedad Científica Latinoamericana de Agroecología.

Tittonell, P. (2014). Ecological intensification of agriculture—Sustainable by nature. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 8, 53–61. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2014.08.006>

DIMENSIONI SOCIOKULTUROR

Përshkrim i shkurtër

Ky modul trajton rolin jetësor të faktorëve socio-kulturorë në mbështetjen e sistemeve agroekologjike dhe jetesës rurale. Ai shqyrton sfida të tilla si erozioni i njohurive tradicionale, humbja e diversitetit ushqimor, organizimi i dobët i komunitetit, marginalizimi i të rinjve ruralë dhe pabarazitë gjinore. Pjesëmarrësit do të mësojnë qasje agroekologjike që vlerësojnë dhe integrojnë njohuritë lokale, promovojnë dietat e përshtatshme kulturore dhe nxisin bashkëpunimin gjithëpërfshirës të komunitetit. Moduli gjithashtu thekson rëndësinë e arsimit pjesëmarrës dhe pjesëmarrjes së barabartë të grave dhe të rinjve si nxitës kryesorë për zhvillim rural elastik dhe të qëndrueshëm..

Rezultatet e të Nxënit

1. Identifikoni sfidat kryesore sociokulturore që ndikojnë në qëndrueshmërinë agroekologjike, duke përfshirë erozionin e njohurive tradicionale, humbjen e diversitetit ushqimor dhe fragmentimin e komunitetit.
2. Shpjegoni rëndësinë e integritit të njohurive lokale dhe praktikave kulturore në qasjet agroekologjike.
3. Përshkruani strategjitë për të promovuar organizimin, pjesëmarrjen dhe veprimin kolektiv të komunitetit për menaxhimin e burimeve dhe iniciativat agroekologjike.
4. Njihni rolet dhe kontributet e grave dhe të rinjve në agroekologji dhe zhvilloni qasje gjithëpërfshirëse për të fuqizuar këto grupe.
5. Hartoni aktivitete mësimore pjesëmarrëse dhe ngjarje komunitare që forcojnë kohezionin social, ndarjen e njohurive dhe identitetin kulturor brenda komuniteteve rurale.

2. Hyrje në dimensionin socio-kulturor

Dimensioni i dytë i agroekologjisë është ai socio-kulturor, i cili përqendrohet në karakteristikat sociale dhe kulturore që formësojnë bujqësinë. Në shumë pjesë të botës, bujqësia qëndron si një nga profesionet më të zakonshme dhe për këtë arsye ofron shumë lloje mundësish për shoqëritë lokale. Dimensioni social dhe kulturor thekson se bujqësia nuk është vetëm një aktivitet teknik, por edhe një mënyrë jetese e rrënjësuar thellë në kulturën, identitetin, traditat, inovacionet dhe njohuritë e komuniteteve lokale. Përvojat e fermerëve, praktikat tradicionale dhe marrëdhëniet brenda komuniteteve të tyre luajnë një rol kyç në mënyrën se si prodhohet ushqimi, duke kontribuar në dieta të shëndetshme, të larmishme, sezonale dhe kulturore kuptimplote (CIDSE, 2018). Agroekologjia varet shumë nga njohuritë, bashkëpunimi, besimi dhe shkëmbimet horizontale, veçanërisht të mësuarit dhe aleancat midis fermerëve ku si fermerët ashtu edhe studiuesit marrin pjesë në mënyrë të barabartë. Ky dimension gjithashtu thekson solidaritetin dhe dialogun midis grupeve të larmishme kulturore, duke përfshirë komunikimin midis popullatave rurale dhe urbane, të cilat ndihmojnë komunitetet e ndryshme të lidhen përmes vlerave të përbashkëta edhe kur praktikat e tyre ndryshojnë. Në të njëjtën kohë, agroekologjia respekton diversitetin njerëzor dhe promovon përfshirjen duke mbështetur pjesëmarrjen dhe liderшипin e grave, të rinjve dhe individëve të të gjitha gjinive, etnive, feve dhe orientimeve. Shpesh mbështetet në besimin e krijuar midis prodhuesve dhe konsumatorëve në vend të certifikimit të jashtëm të kushtueshëm, duke inkurajuar alternativa të tilla si Sistemet e Garancisë Pjesëmarrëse (PGS) dhe Bujqësia e Mbështetur nga Komuniteti (CSA). Në fund të fundit, dimensionin socio-kulturor thekson se komunitetet e forta dhe gjithëpërfshirëse, të lidhura si shpirtërisht ashtu edhe materialisht me tokën e tyre, janë themelore për ndërtimin e sistemeve agroekologjike të qëndrueshme dhe elastike (ibid).

Agroekologjia shpesh përshkruhet si një mënyrë e bujqësisë, por kuptohet më mirë si një qasje e tërë ndaj sistemeve ushqimore që bashkon ekologjinë me çështjet e njohurive, fuqisë dhe jetës së përditshme. Ajo pyet jo vetëm se si prodhohet ushqimi, por edhe se kush i formëson rregullat e prodhimit, njohuritë e kujt kanë rëndësi dhe kush përfiton në këtë proces. Për këtë arsye, dimensionin socio-kulturor është qendror për mënyrën se si funksionon agroekologjia dhe çfarë synon të ndryshojë. Eksplorimi i këtij dimensionin do të thotë t'i kushtosh vëmendje identiteteve dhe roleve të

njerëzve, marrëdhëniet në komunitet, traditave lokale, dinamikës gjinore dhe mënyrave se si prodhuesit dhe konsumatorët lidhen përmes ushqimit. Për këtë arsye, agroekologjia është bërë një çështje përkatësie aq sa ka të bëjë me qëndrueshmërinë, duke krijuar sisteme ushqimore që janë lokale, të drejta shoqërisht dhe elastike.

Në botën aktuale bujqësore, ka shumë çështje të vazhdueshme që sfidojnë jetën e përditshme jo vetëm të fermerëve, por edhe të komunitetit më të gjerë. Ky modul përqendrohet në disa sfida të përbashkëta të nxjerra në pah nga dimensionet socio-kulturale dhe zgjidhjet e mundshme bazuar në praktikën e nxjerra në pah nga teoria agroekologjike që synojnë të adresojnë këto çështje. Sfidat e paraqitura në këtë modul përfshijnë:

- Erozioni i njohurive dhe praktikave tradicionale
- Humbja e diversitetit dietik dhe kulturës ushqimore
- Organizimi dhe bashkëpunimi i dobët i komunitetit
- Margjinalizimi i komuniteteve rurale dhe të rinjve
- Pabarazitë gjinore dhe sociale

Prezantimi i secilës sfide do të pasohet nga një përshkrim i praktikave të sugjeruara për atë sfida specifike, siç demonstron në kontekstin agroekologjik.

2.1 Erozioni i njohurive dhe praktikave tradicionale

Një nga presionet më të rëndësishme socio-kulturore me të cilat përballen tranzicionet agroekologjike është erozioni gradual i njohurive tradicionale dhe praktikave të përditshme bujqësore. Njohuritë tradicionale bujqësore, ndonjëherë që rrjedhin nga praktikën stërgjyshore ose indigjene, janë ruajtur gjatë shumë viteve dhe janë zbatuar në periudha të ndryshme kohore dhe nga komunitete të ndryshme. Ato përfshijnë mënyra praktike të menaxhimit të tokave, ujit, farërave, të korrave dhe bagëtive që janë përshtatur kushteve lokale. Megjithatë, kjo njohuri shpesh neglizhohet kur bujqësia moderne promovon paketa teknike të standardizuara dhe këshilla nga ekspertët të jashtëm, duke e bërë njohurinë lokale të duket më pak e rëndësishme ose e parëndësishme.

Në shumë kontekste rurale, njohuritë e zhvilluara në nivel lokal, të ndërtuara

nëpërmjet përvojës së gjatë, vëzhgimit dhe të mësuarit kolektiv, janë zëvendësuar gjithnjë e më shumë nga paketa teknike të standardizuara të promovuara nëpërmjet shërbimeve të zgjerimit, furnizuesve të inputeve dhe programeve të zhvillimit. Ndërsa këto paketa shpesh paraqiten si moderne, efikase dhe të zbatueshme universalisht, ato mund të dobësojnë aftësinë e fermerëve për të përshtatur praktikat me peizazhet, klimën dhe preferencat e tyre kulturore. Me kalimin e kohës, kjo jo vetëm që ndryshon mënyrën se si prodhohet ushqimi, por edhe riformëson se kush shihet si ekspert, zvogëlon statusin e njohurive të bazuara në komunitet dhe mund të ndërpresë transmetimin ndër breza përmes të cilit mbështeten aftësitë bujqësore, identitetet dhe kujtesa kulturore.

Prodhimi i ushqimeve të përpunuara dhe ultra të përpunuara ka pasoja të rëndësishme në diversitetin e kulturave, kuzhinave dhe dietave tradicionale. Kjo për shkak se ushqimi i përpunuar mbështetet në kërkesën për një numër specifik dhe shpesh të kufizuar të rendimenteve dhe specieve bimore. Kjo minon dhe zvogëlon interesin për prodhimin e llojeve të caktuara të kulturave, ndërsa intensifikon prodhimin e një numri të kufizuar të të tjerave. Kjo gradualisht çon në erozionin e njohurive tradicionale, eliminimin e një numri të rëndësishëm të specieve të bimëve dhe kulturave (madje duke rezultuar në monokulturë), zvogëlimin e fuqisë dhe autonomisë së fermerëve, ndryshimet në dietë, dëmtimin e trashëgimisë ushqimore lokale dhe në fund të fundit dobësimin e identiteteve kulturore (Moeller et al., 2023). Siç mund të kuptohet, këto zhvillime kanë një ndikim të fortë në vlerat shoqërore dhe kulturore, veçanërisht në zonat rurale, dhe gjithashtu çojnë në mungesën e përpjekjeve lokale të inovacionit fermer-me-fermer.

2.1.12.1 Përfitimet e njohurive dhe praktikave tradicionale

Ruajtja e njohurive tradicionale, përveç ofrimit të përfitimeve financiare ose të tjera, i sjell dobi edhe shoqërisë duke krijuar dhe ruajtur vlerat kulturore. Praktikrat e përdorura nga breza të ndryshëm fermerësh në një kontekst lokal, shpesh të transmetuara nga fermerët e moshuar tek profesionistët më të rinj në moshë, ndërtojnë respekt, përkatësi, vazhdimësi historike dhe krijojnë lidhje personale si në aspektin e marrëdhënieve njerëzore ashtu

edhe të lidhjeve lokale. Shpesh, praktikat janë të lidhura fort me peizazhet, stinët, ritualet dhe traditat ose të lidhura me nevojat lokale, duke kontribuar kështu shumë në krijimin e identiteteve të forta kulturore.

Njohuritë lokale gjithashtu fuqizojnë fermerët duke rritur nivelet e tyre të autonomisë në lidhje me varësinë e tyre nga inputet e jashtme, njohuritë ose ndikimi i ekspertëve. Kjo u lejon fermerëve të kenë më shumë liri dhe kontroll mbi punën, vendimet dhe zhvillimin e tyre të ardhshëm, dhe gjithashtu inkurajon inovacionet e komunitetit nga poshtë lart.

Trashëgimia ushqimore lokale, duke përfshirë shijet, gatimet, kulturat dhe varietetet tradicionale të kulturave, është gjithashtu e mbrojtur. Sipas Rahman et al. (2021), trashëgimia ushqimore i referohet praktikave tradicionale që lidhen me konsumin dhe prodhimin që:

- a) karakterizojnë mënyrat e të ngrënit të grupeve specifike të njerëzve, rajoneve ose kombeve;
- b) përdorin forma të njohurive dhe artizanatit, aftësi, metoda, procese dhe mjete;
- c) janë pjesë e festimeve specifike kulturore ose fetare, ngjarjeve festive, shfaqjeve, zakoneve dhe ritualeve.

Varietetet tradicionale të të korrave, racat e kafshëve dhe metodat e përpunimit të ushqimit janë shpesh arsyeja pse një vend ka shijet e tij unike. Përmes kultivimit të varieteteve lokale, zbatimit të praktikave lokale të korrjes, fermentimit, përpunimit ose gatimit, prodhuesit agro-ushqimorë ndihmojnë në ruajtjen e komponentëve thelbësorë të një kulture ushqimore si recetat, zakonet e të ngrënit, traditat dhe një mënyrë unike jetese.

Mirëqenia lokale shoqërohet gjithashtu shpesh me faktorë psikologjikë, të lidhur me faktorët socialë. Kohезioni social dhe lidhjet sociale janë me rëndësi të madhe për mirëqenien e komunitetit. E kundërta është gjithashtu e vërtetë, sa më të kënaqur të jenë anëtarët e një komuniteti në aspektin e cilësisë së jetës dhe lidhjeve kulturore, aq më të larta do të jenë përfitimet sociale (Ker et al, 2022). Meqenëse në zonat rurale vlerat kulturore shumë herë varen nga njohuritë tradicionale dhe meqenëse mënyra e jetesës shumë herë ndikohet nga mënyra se si prodhohet

ushqimi, ruajtja e tij mund të jetë një kontribues vendimtar në kohezionin social dhe lumturinë në kontekstet rurale.

2.1.2 Vlerësimi i njohurive lokale dhe tradicionale

Jo vetëm bashkëpunimi dhe ndarja e njohurive midis studiuesve ose fermerëve, por edhe midis fermerëve dhe studiuesve mund të ekzistojë. Si njohuritë tradicionale ashtu edhe ato shkencore mund të çojnë në inovacion në kontekstet agroekologjike, veçanërisht kur kombinohen (Iuliano et al., 2021). Në mjediset bujqësore në shkallë të vogël, njohuritë e paraardhësve mund të kombinohen me teknologjitë moderne dhe njohuritë shkencore mbizotëruese. Ky kombinim do të krijojë një prodhim agro-ushqimor të bazuar në vlerat agroekologjike që mund të ofrojnë zgjidhje për sfida si degradimi i tokës, menaxhimi i ujit dhe diversiteti i farërave. Kjo u jep fermerëve fuqinë për të hedhur poshtë teknologjitë që minojnë njohuritë dhe praktikat lokale dhe që mbështesin metodat e prodhimit të industrializuara, shkatërruese dhe intensive (Torres et al, 2017). Kur kërkimi shkencor respekton dhe merr në konsideratë njohuritë tradicionale të bujqësisë lokale, atëherë ka vend për inovacion që lejon që jo vetëm njohuritë ekzistuese, por edhe të reja t'u kalohen brezave të ardhshëm dhe profesionistëve në sektor (ibid).

Bashkëkrijimi i njohurive mund të mbështetet duke lejuar angazhimin ndërdisiplinor që përfshin aktorë të ndryshëm si prodhues, tregtarë, shkencëtarë nga prejardhje dhe specializime të ndryshme dhe fermerë vendas, duke bashkuar kështu njohuri të larmishme. Ky proces i kombinimit të njohurive praktike dhe teorike rrit kërkimin shkencor dhe siguron që rezultati pasqyron realitetet shoqërore dhe adreson nevojat lokale (Barrios et al, 2020). Ky nuk është një proces nga lart poshtë ose nga poshtë lart, por një bashkëpunim në shumë drejtime. Koalicioni i Agroekologjisë (2024) i përshkruan proceset që përfshin si:

- Platforma për krijimin dhe transferimin horizontal të njohurive dhe praktikave të mira (p.sh., mësim dhe shkëmbime nga fermerët te fermerët, duke përfshirë shkollat fushore të fermerëve, shkollat

fushore të klimës për fermerët, komunitetin e praktikave mbi agroekologjinë)

- Grupet e kërkimit dhe eksperimentimit të fermerëve
- Rimëkëmbja, vlerësimi dhe përhapja e njohurive tradicionale dhe indigjene
- Bashkë-inovacioni midis fermerëve dhe studiuesve / kërkim pjesëmarrës / kërkim transdisiplinor (dizajnimi, zbatimi, analiza, vlerësimi)
- Qasje e përmirësuar në njohuritë agroekologjike (p.sh., ndërtimi i kapaciteteve/forcimi i zgjerimit agroekologjik, përmirësimi dhe zhvillimi i kurrikulës së agroekologjisë, edukimi i ushqimit dhe të ushqyerit të konsumatorëve
- Angazhimi dhe pjesëmarrja e prodhuesve dhe konsumatorëve në komunitetin lokal dhe organizatat bazë

Fermerët nuk do të përqendrohen më vetëm në paketa teknike të standardizuara ose praktika të orientuara vetëm drejt tregut (paketa teknike), por do të fuqizohen dhe motivohen jo vetëm për të mbrojtur njohuritë e tyre historike lokale, por edhe për të kontribuar në zhvillimin e tyre në mënyrë që të ndihmojnë zonat e tyre rurale të rriten dhe të adresojnë nevojat aktuale.

Rast Studimi: Komuniteti Alternativ Peliti (Greqi)

Peliti është një iniciativë vullnetare dhe jofitimprurëse komunitare e dedikuar për mbrojtjen e biodiversitetit bujqësor përmes ruajtjes së farërave lokale. Që nga viti 1995, Peliti është përqendruar në mbledhjen, kultivimin dhe shpërndarjen falas të varieteteve tradicionale dhe lokale të farërave, duke i pozicionuar

farërat jo si mallra, por si njohuri të përbashkëta kulturore dhe ekologjike. Duke vepruar kështu, Peliti kontribuon në mënyrë aktive në krijimin, ruajtjen dhe qarkullimin e njohurive agroekologjike të rrënjësura në praktikat lokale.

Një element thelbësor i punës së Pelitit është rizbulimi dhe vëlerësimi i

njohurive tradicionale që lidhen me biodiversitetin lokal, duke përfshirë metodat e kultivimit, përzgjedhjen e farërave dhe përshtatjen ndaj kushteve agroekologjike lokale. Këto njohuri transmetohen përmes praktikave të bazuara në komunitet, shkëmbimeve të farërave, ekspeditave për të mbledhur varietete lokale në të gjithë Greqinë dhe angazhimit të drejtpërdrejtë me kultivuesit amatorë dhe profesionistë. Deri më sot, Peliti ka furnizuar mbi 300,000 kultivues me fara jo-OMGJ, duke mundësuar eksperimentimin në fermë dhe duke përforcuar rolin e fermerëve si mbajtës të njohurive dhe inovatorë.

Peliti funksionon gjithashtu si një qendër përhapjeje të njohurive, duke rritur ndërgjegjësimin brenda shoqërisë civile dhe duke ndarë përvojat greke ndërkombëtarisht përmes konferencave, festivaleve dhe leksioneve publike. Festivalet e saj të Farrave, duke përfshirë Festivalin e Farrave Peliti dhe Festivalin Olimpik të Farrave, mishërojnë filozofinë e saj të shkëmbimit jo-monetar, të të mësuarit kolektiv dhe të bashkëpunimit, duke krijuar hapësira të hapura për ndarjen e njohurive ndërgjeneracionale dhe ndërkulturore.

Përmes rrjetit të tij të decentralizuar të grupeve lokale dhe vullnetarëve në Greqi dhe jashtë vendit, Peliti mobilizon aftësi praktike, të nxëniet nga përvoja dhe kujtesën kolektive për të mbështetur ruajtjen e farërave dhe tranzicionin agroekologjik. Në përgjithësi, veprimet e Pelitit forcojnë sovranitetin ushqimor dhe bujqësinë e qëndrueshme duke vlerësuar njohuritë e fermerëve, duke promovuar aksesin e hapur në burimet gjenetike të bimëve dhe duke përfshirë njohuritë tradicionale agroekologjike brenda praktikave bashkëkohore të komunitetit.

Për më tepër informacion lexoni [këtu](#).

Pyetje reflektuese

1. Si kontribuon ruajtja e njohurive dhe praktikave tradicionale në kohezionin shoqëror dhe mirëqenien e komunitetit?
2. Cilat lidhje midis praktikave bujqësore dhe peizazheve, stinëve,

ritualeve dhe traditave ju bien në sy, dhe pse ato kanë rëndësi për identitetin kulturor?

2.2 Humbja e diversitetit dietik dhe kulturës ushqimore

Sistemet e industrializuara ushqimore, veçanërisht rritja e ushqimeve ultra të përpunuara (UPF), kanë riformësuar ndjeshëm dietat globale, duke çuar në humbjen e diversitetit dietik dhe erozionin e traditave lokale ushqimore. UPF-të, të cilat shpesh prodhohen në masë me përbërës të rafinuar, aditivë dhe konservues artificialë, kanë zëvendësuar ushqimet tradicionale me origjinë lokale. Këtyre produkteve shumë të përpunuara, të projektuara për komoditet dhe qëndrueshmëri në raft, u mungon diversiteti ushqyes që gjendet në dietat sezonale dhe kulturore (Giamperi et al., 2025). Për shembull, në rajonet mesdhetare, kalimi nga ushqimet e plota sezonale në ushqime të përpunuara dhe ushqim të shpejtë ka zvogëluar tërheqjen e dietës mesdhetare, e cila përfshin perime të freskëta, bishtajore dhe drithëra me origjinë lokale (ibid). Është karakteristike që nga 7000 bimë që njerëzit historikisht i kanë konsideruar ushqim, vetëm tre prej tyre përbëjnë 50% të marrjes së energjisë ushqimore nga bimët. Orizi, misri dhe gruri dominojnë konsumin global të bimëve dhe për këtë arsye ato prodhohen dhe preferohen në kontrast me kultivarët e tjerë, veçanërisht varietetet alternative me origjinë lokale (IPES-food, 2016).

Këto ndryshime në dietë jo vetëm që kompromentojnë cilësinë ushqyese dhe shëndetin e njeriut, por gjithashtu i shkëputin komunitetet nga rrënjët e tyre bujqësore, duke dobësuar lidhjen midis ushqimit, kulturës lokale dhe traditës. Ky ndryshim ndikon në identitetin kulturor pasi praktikatat tradicionale të ushqimit janë të lidhura ngushtë me njohuritë lokale bujqësore. Për shembull, humbja e prodhimeve sezonale dhe miratimi i zinxhirëve ushqimorë të globalizuar gërryejnë jo vetëm sovranitetin ushqimor, por edhe transmetimin ndërgjeneracional të aftësive bujqësore. Ndërsa urbanizimi dhe migrimi rriten, shumë breza të rinj nuk merren më me bujqësi ose nuk mësojnë rreth menaxhimit tradicional të të korrave, duke i izoluar më tej nga sistemet e tyre ushqimore (IPES-Food, 2016). Humbja e biodiversitetit, së bashku me faktorë të tjerë si presionet

ekonomike dhe stimujt e tjerë, i bënë peizazhet rurale të duken më pak tërheqëse dhe më pak të qëndrueshme në aspektin social, ekonomik dhe mjedisor. Kjo rezultoi në më pak njerëz që jetojnë dhe punojnë në fshat, gjë që nga ana tjetër intensifikon humbjen e traditave dietike dhe zakoneve kulturore të ushqimit (Forumi Botëror i Ushqimit, 2025). Kjo humbje e kulturës ushqimore mund të çojë në një rënie të shumëllojshmërisë së kulturave të adaptuara në nivel lokal, të cilat janë thelbësore për qëndrueshmërinë mjedisore dhe qëndrueshmërinë e vazhdueshme të sistemeve bujqësore (FAO, 2012). Prishja e këtij transferimi të njohurive, shpesh e përkeqësuar nga stilet moderne të jetesës urbane, i shkëput njerëzit nga origjina e ushqimit të tyre, duke kërcënuar si trashëgiminë kulturore ashtu edhe qëndrueshmërinë ekologjike afatgjatë.

2.2.1 Promovimi i dietave të larmishme, të shëndetshme dhe të përshtatshme kulturalisht

Humbja e diversitetit ushqimor dhe kulturës ushqimore është një nga temat kryesore që teoria agroekologjike synon të trajtojë. Për të përmbysur këtë ndryshim të shpejtë në zakonet dhe preferencat e të ngrënit të njerëzve, i kushtohet rëndësi e veçantë rilidhjes së bujqësisë me të ushqyerit dhe kulturën duke promovuar dieta që janë si ushqyese ashtu edhe të përshtatshme nga ana kulturore. Duke mbështetur praktikën agroekologjike, duke inkurajuar sistemet lokale ushqimore dhe duke ruajtur trashëgiminë ushqimore, dietat që respektojnë si biodiversitetin ashtu edhe identitetin kulturor mund të bëhen përsëri të rëndësishme.

Në teorinë agroekologjike, promovimi i dietave të larmishme, të shëndetshme dhe të përshtatshme nga ana kulturore do të thotë mbështetja e sistemeve ushqimore që nuk janë vetëm ekologjikisht të qëndrueshme dhe të larmishme nga ana ushqyese, por edhe të lidhura me kulturën lokale dhe njohuritë tradicionale bujqësore. Ky koncept është i pranishëm në disa parime thelbësore të agroekologjisë, siç janë parimet e diversitetit, qëndrueshmërisë dhe pjesëmarrjes. Disa nga sugjerimet kryesore teorike përfshijnë:

- Diversiteti në Dietat Agroekologjike

Agroekologjia thekson rëndësinë e agrobiodiversitetit, i cili siguron që sistemet bujqësore të kultivojnë një gamë të gjerë të kulturave, duke përfshirë varietetet tradicionale dhe të trashëguara që janë përshtatur me klimat lokale. Ky diversitet mbështet diversitetin ushqimor dhe dietat lokale, duke mbrojtur nga erozioni i kulturës lokale ushqimore. Sistemet bujqësore sezonale dhe të larmishme gjithashtu ruajnë një lidhje midis prodhimit të ushqimit dhe identitetit kulturor, duke i mbajtur dietat të rrënjësura në traditat lokale dhe kushtet ekologjike (FAO, 2021).

- Shëndeti përmes Agroekologjisë

Dietat agroekologjike mbështesin ushqime të papërpunuara ose minimalisht të përpunuara, të cilat janë të pasura me vlera ushqyese dhe të lira nga kimikatat sintetike të përdorura në bujqësinë konvencionale. Promovimi i ushqimit vendas dhe të qëndrueshëm siguron që popullatat lokale të kenë qasje në dieta ushqyese dhe të përshtatshme nga ana kulturore, në përputhje me praktikën e tyre bujqësore. Këto dieta janë gjithashtu të lidhura me sovranitetin ushqimor, ku komunitetet kanë kontroll mbi prodhimin e tyre bujqësor dhe stilin e tyre të jetesës së shëndetshme (FAO, 2012).

- Dieta të Përshtatshme Kulturore

Agroekologjia njeh vlerën e njohurive tradicionale dhe rolin e sistemeve ushqimore lokale në ruajtjen e trashëgimisë kulturore. Ajo synon të mbështesë sistemet ushqimore që ofrojnë jo vetëm vlerë ushqyese, por që mbështesin edhe praktikën lokale të kuzhinës dhe kulturën ushqimore, të transmetuara nëpër breza (IPES- Food, 2016).

- Lidhja e Bujqësisë me Kulturën

Agroekologjia i konsideron sistemet ushqimore si të ngulitura në ekosistemin kulturor të një komuniteti të caktuar, veçanërisht komuniteteve rurale. Këto sisteme synojnë gjithashtu rilidhjen e njerëzve me tokën dhe traditat e tyre ushqimore. Kjo përpjekje përfshin mbështetjen e njohurive ushqimore nëpër breza të ndryshëm dhe ruajtjen e varieteteve lokale të kulturave, të cilat janë thelbësore për sovranitetin ushqimor dhe identitetin kulturor (FAO, 2012).

Case Study: Maniatakeion Foundation (Greece)

Fondacioni Maniatakeion (Μανιατάκειον Ίδρυμα) është një fondacion me seli në Koroni që mbështet ruajtjen dhe promovimin e Dietës Mesdhetare si trashëgimi kulturore e gjallë jomateriale, duke e lidhur atë me identitetin lokal, peizazhin dhe zhvillimin e qëndrueshëm lokal. Ai është lidhur ngushtë me rolin e Koronit si "komuniteti emblemantik" i Greqisë në listën e UNESCO-s të Dietës Mesdhetare dhe ka ndihmuar në mbështetjen e punës së rrjetëzuar të ruajtjes që pasoi, duke përfshirë pjesëmarrjen/përfaqësimin në takimet koordinuese me komunitete të tjera emblematike dhe vende partnere. Në praktikë, Fondacioni ka organizuar dhe pritur veprime me publikun, të tilla si ngjarje dhe festivale të Dietës Mesdhetare në Koroni që kombinojnë programimin kulturor me ekspozita dhe degustacione të produkteve lokale, dhe gjithashtu ka ofruar ngjarje shkencore dhe aktivitete edukative (p.sh., konferenca, seminare, punëtori) për të përkthyer konceptin e trashëgimisë "nga teoria në praktikë". Ai gjithashtu mbështet përhapjen përmes bashkëpunimeve dhe botimeve, shembuj të vërejtur nga autoritetet lokale përfshijnë botime që dokumentojnë trashëgiminë ushqimore të Koronit (receta, zakone) së bashku me punën më të gjerë të ndërgjegjësimit për Dietën Mesdhetare në Greqi dhe jashtë vendit.

Lexo më tepër [këtu](#).

Pyetje reflektuese

1. Pse është e rëndësishme të ruash dieta të përshtatshme kulturore në sistemet agroekologjike?
2. Ku e vini re komoditetin që ndikon në zgjedhjet e ushqimit në kontekstin tuaj dhe çfarë mendoni se zëvendëson (sezonalitetin, furnizimin lokal, vaktet e përbashkëta, aftësitë e gatimit, etj.)?

2.3 Organizim dhe bashkëpunim i dobët i komunitetit

Rëndësia e komuniteteve lokale është e lartë kur bëhet fjalë për zhvillimin rural, tranzicionet e qëndrueshme dhe sistemet agroekologjike. Disa nga karakteristikat kryesore të çdo komuniteti të shëndetshëm, siç janë bashkëpunimi dhe besimi, luajnë një rol vendimtar në miratimin dhe zbatimin me sukses të praktikave mjedisore që kërkojnë veprim kolektiv. Këto mund të përfshijnë në mënyrë indikative ruajtjen e farërave, menaxhimin e dëmtuesve dhe ndarjen e burimeve. Meqenëse ato kanë vlerë të lartë shoqërore dhe janë të natyrës kolektive, në mënyrë që anëtarët e një komuniteti rural të përfitojnë në aspektin e qëndrueshmërisë, ndërtimit të komunitetit dhe mbështetjes financiare, anëtarët e komunitetit duhet të angazhohen për të marrë pjesë aktive në veprimet kolektive të rëna dakord midis tyre (Humagain, 2008).

Megjithatë, kur komunitetet rurale janë të fragmentuara, të paorganizuara ose ka mungesë marrëveshjeje mbi vlerat e përbashkëta reciprokisht si besimi, mbështetja ose koordinimi, atëherë sistemet e komunitetit agroekologjik të cilat bazohen në burime kolektive dhe ndarjen e njohurive nuk mund të lulëzojnë. Si rezultat, fermerët punojnë të izoluar, duke u përqendruar në përpjekjet private ose personale, duke marrë vendime bazuar vetëm në interesin personal dhe pa fituar ose ndarë ndonjë njohuri me kolegët e tyre. Prandaj, ka kohezion shoqëror, rezistencë kolektive dhe qëndrueshmëri të reduktuar siç përshkruhet nga teoria agroekologjike. Kjo gjithashtu e bën të vështirë për fermerët e interesuar të përvetësojnë ose të marrin pjesë në përpjekjet e praktikave të qëndrueshme (Wiesinger, 2007; UNISECO, pa datë).

2.3.1 Forcimi i organizimit dhe bashkëpunimit të komunitetit

Organizimi dhe bashkëpunimi i dobët i komunitetit janë kritikë në procesin e krijimit të sistemeve lokale agro-ushqimore më të përgjegjshme dhe të qëndrueshme. Për këtë arsye, sugjerimet e bazuara në vlerat e

agroekologjisë përqendrohen në rindërtimin e besimit, komunikimit dhe bashkëpunimit brenda komuniteteve rurale. Këto strategji synojnë të promovojnë veprimin kolektiv, shkëmbimin e njohurive dhe përgjegjësinë e përbashkët për praktikën e qëndrueshme bujqësore. Më poshtë janë disa zgjidhje praktike për të rritur bashkëpunimin dhe veprimin kolektiv në nivel komuniteti, për të lehtësuar tranzicionet lokale drejt metodave të qëndrueshme bujqësore.

- Themelimi i shoqatave rurale për planifikim kolektiv dhe menaxhim të burimeve

Një nga mënyrat më efektive për të forcuar organizimin e komunitetit është krijimi i shoqatave rurale si këshillat e fshatrave ose komitetet e fermerëve. Këto platforma ofrojnë një strukturë formale për fermerët vendas për të diskutuar sfidat kolektive, për të planifikuar praktikën e qëndrueshme dhe për të marrë vendime në lidhje me menaxhimin e burimeve të përbashkëta (p.sh., uji, farat, toka). Duke u organizuar në komitete, fermerët mund të bashkojnë burimet, të krijojnë strategji kolektive për kontrollin e dëmtuesve, të ndajnë punën dhe të mbështesin njëri-tjetrin në miratimin e praktikave agroekologjike. Kjo qasje gjithashtu ndihmon në zbutjen e rrezikut të fragmentimit dhe siguron që praktikën agroekologjike të menaxhohen në një mënyrë që pasqyron nevojat dhe vlerat e komunitetit (FAO, 2017).

- Organizoni aktivitete të koordinuara si Menaxhimi i Integruar i Dëmtuesve (IPM), prodhimi i plehut organik ose menaxhimi i ujit në shkallë komuniteti

Aktivitetet e koordinuara kolektive janë jetësore për të siguruar që praktikën agroekologjike të zbatohen në mënyrë efektive në nivel komuniteti. Duke organizuar programe IPM, iniciativa për prodhimin e plehrave organike ose menaxhim të ujit bazuar në komunitet, komunitetet mund të ulin ndjeshëm kostot, të përmirësojnë efikasitetin dhe të forcojnë rrjetet lokale të njohurive. Për shembull, menaxhimi i koordinuar i dëmtuesve përfshin veprime kolektive për të monitoruar, parandaluar dhe menaxhuar

shpërthimet e dëmtuesve në një mënyrë që është e qëndrueshme dhe e përshtatur me praktikat bujqësore lokale. Këto aktivitete nxisin një ndjenjë përgjegjësie të përbashkët dhe sigurojnë që anëtarët e komunitetit të jenë të angazhuar si në aspektet praktike ashtu edhe në ato vendimmarrëse të agroekologjisë (Humagain et al, 2008).

- Përdorni panairë farërash, festivale korrije ose punëtori për të bashkuar komunitetin rreth bujqësisë dhe kulturës ushqimore

Ngjarjet kulturore si panairët e farërave, festivalet e korries dhe punëtoritë bujqësore ofrojnë një mënyrë dinamike për të rilidhur komunitetet me kulturën e tyre ushqimore dhe praktikat bujqësore. Këto ngjarje janë një mundësi për të shkëmbyer fara, për të festuar diversitetin e ushqimit vendas dhe për të ndarë njohuri rreth praktikave të qëndrueshme bujqësore. Duke organizuar ngjarje të rregullta të përqendruara rreth bujqësisë, komunitetet mund të forcojnë lidhjet shoqërore, të promovojnë ruajtjen e farërave dhe të rrisin ndërgjegjësimin për rëndësinë e ruajtjes së kulturave lokale ushqimore. Këto takime janë thelbësore për të nxitur identitetin e komunitetit dhe për të siguruar që agroekologjia të mbetet e rrënjësuar në zakonet dhe traditat lokale (Practical Action, 2009).

- Zhvilloni rrjete lokale komunikimi për koordinim dhe ndarje informacioni

Komunikimi efektiv është një komponent kyç i koordinimit të komunitetit. Duke përdorur mjete të tilla si grupet në WhatsApp, tabelat e njoftimeve dhe stacionet radiofonike të komunitetit, komunitetet rurale mund të krijojnë rrjete për ndarjen dhe koordinimin e informacionit (Nain et al, 2019). Këto platforma u lejojnë fermerëve të ndajnë shpejt përditësime mbi shpërthimet e dëmtuesve, modelet e motit, kushtet e tregut dhe ngjarjet e ardhshme të komunitetit. Ato gjithashtu lehtësojnë përhapjen e shpejtë të njohurive rreth teknikave agroekologjike dhe praktikave më të mira, duke siguruar që informacioni të rrjedhë në mënyrë efikase në të gjithë komunitetin. Mjetet e komunikimit dixhital mund të jenë veçanërisht të dobishme në rajonet me qasje të kufizuar në shërbimet formale të

zgjerimit, duke ofruar një mjet me kosto efektive për fermerët që të qëndrojnë të lidhur dhe të informuar (Ollerenshaw et al, 2025)..

Hapat e përgjithshëm për të forcuar organizimin dhe bashkëpunimin e komunitetit bazuar në [Vega de Valcarce](#) (2023) rast studimor:

Përcaktoni Qëllimet e Përbashkëta dhe Kontekstin	Krijoni një kuptim të përbashkët të problemit dhe zgjidhjeve të mundshme
Identifikoni dhe Angazhoni Palët e Interesuara	Sigurohuni që të përfshihen zëra të ndryshëm dhe të merren në konsideratë prioritetet e komunitetit.
Ndërtoni Njohuri dhe Ndërgjegjësim	Fuqizoni pjesëmarrësit që të kontribuojnë në mënyrë kuptimplote në diskutime dhe vendime
Kryeni Punëtori Pjesëmarrëse	Përktheni kontributet e palëve të interesuara në një kornizë vlerësimi të strukturuar dhe të përbashkët
Lehtësoni diskutimin dhe reagimet	Mbështetni analizën bashkëpunuese dhe ndërtimin e konsensusit; rrisni transparencën
Përmbledhni Pikëpamjet Kolektive dhe Drejtimin e Dakordësuar	Kaloni nga vlerësimi në një rrugë drejt së ardhmes të miratuar nga komuniteti
Reflektoni dhe Ndërtoni Kapacitete	Forcimi i kapacitetit organizativ dhe përgatitja për formimin formal të shoqatës

Rast studimor: Gjykata e Ujit e Fushës së Valencias (Spanjë)

Gjykata e Ujit e Fushës së Valencias (Tribunal de las Aguas) është një shembull i hershëm i organizimit të bazuar në komunitet dhe qeverisjes kolektive të burimeve natyrore, i rrënjësuar thellë në njohuritë tradicionale bujqësore. Me origjinë të paktën në periudhën mesjetare – duke u bazuar në praktikat romake dhe andaluziane të ujitjes dhe më vonë të formalizuara nën Mbretin James I –

Gjykata përfaqëson një nga institucionet më të vjetra demokratike që funksionojnë vazhdimisht në Evropë, të dedikuara për menaxhimin e ujit për bujqësinë.

Në thelbin e saj, Gjykata e Ujit mishëron krijimin, transmetimin dhe zbatimin e njohurive të përbashkëta në lidhje me ujitjen, ndarjen e ujit dhe administrimin e tokës. Gjatë shekujve, fermerët vendas zhvilluan kolektivisht rregulla, norma dhe njohuri teknike për të menaxhuar mungesën e ujit në Huertën pjellore të Valencias. Këto rregulla, fillimisht të transmetuara gojariisht dhe më vonë të kodifikuara, bazohen në njohuritë e përhjetshme të lumit Turia, cikleve të ujitjes, mirëmbajtjes së kanalit dhe shpërndarjes së barabartë. Në vend që të mbështetet në vëllime fikse të ujit, sistemi përshtatet dinamikisht me rrjedhën e lumit, duke reflektuar një kuptim të sofistikuar të kushteve ekologjike lokale.

Struktura institucionale e Gjykatës forcon bashkëpunimin rural dhe planifikimin kolektiv. Çdo kanal ujitës (acequia) formon një komunitet përdoruesish të ujit, të cilët zgjedhin në mënyrë demokratike një përfaqësues (síndico) në Gjykatë. Ky model qeverisjeje nga poshtë lart siguron që autoriteti i vendimmarrjes të mbetet tek vetë fermerët, duke përforcuar llogaridhënien, besimin dhe përgjegjësinë e përbashkët. Mosmarrëveshjet zgjidhen publikisht, me gojë dhe menjëherë, duke përdorur rregulla dhe gjuhë të kuptueshme në nivel lokal, gjë që rrit transparencën dhe kohezionin social, duke parandaluar njëkohësisht përshkallëzimin e konflikteve.

Përtej zgjidhjes së konflikteve, Gjykata e Ujit luan një rol vendimtar në menaxhimin

kolektiv të burimeve, duke koordinuar përdorimin e ujit në shumë komunitete të kanaleve për të siguruar që përdoruesit e rrjedhës së sipërme dhe të poshtme të përfitojnë në mënyrë të drejtë. Kjo logjikë bashkëpunuese maksimizon përdorimin e burimeve të pakta ujore, mbron produktivitetin bujqësor në mijëra hektarë dhe mbështet sigurinë ushqimore afatgjatë. Autoriteti moral i Gjykatës - i bazuar në legjitimitetin e përfaqësuesve të zgjedhur nga fermerët dhe respektin për normat tradicionale - ka siguruar pranim të gjerë të vendimeve të saj pa iu drejtuar sistemeve të jashtme ligjore.

Qëndrueshmëria e Gjykatës së Ujit tregon vlerën e vlerësimit të sistemeve tradicionale dhe të udhëhequra nga fermerët në kontekstet moderne të qeverisjes. Ajo tregon se si shoqatat rurale mund të organizojnë me sukses planifikimin kolektiv, të rregullojnë burimet e përbashkëta dhe të përshtatin njohuritë e trashëguara me sfidat bashkëkohore. Si e tillë, Gjykata e Ujit e Valencias mbetet një model i fuqishëm për forcimin e organizimit të komunitetit, nxitjen e bashkëpunimit dhe menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve bujqësore përmes institucioneve me rrënjë lokale..

Lexo më shumë [këtu](#) and [këtu](#).

Pyetje reflektuese

1. Pse është e rëndësishme një organizim i fortë komunitar për miratimin e praktikave agroekologjike?
2. Si e interpretoni idenë se veprimet kolektive (si ruajtja e farërave, menaxhimi i dëmtuesve, ndarja e burimeve) kanë vlerë të lartë shoqërore?

2.4 Margjinalizimi i komuniteteve rurale dhe të rinjve

Një nga sfidat kryesore sociokulturore me të cilat përballlet agroekologjia sot është margjinalizimi i komuniteteve rurale dhe erozioni gradual i njohurive tradicionale agroekologjike. Zonat rurale në të gjithë botën po përjetojnë ndryshime të rëndësishme demografike. Të rinjtë largohen në kërkim të punësimit, arsimit dhe kushteve më të mira të jetesës në qytete,

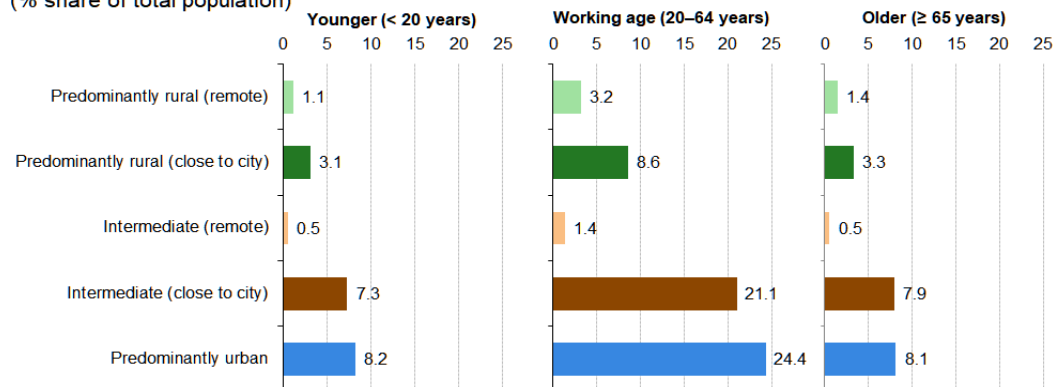
ndërsa ata që mbeten janë kryesisht fermerë të moshuar. Ky trend i migrimit nga zonat rurale në ato urbane, i kombinuar me plakjen e popullsisë, kërcënon vazhdimësinë, rinovimin dhe transmetimin e njohurive agroekologjike që janë ndërtuar kolektivisht gjatë brezave.

Disa arsye për migrimin e të rinjve nga qendrat rurale në ato urbane përfshijnë (McLean, 2022):

- Mundësitë e punësimit janë të pakta, veçanërisht nëse dikush nuk është i interesuar të praktikojë bujqësinë ose nëse nuk ka mjetet, siç është mbështetja familjare ose familja bujqësore.
- Ka programe shumë të kufizuara arsimore ose trajnimi në bujqësi ose disiplina të tjera. Edhe kur ato ekzistojnë, ato shpesh kanë mungesë pajisjesh, stafi mësimdhënës ose ofrimi cilësor, diçka që sjell pakënaqësi tek të rinjtë që mësojnë.
- Njerëzit që zhvendosen në qendrat urbane për studime mund të mos kthehen në qytetet e tyre të lindjes për të arritur aspiratat e tyre të punësimit.
- Bujqësia në përgjithësi nuk shihet më si një rrugë profesionale tërheqëse.
- Zonat rurale në përgjithësi perceptohen si vende me kushte të këqija pune, orare të zgjatura pune dhe familje ndërhyrëse. Në të kundërt, të rinjtë e konsiderojnë zhvendosjen e tyre në qytete si një stil jetese modern me më shumë mundësi dhe liri. Këto perceptime përforcohen përmes përmbajtjes në mediat sociale.

Population structure, by age and urban-rural typology, EU, 1 January 2023

(% share of total population)

Note: estimates.

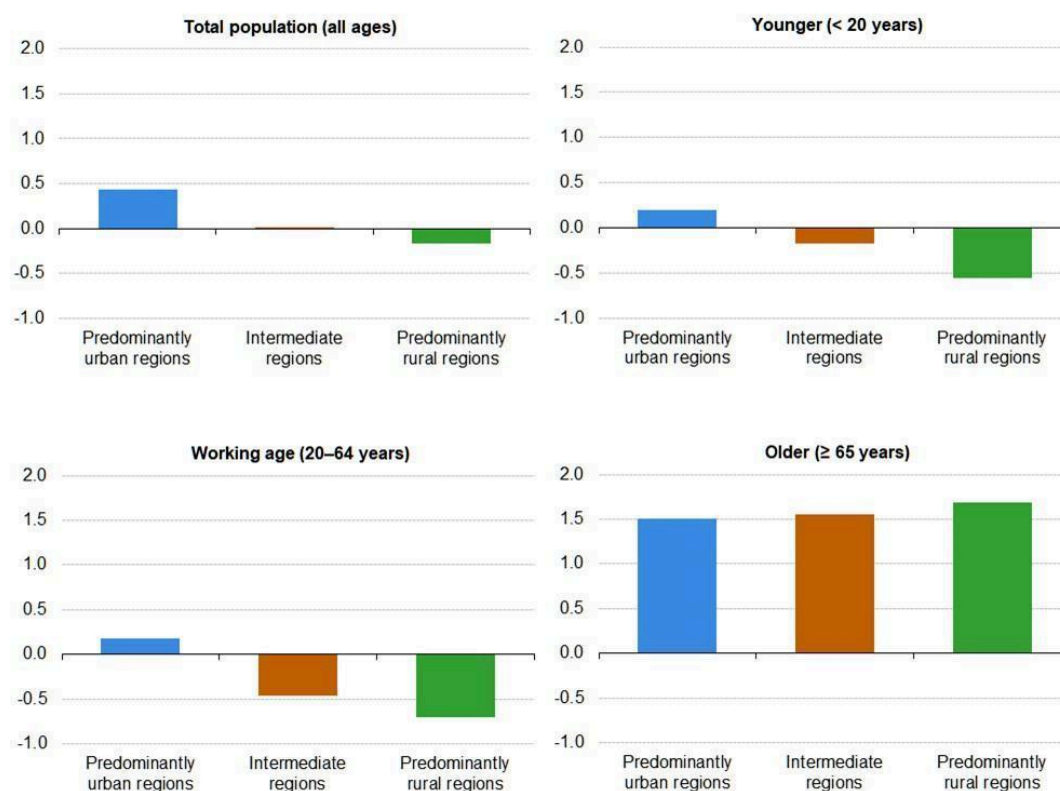
Source: Eurostat (online data codes: demo_r_pjangrp3 and demo_r_pjanind3)

eurostat

Burimi: [Eurostat, 2024](#)

Të rinjtë janë një nga aktorët kryesorë në ruajtjen e njohurive dhe praktikave agroekologjike. Ata sjellin inovacion, kapacitet fizik dhe aftësi të reja në sistemet bujqësore. Megjithatë, faktorët ekonomikë, socialë dhe personalë i dekurajojnë shumë njerëz që të shohin një të ardhme në bujqësi. Ndërsa të rinjtë migrojnë në qendrat urbane, transferimi ndër breza dhe vazhdimësia e njohurive agroekologjike ndërpritet. Këto njohuri, shpesh të ndara gojarisht ose përmes praktikës së përditshme, nuk mund të dokumentohen ose zëvendësohen lehtë. Kur të rinjtë largohen, të gjitha imazhet kulturore dhe kujtimet e komunitetit rrezikojnë të zhduken.

Average annual population change, by age and urban-rural typology, EU, 2015–22 (%)

Note: estimates. Breaks in series.

Source: Eurostat (online data code: urt_pjangrp3)

eurostat

Burimi: [Eurostat, 2024](#)

Migrimi jo vetëm që ndryshon demografinë, por edhe strukturat shoqërore, balancat gjinore dhe rrjetet komunitare. Në shumë komunitete rurale, migrimi i të rinjve lë pas kryesisht të moshuar, gra dhe fëmijë, duke ndryshuar demografinë tradicionale shoqërore dhe të punës. Si rezultat, njohuritë agroekologjike dhe bujqësore janë në rrezik zhdukjeje (Yunus et

2.4.1 Arsimi pjesëmarrës

Edukimi pjesëmarrës është një temë qendrore në teorinë dhe praktikën agroekologjike. Ndryshe nga modelet konvencionale të trajnimit bujqësor ku njohuritë transmetohen nga ekspertët te fermerët, agroekologjia promovon procese horizontale të të nxënimit bazuar në mirëkuptim të ndërsjellë, përvojë dhe bashkëpunim komunitar. Të nxënimit pjesëmarrës njeh që fermerët, studentët, studiuesit dhe edukatorët posedojnë njohuri të vlefshme dhe se sistemet e qëndrueshme ushqimore dalin nga bashkëveprimi i formave të ndryshme të ekspertizës. Përmes bashkë-mësimit, agroekologjia mbështet autonominë e komunitetit, fuqizon të rinjtë dhe krijon hapësira dinamike ku njohuritë ndërtohen dhe shpërndahen kolektivisht në komunitetin lokal.

Modeli i mësimit nga njëri tjetri fermer me fermer

Qasja fermer-me-fermer përfaqëson një nga format më të njohura dhe efektive të bashkëpunimit për përhapjen e praktikës agroekologjike, duke kontribuar njëkohësisht në ruajtjen e identitetit lokal dhe të kujtesës kolektive të komunitetit. Funkcionon përmes vizitave shkëmbyese, "promovuesve" të fermerëve, parcelave demonstruese dhe eksperimentimit në komunitet, ku fermerët mësojnë duke vëzhguar dhe testuar praktikën në kushte reale lokale, dhe më pas duke i ndarë rezultatet në rrjetet e tyre. Përvoja "fermer-me-fermer" dokumenton mënyrën se si rrjetet horizontale të të nxënimit lidhën komunitetet fshatare dhe mundësojnë përhapjen e agroekologjisë përmes organizimit shoqëror dhe metodologjisë peer-to-peer në vend të qasjes tradicionale vertikale të këshillimit bujqësor (Rosset et al., 2011)⁴.

Ky model:

- rikthen transmetimin ndër breza: të rinjtë mësojnë drejtpërdrejt në

⁴Për më tepër lexo:

https://www.researchgate.net/publication/332472058_The_'Campesino_a_Campesino'_Agroecology_Movement_in_Cuba

ferma përmes rrjeteve të bashkëmoshatarëve, vëzhgimit dhe praktikës, pikërisht llojin e njohurive që është e vështirë të dokumentohet dhe zakonisht transmetohet gojarisht dhe përmes jetës së përditshme të punës.

- rindërton kohezionin e komunitetit dhe zvogëlon fragmentimin social: qasjet fermer-me-fermer varen nga besimi, mbështetja e ndërsjellë dhe të mësuarit kolektiv, gjë që forcon lidhjet e komunitetit. Është e rëndësishme kur zonat rurale po plaken dhe rrjetet po dobësohen.
- e bën bujqësinë shoqërore kuptimplotë dhe moderne: lëvizje si Fermeri – Fermerit e paraqesin agroekologjinë si një lëvizje moderne kolektive për inovacion dhe fuqizim. Kjo ndihmon në përballimin e problemit të perceptimit, sipas të cilit të rinjtë e shohin bujqësinë si jo tërheqëse ose të prapambetur.

Të rinjtë bëhen pjesë e rrjeteve të të nxënit (vizita në ferma, promovues lokalë, eksperimente të përbashkëta), gjë që rrit ndjenjën e përkatësisë dhe e bën më të mundshme që ata të qëndrojnë të lidhur me jetesën rurale.

Mësimi i ndërsjellë mësues-nxënës në agroekologji

Mësimi i ndërsjellë mësues-nxënës (në shkollë, trajnime profesionale, arsim komunitar) do të thotë që mësuesit lehtësojnë të nxënit me anë të përvojës, ku nxënësit dhe fermerët vëzhgojnë, testojnë dhe interpretojnë së bashku praktikën në terren dhe mësuesi mëson gjithashtu nga njohuritë lokale.

Një model pjesëmarrës i përdorur gjerësisht i lidhur me agroekologjinë është Shkollat e Fermerëve në Fushë (FFS). Kjo qasje i inkurajon prodhuesit në shkallë të vogël të gjejnë zgjidhje për problemet bujqësore bazuar në praktikën e qëndrueshme. Si një model mësimi i bazuar në grup, pjesëmarrësit kanë mundësinë të zhvillojnë aftësi vëzhgimi, analiza kritike dhe aftësi vendimmarrëse të përshtatura për kontekstin e tyre lokal (FAO, Pa datë.).⁵

⁵ Për më shumë lexoni: <https://www.fao.org/farmer-field-schools/overview/en/>

Ky model:

- Mbyll mungesën e hendekut të arsimit/trajnimit në nivel lokal: Shkollat në terren për fermerët janë të dizajnuara si mësim në grup, i bazuar në terren, ku pjesëmarrësit mësojnë duke vepruar (vëzhgim, analizë, eksperimentim), në vend që të mbështeten në institucione të vendosura larg vendndodhjes së tyre.
- Fuqizon rolin aktiv dhe zgjeron mundësitë për të rinjtë, të cilat janë faktorë vendimtarë nëse ata zgjedhin të qëndrojnë, të rikthehen apo të investojnë në jetën rurale. Të rinjtë aftësohen të veprojnë, të lidhen me rrjete dhe të përfitojnë nga mundësi që u sigurojnë mbështetje dhe kapacitete financiare për të zhvilluar aktivitetet në këtë sektor.

Rast studimor: Programi Evropian i Fshatrave në Rumani

Fshati Rinor Evropian është një program i udhëhequr nga Rumania që adreson drejtpërdrejt marginalizimin sistemik të të rinjve në zonat rurale, një grup që shpesh bëhet i padukshëm në politikat publike, vendimmarrjen dhe proceset e zhvillimit lokal. Programi i përgjigjet kësaj duke i fuqizuar të rinjtë si agjentë aktivë të ndryshimit brenda komuniteteve të tyre. Qasja e tij kryesore është të përmbysë politikëbërjen tradicionale nga lart poshtë duke i vendosur të rinjtë në qendër të organizimit, planifikimit dhe dialogut të komunitetit me autoritetet. Përmes një thirrjeje të hapur vjetore, të rinjtë ruralë iniciojnë aplikime që fshati i tyre të marrë titullin "Fshati Rinor Evropian", i mbështetur – por jo i udhëhequr – nga autoritetet lokale dhe OJQ-të. Ky model qeverisjeje promovon nivelet më të larta të pjesëmarrjes, duke siguruar që të rinjtë të kalojnë nga marrës pasivë të politikave në bashkëkrijues të zgjidhjeve.

Një pikë e fortë kryesore e programit qëndron në fokusin e tij në ndërtimin e kapaciteteve dhe të nxënies kolektive. Komunitetet finaliste hyjnë në procese mentorimi dhe trajnimit që i pajisin të rinjtë me aftësi në konsultim, organizim komunitar, avokim, hartim projektesh dhe bashkëpunim me vendimmarrësit. Kjo forcon ekosistemet lokale rinore

në kontekste ku punëtorët, organizatat dhe infrastruktura rinore shpesh mungojnë. Duke trajnuar të rinjtë si organizatorë dhe praktikues të rinjve, programi transformon një grup të marginalizuar më parë në një burim kritik lokal për zhvillimin e komunitetit.

Fshati Rinor Evropian është strukturuar rreth katër shtyllave: arsimi dhe zhvillimi profesional, kultura dhe dialogu ndërkulturor, vullnetarizmi dhe përfshirja, si dhe vendimmarrja dhe politikatat rinore. Së bashku ato synojnë të luftojnë përjashtimin, të nxisin përfshirjen dhe të ndërtojnë një kulturë pjesëmarrjeje në zonat rurale. Aktivitetet e zbatuara gjatë çdo viti rrisin dukshmërinë e të rinjve, forcojnë kohezionin social dhe i inkurajojnë të rinjtë të angazhohen strategjikisht me sfidat lokale duke përdorur burimet lokale.

Përtej nivelit lokal, programi trajton marginalizimin përmes avokimit sistematik dhe prodhimit të njohurive, më së shumti përmes Kartës së Bardhë për të Rinjtë Rurale. Ky dokument strategjik i udhëhequr nga të rinjtë përkthen përvojat e të jetuarave të rinjve ruralë në prioritete konkrete të politikave në dhjetë fusha, nga arsimi dhe shëndetësia te pjesëmarrja, hapësirat dixhitale dhe qëndrueshmëria. Ai shërben si një urë lidhëse midis realiteteve bazë dhe hartimit të politikave institucionale në nivel lokal, kombëtar dhe evropian, duke siguruar që perspektivat e të rinjve ruralë të informojnë kornizat e politikave afatgjata.

Ekosistemi më i gjerë i iniciativave, siç është Samiti i të Rinjve Rural, Çmimet e të Rinjve Rural, rrjetet informale të të rinjve dhe platforma GoRural, amplifikon më tej zërat e të rinjve ruralë, promovon të nxënit nga bashkëmoshatarët dhe ndërton solidaritet në të gjitha rajonet. Këto hapësira u mundësojnë të rinjve ruralë të shkëmbejnë përvoja, të fitojnë njohje dhe të angazhohen drejtpërdrejt me politikëbërësit, duke luftuar izolimin dhe nën-përfaqësimin.

Në përgjithësi, Fshati Rinor Evropian funksionon si një model i përsëritshëm për adresimin e marginalizimit të të rinjve ruralë përmes organizimit, pjesëmarrjes dhe bashkëpunimit në komunitet. Duke rritur dukshmërinë, duke forcuar punën rinore dhe duke përfshirë zërat e të rinjve në vendimmarrje, programi kontribuon në komunitete rurale më gjithëpërfshirëse dhe politika publike më të përgjegjshme, duke i pozicionuar të rinjtë ruralë si partnerë të barabartë në formësimin e të tashmes dhe të ardhmes së tyre.

Për më shumë lexoni [këtu](#).

Pyetje reflektuese

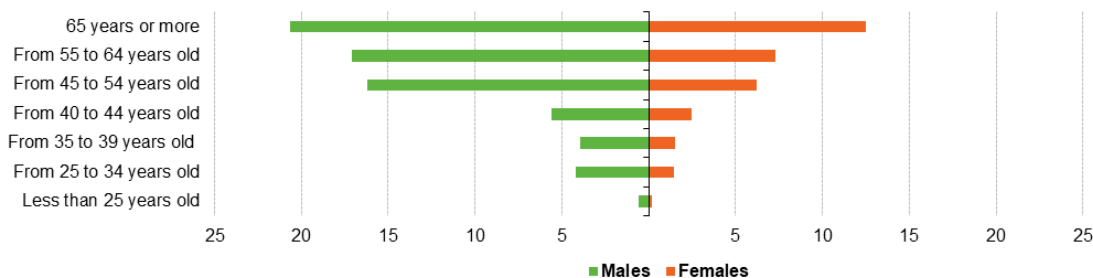
1. Si ndihmon edukimi pjesëmarrës në ruajtjen e njohurive agroekologjike në komunitetet rurale?
2. Migrimi ndryshon demografinë dhe gjithashtu strukturat shoqërore, balancat gjinore dhe rrjetet e komunitetit. Cilat nga këto ndryshime mendoni se do të ishin më të dukshmet e para në një komunitet rural dhe pse?

2.5 Pabarazitë gjinore dhe sociale

Pabarazitë gjinore dhe sociale shpesh formësojnë tranzicionet agroekologjike në mënyra që mbeten të padukshme. Gratë shpesh mbajnë përgjegjësi thelbësore në ruajtjen dhe përzgjedhjen e farërave, përgatitjen e përditshme të ushqimit dhe transferimin e njohurive lokale midis brezave. Kjo është një punë që mbështet biodiversitetin, ushqyerjen dhe qëndrueshmërinë e komunitetit, por që zakonisht nënvlerësohet në terma socialë dhe kulturorë.

Në të njëjtën kohë, paragjykimet strukturore që lidhen me gjininë dhe moshën e re kufizojnë pjesëmarrjen dhe lidhshërinë në agroekologji. Qasja e pabarabartë në pronësinë e tokës dhe trashëgiminë, e drejta e kufizuar për kredi dhe shërbime financiare, si dhe pengesat në trajnim, këshillim dhe rrjete fermerësh zvogëlojnë kapacitetin e grave dhe të rinjve për të investuar dhe për të bërë përparim në praktikat agroekologjike. Adresimi i këtyre pabarazive është i nevojshëm për të siguruar një tranzicion të drejtë drejt sistemeve ushqimore agroekologjike.

Age classes of farm managers, by gender
(% of all farm managers, EU, 2020)

Source: Eurostat (online data code: ef_m_farmang)

eurostat

Burimi: [Eurostat, 2022](#)

Bujqësia dhe ushqimi konsiderohen elemente qendrore të kulturës njerëzore dhe të marrëdhënies midis njeriut dhe natyrës. Në këtë ekosistem, gratë luajnë një rol thelbësor në sigurinë ushqimore, ushqyerje, prodhim, përpunim dhe furnizim brenda sistemeve lokale të ushqimit. Megjithatë, ato rrallëherë zotërojnë tokë, kanë akses të barabartë në burime natyrore apo marrin vendime të pavarura profesionale (Barrios et al., 2020). Gratë janë shpesh aktive si prodhuese, menaxhere, tregtare apo punëtore (Moeller et al., 2023), por pa pasur të njëjtat të drejta dhe mundësi.

Kjo pabarazi nuk është vetëm e padrejtë, por bie ndesh edhe me parimet e të nxënit të ndërsjellët dhe të transmetimit ndër brezor të dijes kulturore. Pjesëmarrja e barabartë e të gjithë aktorëve ruralë në bujqësi, si dhe akses i barabartë në tokë dhe burime, janë thelbësore për të nxitur investime personale dhe financiare në veprime të qëndrueshme, si ruajtja e biodiversitetit, mbrojtja e tokës apo ofrimi i shërbimeve të tjera mjedisore (Barrios et al., 2020).

Këto pabarazi e vështirësojnë për gratë nisjen e një biznesi të tyre bujqësor për shkak të mungesës së kapitalit financiar dhe social (McClean, 2022). Perceptimet shoqërore, së bashku me zhvillimet industriale, e kanë thelluar më tej këtë problem. Kulturat bujqësore më të kërkuara nga industria ushqimore janë lidhur shpesh me dominimin e burrave mbi tokën dhe burimet e prodhimit, duke sjellë një largim nga kulturat tradicionale ushqimore. Erozioni i biodiversitetit dhe i peizazheve, si pasojë e bujqësisë industriale, ka zvogëluar ndikimin e dijes së grave në prodhimin dhe përpunimin e ushqimit (iPES Food, 2016).

Si një grup i marginalizuar, gratë përballen shpesh me nivele më të larta problemesh shëndetësore dhe pasigurie ushqimore krahasuar me grupet e tjera shoqërore (Moeller et al., 2023).

2.5.1 Barazia dhe përfshirja

Për të bërë përparim drejt barazisë gjinore/sociale në agroekologji, barazia dhe përfshirja duhet të bëhen përparësia kryesore dhe të promovohen përmes tre strategjive kryesore::

- Njohja (vlerësimi i njohurive dhe punës)

trajtimi i grave dhe grupeve të marginalizuara si ekspertë dhe inovatorë legjitimë në sistemet e farërave, përpunimin e ushqimit, të ushqyerit dhe njohuritë agroushqimore, në vend që të jenë pjesëmarrës dytësorë (Moeller et al., 2023; HLPE, 2019).

- Rishpërndarja (qasja në burime dhe mundësi)

korrigjimi i qasjes së pabarabartë në tokë, financa, inpute, trajnime dhe kohë, në mënyrë që agroekologjia të jetë e realizueshme si një strategji e realizueshme dhe jo vetëm teori (Barrios et al., 2020; Mclean, 2022).

- Përfaqësimi (pushtet në qeverisje)

sigurimi që gratë, të rinjtë dhe grupet e tjera të marginalizuara të vendosin përparësi në kooperativa, sisteme këshillimi dhe procese politike, në përputhje me theksin e agroekologjisë në pjesëmarrje, drejtësi dhe drejtësi (HLPE, 2019)

Përmes këtyre strategjive, barazia dhe përfshirja forcojnë mësimin e ndërsjellët dhe inovacionin, mbrojnë agrobiodiversitetin dhe kulturat ushqimore, si dhe zgjerojnë bazën sociale të nevojshme që praktikatat agroekologjike të kalojnë nga iniciativat personale në një tranzicion të duhur kolektiv dhe gjithëpërfshirës të qëndrueshëm.

Rast studimor: Kooperativa Bujqësore e Grave të Produkteve Tradicionale Agios Antonios (Greqi)

Në Agios Antonios, një fshat i vogël në Greqinë Veriore, gratë janë bashkuar për të formuar një kooperativë që trajton pabarazinë gjinore dhe nxit zhvillimin e komunitetit. Me një popullsi prej më pak se 700 banorësh, fshati është përballur me rënie të të ardhurave bujqësore dhe mundësi të kufizuara ekonomike, duke prekur veçanërisht gratë, të cilat shpesh përjetojnë izolim social, nënvlerësim të punës së tyre dhe qasje të kufizuar në burime.

Kooperativa u krijua pasi gratë vendase morën pjesë në programe trajnimi mbi sipërmarrjen, marketingun dhe prodhimin tradicional të ushqimit. Të udhëhequra nga hulumtimi i tregut mbi kërkesën për produkte artizanale, ato krijuan një kornizë kolektive për të prodhuar dhe shitur produkte të punuara me dorë, me rrënjë lokale, duke përfshirë ëmbëlsira tradicionale, reçele sezonale dhe specialitete rajonale, ndërsa drejtojnë edhe një kafene të vogël që tërheq si turistë ashtu edhe banorë.

Me kalimin e kohës, iniciativa u zgjerua në një strukturë të dedikuar të pajisur për prodhim, paketim dhe shpërndarje, të mbështetur nga financimi i zhvillimit rural dhe sipërmarrjes së grave. Anëtarët e kooperativës angazhohen vazhdimisht në zhvillim profesional, duke ndjekur seminare mbi sigurinë ushqimore, higjienën, marketingun dhe menaxhimin e biznesit, duke siguruar që praktikrat e tyre të mbeten konkurruese dhe me cilësi të lartë.

Përtej fuqizimit ekonomik, kooperativa forcon përfshirjen sociale dhe kohezionin e komunitetit. Duke krijuar një hapësirë bashkëpunuese ku gratë ndajnë përgjegjësitë, njohuritë dhe aftësitë, ajo ofron një mjedis mbështetës që rrit vetëbesimin dhe zhvillimin personal. Iniciativa gjithashtu kontribuon në ruajtjen e traditave lokale të kuzhinës dhe promovimin e trashëgimisë kulturore, ndërsa lidh sipërmarrjen e grave me rigjallërimin më të gjerë rural dhe agroturizmin.

Në përgjithësi, Kooperativa Bujqësore e Grave Agios Antonios ilustron se si mbështetja e synuar për gratë rurale mund të zvogëlojë pabarazitë sociale dhe ekonomike, të rrisë dukshmërinë dhe pjesëmarrjen në jetën e

komunitetit dhe të gjenerojë zhvillim të qëndrueshëm, duke demonstruar një model të përsëritshëm të sipërmarrjes rurale gjithëpërfshirëse.

Për më shumë lexoni [këtu](#) dhe [këtu](#).

Pyetje reflektuese

1. Cilat janë pengesat kryesore që i pengojnë gratë dhe grupet e marginalizuara të marrin pjesë plotësisht në agroekologji?
2. Barazia dhe përfshirja zgjerojnë bazën sociale të nevojshme për të kaluar nga iniciativat personale në tranzicionin kolektiv. Çfarë mendoni se e pengon këtë kalim në veprim kolektiv kur mungon përfshirja?

2.6 Përfundime

Dimensioni socio-kulturor i agroekologjisë thekson se sistemet ushqimore të qëndrueshme nuk mund të arrihen vetëm përmes zgjidhjeve teknike. Bujqësia është thellësisht e ngulitur në marrëdhëniet shoqërore, identitetet kulturore, sistemet e njohurive dhe jetën komunitare. Gjatë gjithë kësaj njësie mësimore, bëhet e qartë se agroekologjia varet nga besimi, bashkëpunimi, përfshirja dhe njohja e formave të ndryshme të njohurive aq sa varet nga praktikat ekologjike.

Erozioni i njohurive dhe praktikave tradicionale dobëson jo vetëm sistemet bujqësore, por edhe identitetin kulturor, kohezionin social dhe mirëqenien e komunitetit. Ruajtja dhe vënia në dukje e njohurive lokale forcon autonominë e fermerëve, mbron trashëgiminë ushqimore dhe mbështet vazhdimësinë ndër breza. Kur njohuritë tradicionale dhe shkencore kombinohen përmes proceseve pjesëmarrëse dhe horizontale, inovacioni bëhet i bazuar në shoqëri dhe i rëndësishëm në nivel lokal, duke fuqizuar komunitetet për t'u përballur së bashku me sfidat mjedisore dhe sociale.

Humbja e diversitetit ushqimor dhe kulturës ushqimore tregon më tej marrëdhënien e ngushtë midis bujqësisë, të ushqyerit dhe kulturës.

Sistemet ushqimore të industrializuara dhe ultra të përpunuara i shkëputin njerëzit nga origjina e tyre ushqimore, zvogëlojnë agrobiodiversitetin dhe minojnë sovranitetin ushqimor. Qasjet agroekologjike që promovojnë dieta të larmishme, të shëndetshme dhe të përshtatshme nga ana kulturore ndihmojnë në rilidhjen e prodhimit të ushqimit me traditat lokale, ritmet sezonale dhe kushtet ekologjike, duke përforsuar si qëndrueshmërinë sociale ashtu edhe atë ekologjike.

Organizimi dhe bashkëpunimi i fortë i komunitetit shfaqen si kushte thelbësore për tranzicionet agroekologjike. Veprimi kolektiv, menaxhimi i përbashkët i burimeve dhe komunikimi efektiv u mundësojnë komuniteteve të zbatojnë praktika të tilla si ruajtja e farërave, menaxhimi i dëmtuesve dhe shkëmbimi i njohurive. Kur komunitetet janë të fragmentuara ose u mungon besimi, sistemet agroekologjike kanë vështirësi të zhvillohen. Në të kundërt, komunitetet e organizuara dhe bashkëpunuese rrisin kohezionin shoqëror, rezistencën kolektive dhe qëndrueshmërinë afatgjatë.

Margjinalizimi i komuniteteve rurale dhe të rinjve përbën një kërcënim të madh për vazhdimësinë e njohurive agroekologjike. Migrimi nga zonat rurale në ato urbane kufizoi mundësitë arsimore dhe perceptimet negative për bujqësinë prishën transferimin e njohurive ndërmjet brezave dhe dobësuan strukturat e komunitetit. Modelet e arsimit pjesëmarrës, të tilla si mësimi nga fermeri në fermer dhe shkollat fushore të fermerëve, luajnë një rol vendimtar në fuqizimin e të rinjve, rivendosjen e kohezionit të komunitetit dhe bërjen e agroekologjisë shoqërore kuptimplote dhe të rëndësishme për brezat e ardhshëm.

Së fundmi, pabarazitë gjinore dhe sociale mbeten pengesa të rëndësishme për tranzicione të drejta dhe gjithëpërfshirëse agroekologjike. Pavarësisht rolit të tyre qendror në prodhimin e ushqimit, sistemet e farërave dhe transmetimin e njohurive, gratë dhe grupet e tjera të marginalizuara shpesh përballen me akses të pabarabartë në tokë, burime, trajnim dhe fuqi vendimmarrëse. Adresimi i këtyre pabarazive përmes njohjes, rishpërndarjes dhe përfaqësimit është thelbësor për forcimin e mësimin të ndërsjellët, mbrojtjen e agro-biodiversitetit dhe zgjerimin e themeleve sociale të agroekologjisë.

Në përgjithësi, kjo njësi mësimore tregon se agroekologjia nuk është vetëm një sërë praktikash bujqësore, por një qasje transformuese ndaj sistemeve ushqimore që i vendos njerëzit, kulturën dhe komunitetet në thelbin e saj. Duke adresuar sfidat socio-kulturore përmes përfshirjes, pjesëmarrjes dhe veprimit kolektiv, agroekologjia kontribuon në krijimin e sistemeve ushqimore elastike, të drejta shoqërore dhe kulturore.

2.7 Bibliografia

Agroecology Coalition, (2024). *Co-creation of knowledge, a fundamental principle of agroecology*. Available at:

<https://agroecology-coalition.org/co-creation-of-knowledge-a-fundamental-principle-of-agroecology/?com>

Barrios, E., et al. (2020). *The 10 Elements of Agroecology: enabling transitions towards sustainable agriculture and food systems through visual narratives*. *Ecosystems and People*, 16(1), 230–247. Available at: <https://doi.org/10.1080/26395916.2020.1808705>

CIDSE. (2018). *The principles of agroecology towards just, resilient and sustainable food systems*. Available at:

https://www.cidse.org/wp-content/uploads/2018/04/EN_The_Principles_of_Agroecology_CIDSE_2018.pdf

Europe Goes Local. (2023). *European Youth Village Programme in Romania*. Available at:

<https://europegoeslocal.eu/egl-action/european-youth-village-programme-in-romania/?com>

FAO, n.d. *Introduction to the Farmer Field School Approach*. Available at:

<https://elearning.fao.org/course/view.php?id=724>

FAO. (2012). *Sustainable diets and biodiversity. Directions and solutions for policy, research and action*. Available at:

<https://www.fao.org/4/i3004e/i3004e00.htm?utm.com>

FAO. (2017). *Harnessing the role of social organizations: an inventory of practices*. Available at:

<https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/77012148-16a8-4ec3-9805-f6e5185cc120/content>

FAO. (2021). *Agroecological and other innovative approaches for sustainable*

agriculture and food systems that enhance food security and nutrition. Available at: https://www.fao.org/fileadmin/templates/cfs/Docs2021/Documents/Policy_Recommendations_Agroecology_other_Innovations/2021_Agroecological_and_other_innovations_EN.pdf

FAO. (2025). The Water Court of the Plain of Valencia. Available at: <https://www.fao.org/world-food-day/food-heroes/detail/the-water-court-of-the-plain-of-valencia/en?.com>

Farmwell. (n.d.). Agios Antonios Women's Agricultural Cooperative of Traditional Products. Available at: <https://farmwell-h2020.eu/SID%20Projects/agios-antonios-womens-agricultural-co-operative-of-traditional-products/?com>

Giamperi, F., et al. (2025). *Unhealthy Ultra-Processed Food, Diet Quality and Adherence to the Mediterranean Diet in Children and Adolescents: The DELICIOUS Project*. *Foods* 2025, 14(15), 2648. Available at: <https://doi.org/10.3390/foods14152648>

Humagain, R., P. (2008). *Building social capital in women farmer groups through contribution of integrated pest management farmer's field school program in Kavre district, Nepal*. Available at: https://hbo-kennisbank.nl/resolve/vanhall_larenstein/eyJlJogImh0dHBzOi8vZWRLcG90Lndlci5ubC8xNjcwMDUiLCAlaSI6IG5lbGwslCJolJogImI2MTNkMTBiZTdhNmZhY2Q3MGhNzkyN2M2ZWlxNjM0NTg5MGU4OGI3Yjc1YTQyNGNmNjlxZjBmYjY1NTRiMjcifQ==

IPES-Food. (2016). *From uniformity to diversity: a paradigm shift from industrial agriculture to diversified agroecological systems*. International Panel of Experts on Sustainable Food systems. Available at: https://ipes-food.org/wp-content/uploads/2024/03/UniformityToDiversity_FULL.pdf

Lode, M. L., et al. (2023). Energy communities in rural areas: The participatory case study of Vega de Valcarce, Spain. *Renewable Energy* Volume 216, November 2023, 119030. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0960148123009448?.com>

Maniatakeion Foundation. (n.d.). *Mediterranean Diet*. Available at: <https://www.maniatakeion.gr/en/1/mediterranean-diet-c6.html>

McClean, A. (2022). *Rural Communities and Migration: An Assessment of Migration Factors in the South Mediterranean*. Available at: https://www.icmpd.org/file/download/58709/file/EMM5_Rural%2520Communities_EN_Web.pdf

Moeller, NI, et al. (2023). *Measuring agroecology: Introducing a methodological framework and a community of practice approach*. *Elem Sci Anth*,11:1. Available at:

<https://doi.org/10.1525/elementa.2023.0004212>

Nain, M.S, et al. (2019). *Social networking of innovative farmers through WhatsApp messenger for learning exchange: A study of content sharing*. The Indian Journal of Agricultural Sciences 89(3):556–558. Available at:

<https://doi.org/10.56093/ijas.v89i3.87605>

Ollerenshaw, A., et al. (2025). *The application of digital tools for knowledge sharing in agriculture: A longitudinal case study from four Australian grower groups*.

Computers and Electronics in Agriculture, Volume 230, March 2025, 109843. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.compag.2024.109843>

Peliti, (2022). *Peliti Community*. Available at:

<https://peliti.gr/peliti-community/?cn-reloaded=1>

Practical Action. (2009). *Seed Fairs*. Available at:

https://practicalactionpublishing.com/book/3067/read?come_from=show

Rahman, D., et al. (2021). *The Social Ecology of Food: Where Agroecology and Heritage Meet*. 13(24):13981 Available at: [10.3390/su132413981](https://doi.org/10.3390/su132413981)

Rosset, P. M., (2011). *The Campesino-to-Campesino agroecology movement of ANAP in Cuba: social process methodology in the construction of sustainable peasant agriculture and food sovereignty*. The Journal of Peasant Studies, 38(1), 161–191.

Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03066150.2010.538584>

Tribunal de las Aguas de la vega de Valencia. (n.d.). *History of the Water Court*. Available at:

https://tribunaldelasaguas.org/en/el-tribunal-ing/historia-ing?utm_com

Kerr, R. B., et al. (2022). *Human and social values in agroecology: A review*. *Elementa: Science of the Anthropocene*. 10 (1): 00090. Available at:

<https://doi.org/10.1525/elementa.2021.00090>

Iuliano, B., et al. (2021). *Human Dimensions: Agroecology for Just and Sustainable Food Systems*. Available at: <https://doi.org/10.1002/bes2.1871>

WFF. 2025. *Biodiversity and healthy diets: Challenges and opportunities for youth engagement*. Rome. Available at:

<https://youth.world-food-forum.org/docs/devworldfoodforumlibraries/programme-ed/better-nutrition.pdf>

Wiesinger, G. (2007). *The importance of social capital in rural development, networking and decision-making in rural areas*. Available at:

<https://doi.org/10.4000/rga.354>

Women's Agricultural Cooperation. (n.d.). *The history of the cooperation*. Available at:
<https://www.ainton.gr/index.php/en/history>

Torres, S. J., et al. (2017). *Agroecology and Health: Lessons from Indigenous Populations*. Volume 4, pages 244–251. Available at:
<https://link.springer.com/article/10.1007/s40572-017-0146-z>

UNISECO, n.d. *The current role of NGOs in agro-ecological food systems*. Available at:
<https://uniseco-project.eu/akh/ngos-civic-organisations-local-community/role-of-ngos-in-agro-ecological-food-systems-in-the-eu?utm.com>

Yunus, J., et al. (2025) *Impact of Migration on Rural Social Structures: A Critical Review*. Journal of Biotechnology & Bioinformatics Research. SRC/JBBR-234. Available at:
<https://www.onlinescientificresearch.com/journals/jbbsr/articles/impact-of-migration-on-rural-social-structures-a-critical-review.html?.com>

DIMENSIONI EKONOMIK

Përshkrim i shkurtër

Ky modul shqyrton sfidat ekonomike me të cilat përballen fermerët e vegjël dhe të mesëm në të gjithë Evropën, duke përfshirë varësinë nga inputet e kushtueshme të jashtme dhe aksesin e kufizuar në kredi, përqendrimin e tregut dhe shpërndarjen e pabarabartë të vlerës, praktikën e padrejtë tregtare dhe humbjen dhe shpërdorimin e ushqimit. Pjesëmarrësit do të mësojnë rreth strategjive agroekologjike dhe të drejtuara nga komuniteti që promovojnë jetesën elastike, siç janë zinxhirët e shkurtër dhe të drejtë të furnizimit, kooperativat dhe organizatat e prodhuesve të fermerëve, bujqësia e larmishme dhe shtimi i vlerës, modelet e ekonomisë së solidaritetit (p.sh., CSA dhe PGS) dhe qasjet e ekonomisë rrethore. Moduli thekson fuqizimin e fermerëve përmes marketingut kolektiv, marrëdhënieve të drejta kontraktuale dhe zinxhirëve të vlerave të integruara në nivel lokal për të rritur qëndrueshmërinë ekonomike dhe për të zvogëluar cenueshmërinë ndaj luhatjeve të tregut.

Rezultatet e të Nxënit

1. Identifikoni sfidat kryesore ekonomike me të cilat përballen fermerët e vegjël dhe të mesëm, duke përfshirë varësinë nga inputet dhe kreditë e jashtme, përqendrimin e tregut dhe çmimet e ulëta të fermës, tregtinë e padrejtë dhe mbeturinat.
2. Shpjegoni ndikimet e rritjes së kostove të inputeve, fuqisë blerëse dhe pabarazive të tregut në rentabilitetin dhe qëndrueshmërinë e fermave.
3. Përshkruani strategjitë agroekologjike dhe ekonomike që promovojnë qëndrueshmërinë, siç janë zinxhirët e shkurtër të furnizimit, kooperativat/organizatat e prodhuesve të fermerëve dhe diversifikimi i jetesës.
4. Vlerësoni rolin e modeleve të ekonomisë së solidaritetit dhe

praktikave të ekonomisë rrethore në krijimin e tregjeve rurale më të drejta dhe më të qëndrueshme.

5. Mbështetja e fermerëve në zhvillimin e qasjeve të marketingut kolektiv dhe zinxhirëve të vlerave lokale për të përmirësuar të ardhurat dhe për të zvogëluar çënueshmërinë ekonomike.

3. Hyrje në dimensionin ekonomik

Bujqësia po përballët me shumë sfida të ndërlidhura mjedisore që kërcënojnë qëndrueshmërinë e saj, duke përfshirë degradimin e tokës, humbjen e biodiversitetit, stresin dhe ndotjen e ujit, rënien e diversitetit të farërave dhe ndikimet e ndryshimeve klimatike. Fermerët e vegjël dhe familjarë janë shtylla kurrizore e prodhimit të ushqimit në shumë rajone, megjithatë ata veprojnë në një peizazh ekonomik që shpesh i vë në disavantazh. Të kuptuarit e këtyre sfidave është hapi i parë drejt zhvillimit të zgjidhjeve elastike.

Sistemet bashkëkohore bujqësore në Evropë karakterizohen nga kufizime strukturore që ndikojnë në mënyrë disproporcionale te fermerët e vegjël dhe të mesëm. Varësia nga inputet e jashtme, siç janë farat komerciale, plehrat sintetike, pesticidet, energjia dhe makineritë, e kombinuar me qasje të kufizuara në mekanizma krediti të përballueshëm dhe të barabartë, i ekspozon fermerët ndaj paqëndrueshmërisë së tregut global dhe mund të thellojë ciklet e borxhit (Food Tank, 2022; Brahimi & Gajo, 2024; FAO, 2007). Në të njëjtën kohë, rritja e përqendrimit të tregut në sektorët e farërave, plehrave, përpunimit dhe shitjes me pakicë zvogëlon fuqinë negociuese të fermerëve dhe kontribuon në një shpërndarje të pabarabartë të vlerës përgjatë zinxhirit agro-ushqimor (Deconinck, 2021; Sorrentino, Russo & Cacchiarelli, 2018).

Këto çekuilibra të fuqisë janë të lidhura ngushtë me çmimet e ulëta të fermës, veçanërisht aty ku blerësit dhe ndërmjetësit në shkallë të gjerë kapin një pjesë të lartë të vlerës përfundimtare të produktit (Komisioni Evropian, 2023; Sorrentino et al., 2018). Situata mund të përkeqësohet më

tej nga praktikat e padrejta tregtare, të tilla si pagesat e vonuara, ndryshimet e njëanshme në kontrata dhe anulimet e minutës së fundit që e zhvendosin rrezikun te prodhuesit (Komisioni Evropian, 2023). Së fundmi, nivele të konsiderueshme të humbjes dhe mbeturinave të ushqimit të shkaktuara nga infrastruktura e pamjaftueshme, logjistika joefikase, standardet strikte të tregut dhe sjellja e konsumatorit zvogëlojnë të ardhurat dhe shpërdorojnë burimet në të gjithë Evropën (Furesi et al., 2022; Silvestri et al., 2024; Wolniak & Grebski, 2025).

Ky modul ofron një shqyrtim të integruar të këtyre sfidave, duke u mbështetur në kërkime empirike dhe studime rastesh për të ilustruar se si dobësitë strukturore gërryejnë stabilitetin financiar dhe autonominë e fermerëve të vegjël. Ai thekson qasjet agroekologjike dhe të bazuara në solidaritet, duke përfshirë zinxhirët e shkurtër dhe të drejtë të furnizimit, diversifikimin dhe shtimin e vlerës në fermë, veprimet bashkëpunuese dhe organizatat e prodhuesve, bujqësinë e mbështetur nga komuniteti, sistemet e garancisë pjesëmarrëse dhe praktikat bujqësore rrethore që ofrojnë rrugë praktike drejt jetesës rurale më elastike, të barabartë dhe të qëndrueshme. Duke i vendosur këto strategji brenda konteksteve më të gjera socio-ekonomike dhe mjedisore, moduli synon t'i pajisë nxënësit me një kuptim më të thellë se si reformat sistemike dhe inovacioni i drejtuar nga komuniteti mund të transformojnë sistemet rajonale agro-ushqimore.

3.1 Varësia nga inputet dhe kreditë e jashtme

Ciklet e Borxhit dhe Varësia nga Inputet midis Fermerëve të Vegjël dhe të Mesëm

Fermerët e vegjël dhe të mesëm në të gjithë Evropën mund të jenë shumë të varur nga inputet dhe kreditë e jashtme bujqësore, gjë që i ekspozon ata ndaj dobësive të konsiderueshme. Në disa nënrajone evropiane, një pjesë e madhe e inputeve bujqësore (fara, plehra, pesticide, karburant dhe makineri) importohet, duke rritur varësinë nga zinxhirët globalë të furnizimit (ACIT, 2024). Kjo varësi do të thotë që goditjet globale të çmimeve mund të përkthehen në kosto më të larta prodhimi për fermerët. Krizat e fundit, veçanërisht lufta në Ukrainë, kanë kontribuar në rritje të ndjeshme të çmimeve për plehrat, karburantin dhe inputet e tjera (Vukmirović & Bogdanov, 2024), duke rritur kostot e prodhimit. Këto shpenzime në rritje të

inputeve kanë ulur kufijtë e fitimit të fermerëve, shpesh duke mohuar çdo përfitim nga çmimet më të larta të ushqimeve duke ulur të ardhurat potenciale (Food Tank, 2022).

Me kursime ose rezerva të kufizuara, shumë fermerë i drejtohen kredisë për të përballuar inputet e çdo sezoni. Megjithatë, qasja në kredi formale mund të jetë e kufizuar: huadhënësit mund të vendosin norma të larta interesi për kreditë bujqësore dhe mund të ngurrojnë t'u japin hua fermave të vogla që shihen si me rrezik më të lartë (Brahimi & Gajo, 2024). Duke mos pasur kolateral dhe duke u përballur me tregje krediti joefikase, fermerët mund t'u drejtohen furnizuesve të inputeve ose kooperativave për financim, por këto marrëveshje mund të jenë të kushtueshme (FAO, 2007). Si rezultat, prodhuesit mund të bllokohen në cikle borxhi: ata marrin kredi afatshkurtra për të blerë inpute, pastaj kanë vështirësi të shlyejnë nga fitimet e kufizuara pas korrjes, duke i detyruar ata të marrin hua përsëri sezonin tjetër. Ky kombinim i varësisë nga inputet e jashtme dhe kredisë së shtrenjtë krijon dobësi sistematike që dëmtojnë stabilitetin dhe qëndrueshmërinë financiare, duke kërcënuar qëndrueshmërinë e bujqësisë në shkallë të vogël dhe jetesës rurale.

3.1.1 Zvogëlimi i varësisë nga inputet dhe përmirësimi i qëndrueshmërisë financiare

Qasjet agroekologjike mund të zvogëlojnë varësinë nga inputet e blera duke forcuar ciklet e burimeve në fermë dhe duke ulur nevojat për para në fillim të sezonit. Praktika të tilla si sistemet e integruara të të korrave dhe bagëtive, menaxhimi i përmirësuar i pjellorisë së tokës dhe mbështetja e reduktuar në inputet sintetike mund të ndihmojnë në stabilizimin e kostove dhe në uljen e ekspozimit ndaj goditjeve të jashtme të çmimeve (FAO, 2019; Gattinger et al., 2022). Qasjet bashkëpunuese gjithashtu mund të zvogëlojnë cenueshmërinë: organizatat e fermerëve mund të blejnë inpute me shumicë, të ndajnë pajisje ose të kenë akses kolektivisht në shërbime këshillimore, duke ulur kostot dhe duke përmirësuar kushtet e negociatave (Amat et al., 2019; COPA-COGECA, 2017). Këto strategji nuk e heqin

paqëndrueshmërinë e tregut, por ato mund të forcojnë autonominë e fermerëve, të zvogëlojnë stresin e fluksit të parave dhe të zbusin rreziqet e borxhit në periudhat e rritjes së çmimeve të inputeve (Food Tank, 2022; FAO, 2007).

Rast Studimi: Kooperativat e makinerive bujqësore CUMA (Coopératives d'Utilisation de Matériel Agricole)

Makineritë bujqësore janë një nga nxitësit kryesorë të borxhit për fermat e vogla dhe të mesme, pasi traktorët, korrësit dhe shpërndarësit e plehut organik kërkojnë investime të mëdha paraprake që shpesh financohen përmes kredive (Raporti CUMA, 2024). Për ta adresuar këtë, fermerët në Francë dhe Kebek zhvilluan CUMA (Coopératives d'Utilisation de Matériel Agricole), sisteme bashkëpunuese ku makineritë zotërohen dhe përdoren kolektivisht dhe jo individualisht. Në një CUMA, fermerët formojnë kooperativa të regjistruara ligjërisht dhe bashkohen me "degë aktiviteti" për makineri specifike, duke u angazhuar për një nivel minimal përdorimi ndërsa ndajnë kostot e blerjes, mirëmbajtjes dhe financimit (Raporti CUMA, 2024). Pajisjet zakonisht financohen përmes kredive bashkëpunuese të kombinuara me kapitalin e anëtarëve, i cili shpërndan rrezikun financiar në shumë ferma në vend që ta përqendrojë atë në një familje. Dëshmitë nga Kebeku tregojnë se një fermë qumështi që përdor makineri CUMA me vlerë 93,200 dollarë paguan vetëm 4,340 dollarë në vit, krahasuar me 15,094 dollarë nën pronësi individuale – duke ulur kostot e makinerive me rreth 70% (Raporti CUMA, 2024). Megjithatë kreditë mbahen nga kooperativa dhe jo nga fermerët individualë, anëtarët përballen me borxhe personale shumë më të ulëta dhe ekspozim të reduktuar ndaj rrezikut të kreditit.

Ky rast ilustron se si pronësia kooperative e makinerive mund të ulë ndjeshëm kostot e inputeve, të kufizojë varësinë nga kredia dhe të përmirësojë qëndrueshmërinë financiare, duke adresuar drejtpërdrejt problemin e varësisë nga inputet dhe cikleve të borxhit me të cilat përballen fermerët e vegjël dhe të mesëm.

Për më tepër informacion lexoni [këtu](#).

Pyetje reflektuese

1. Si e rrisin kostot në rritje të inputeve nevojën e fermerëve për kredi dhe cenueshmërinë ndaj cikleve të borxhit?
2. Cilat praktika agroekologjike mund të zvogëlojnë varësinë nga inputet e blera duke ruajtur produktivitetin?

3.2 Përqendrimi i tregut dhe shpërndarja e pabarabartë e vlerës

Përqendrimi i tregut është një sfidë strukturore ekonomike për fermerët evropianë, pasi një numër i kufizuar firmash dominojnë segmente kyçe të zinxhirit agro-ushqimor, duke përfshirë inputet bujqësore (fara, plehra, agrokimikate) dhe përpunimin dhe shitjen me pakicë në fazën e mëvonshme (Deconinck, 2021). Ky përqendrim krijon marrëdhënie asimetrike pushteti në të cilat fermerët kanë fuqi të kufizuar negociuese dhe pak ndikim mbi mekanizmat e përcaktimit të çmimeve (Sorrentino, Russo & Cacchiarelli, 2018). Një rezultat thelbësor i këtyre çekuilibrave strukturore është shpërndarja e pabarabartë e vlerës përgjatë zinxhirit agro-ushqimor. Ndërsa konsumatorët mund të përballen me rritje të çmimeve të ushqimeve, fermerët zakonisht marrin vetëm një pjesë të vogël të vlerës përfundimtare me pakicë, pasi marzhet kapen nga përpunuesit, shitësit me shumicë dhe shitësit e mëdhenj me pakicë (Komisioni Evropian, 2023; Sorrentino et al., 2018). Çmimet vazhdimisht të ulëta në portën e fermës, pra, kuptohen më mirë si një pasojë sistematike e strukturës së tregut, sesa si një pasqyrim i joefikasitetit në nivel ferme.

Standardet private të cilësisë dhe kërkesat e marketingut përforcojnë më tej shpërndarjen e pabarabartë të vlerës. Kriteret që lidhen me madhësinë, pamjen dhe uniformitetin shpesh përcaktojnë aksesin në treg, edhe kur produktet janë të shëndetshme nga ana ushqyese. Prodhimet që nuk i përmbushin këto standarde mund të refuzohen ose të lihen të pavjelë, duke transferuar rrezikun ekonomik dhe humbjen të prodhuesit dhe duke

kontribuar në shpërdorimin e ushqimit të shmangshëm (Santini et al., 2013; Silvestri et al., 2024). Si rezultat, fermat e vogla dhe të mesme shpesh përjetojnë një "shtrydhje çmimesh", duke u përballur me kostot në rritje të inputeve së bashku me çmimet e prodhimit të kufizuara në mënyrë strukturore. Në përgjithësi, përqendrimi i tregut dhe shpërndarja e pabarabartë e vlerës dobësojnë rentabilitetin e fermës, dëmtojnë planifikimin afatgjatë dhe rrisin ndjeshmërinë ndaj goditjeve të jashtme. Adresimi i këtyre sfidave kërkon përgjigje strukturore që ribalancojnë marrëdhëniet e pushtetit dhe u lejojnë fermerëve të mbajnë një pjesë më të drejtë të vlerës së sistemit ushqimor.

3.2.1 Zinxhirë furnizimi të shkurtër dhe të drejtë (tregje lokale dhe shitje të drejtpërdrejta)

Zinxhirët e shkurtër dhe të drejtë të furnizimit ofrojnë një përgjigje të drejtpërdrejtë ndaj përqendrimit të tregut dhe shpërndarjes së pabarabartë të vlerës duke zvogëluar numrin e ndërmjetësve dhe duke forcuar pozicionin e fermerëve brenda tregjeve ushqimore. Iniciativat agroekologjike në të gjithë Evropën promovojnë sisteme ushqimore lokale, siç janë tregjet e fermerëve, shitjet direkte në fermë, skemat e kutive dhe prokurimin lokal nga shkollat dhe mensa publike, duke rilidhur prodhuesit dhe konsumatorët përmes lidhjeve më të ngushta gjeografike dhe shoqërore (Lucas et al., 2024; Torquati & Rossi, 2025). Këto kanale përputhen me përkufizimin e BE-së për zinxhirët e shkurtër të furnizimit me ushqime, i cili thekson një numër të kufizuar operatorësh ekonomikë dhe afërsinë midis aktorëve (Shërbimi Evropian i Kërkimeve Parlamentare, 2016).

Duke shitur përmes më pak ndërmjetësve, fermerët mund të mbajnë një pjesë më të madhe të vlerës përfundimtare të ushqimit dhe të zvogëlojnë varësinë nga zinxhirët e dominuar nga blerësit (Dupé et al., 2025; Lucas et al., 2024). Tregjet e fermerëve nxisin tregtinë ballë për ballë, përmirësojnë

transparencën e çmimeve dhe ulin barrierat e transaksioneve për fermat e vogla (Lucas et al., 2024). Shitjet direkte dhe skemat e kutive, duke përfshirë qasjet e shpërndarjes të lidhura me CSA-në, mund të përmirësojnë të ardhurat dhe parashikueshmërinë e fluksit të parave duke forcuar marrëdhëniet prodhues-konsumator (Dupé et al., 2025; Ušča & Tisenkopfs, 2023). Furnizimi lokal nga mensat publike mund të stabilizojë më tej kërkesën dhe të krijojë pika të besueshme shitjeje për fermat e vogla kur mbështetet nga politikat e duhura të prokurimit dhe infrastruktura bashkëpunuese (Torquati & Rossi, 2025). Së bashku, zinxhirët e shkurtër dhe të drejtë të furnizimit ndihmojnë në ribalancimin e asimetrive strukturore të fuqisë, përmirësojnë pozicionin negociues të fermerëve dhe mbrojnë fermat nga presionet e përqendrimit të tregut.

Rast Studimi: Campi Aperti, Itali

Campi Aperti është një rrjet fermerësh agroekologjikë në shkallë të vogël me seli në dhe përreth Bolonjës, Itali, që vepron si një zinxhir furnizimi i shkurtër dhe i drejtë që lidh prodhuesit direkt me konsumatorët urbanë. Rrjeti bashkon fermerët, përpunuesit e ushqimit dhe konsumatorët përmes tregjeve të fermerëve, grupeve të blerjeve të solidaritetit dhe skemave të shpërndarjes direkte, duke anashkaluar shitësit me pakicë dhe shumicë të mëdhenj (Winkler et al., 2024). Prodhuesit shesin perimet, bukën, produktet e qumështit, frutat dhe ushqimet e përpunuara direkt në tregjet e Campi Aperti dhe përmes skemave të blerjes të mbështetura nga komuniteti, duke u lejuar atyre të mbajnë një pjesë dukshëm më të lartë të çmimit përfundimtar të konsumatorit sesa në zinxhirët konvencionalë të supermarketeve (Winkler et al., 2024). Çmimet përcaktohen në mënyrë transparente dhe negocohen kolektivisht brenda rrjetit, duke siguruar që kostot e prodhimit dhe të ardhurat e drejta të fermerëve të pasqyrohen në çmimet përfundimtare. Një tipar kyç i Campi Aperti është Sistemi i tij i Garancisë Pjesëmarrëse (PGS), në të cilin fermerët dhe konsumatorët verifikojnë së bashku praktikën e prodhimit përmes rishikimit nga kolegët dhe vizitave në fermë. Kjo zëvendëson certifikimin e shtrenjtë nga palët e treta dhe forcon besimin, transparencën dhe llogaridhënien brenda zinxhirit të furnizimit (Winkler et al., 2024). Sistemi ul barrierat e hyrjes për prodhuesit e vegjël duke ruajtur besueshmërinë e produktit. Duke eliminuar ndërmjetësit, duke forcuar marrëdhëniet prodhues-konsumator dhe duke organizuar tregje kolektive,

Campi Aperti adreson drejtpërdrejt përqendrimin e tregut dhe shpërndarjen e pabarabartë të vlerës. Fermerët fitojnë fuqi negociuese, dalje të qëndrueshme dhe rezultate më të mira çmimesh, ndërsa konsumatorët fitojnë akses në ushqim agroekologjik të prodhuar në vend. Ky model tregon se si zinxhirët e shkurtër dhe të drejtë të furnizimit mund të ribalancojnë fuqinë në sistemet ushqimore dhe të mbështesin qëndrueshmërinë ekonomike të fermave të vogla (Winkler et al., 2024).

Për më tepër informacion lexoni [këtu](#).

Pyetje reflektuese

1. Si ndikon përqendrimi i tregut në fuqinë negociuese të fermerëve dhe pjesën e çmimit përfundimtar të ushqimit?
2. Si mund ta përmirësojnë zinxhirët e shkurtër dhe të drejtë të furnizimit stabilitetin e të ardhurave dhe të zvogëlojnë varësinë strukturore nga ndërmjetësit?

3.3 Praktikë e padrejta tregtare në zinxhirët agro-ushqimorë

Ndërsa përqendrimi i tregut shpjegon origjinën strukturore të çekuilibrave të fuqisë, praktikë e padrejta tregtare (PPT) përshkruajnë se si ushtrohet ky pushtet në marrëdhëniet kontraktuale dhe tregtare. Në zinxhirët agro-ushqimorë të dominuar nga blerësit, fermerët mund të përballen me pagesa të vonuara, anulime të porosive me njoftim të shkurtër, modifikime të njëanshme të kontratave ose kërkesa për të përthithur kostot që lidhen me marketingun, ruajtjen ose logjistikën (Komisioni Evropian, 2023). Këto praktika rrisin pasigurinë e të ardhurave dhe zhvendosin rrezikun tregtar nga shitësit me pakicë dhe përpunuesit të prodhuesit.

Praktikat e padrejta tregtare shpesh intensifikojnë cënueshmërinë ekonomike të fermerëve duke minuar fluksin e parave të gatshme, sigurinë ligjore dhe kapacitetin e planifikimit. Ndryshe nga presioni strukturor i çmimeve (i trajtuar në Seksionin 3.2), PPT-të ndikojnë drejtpërdrejt në kohën dhe besueshmërinë e pagesave dhe aksesin në treg. Për fermat e

vogla dhe të mesme me rezerva të kufizuara dhe pak blerës alternativë, kundërshtimi i praktikave të tilla është veçanërisht i vështirë, duke përforcuar stresin financiar dhe varësinë nga kredia.

Për këtë arsye, adresimi i praktikave të padrejta tregtare kërkon jo vetëm zbatimin rregullator dhe mbështetjen e politikave, por edhe rregullime praktike të tregut që përmirësojnë transparencën, stabilizojnë marrëdhëniet tregtare dhe forcojnë pozicionin negociues të fermerëve.

3.3.1 Solidariteti në Veprim: Modele Ushqimore Kooperative dhe të Bazuara në Komunitet

Modelet e ekonomisë së solidaritetit, duke përfshirë kooperativat, Bujqësinë e Mbështetur nga Komuniteti (BMK) dhe Sistemet e Garancisë Pjesëmarrëse (SGP), ofrojnë mekanizma konkretë për të luftuar praktikën e padrejta tregtare duke riformësuar marrëdhëniet e tregut rreth besimit, përgjegjësisë së përbashkët dhe qeverisjes demokratike. Në skemat e SGP-së, konsumatorët angazhohen paraprakisht për të blerë një pjesë të të korrave të një ferme, duke u siguruar fermerëve të ardhura të parashikueshme, fluks të përmirësuar parash dhe rrezik të përbashkët prodhimi (Urgenci, 2016; IPES-Food, 2021; Middendorf & Rommel, 2024). SGP-të plotësojnë këto modele duke mundësuar sigurimin e cilësisë bazuar në komunitet përmes transparencës dhe rishikimit nga kolegët, duke zvogëluar mbështetjen në certifikimin e kushtueshëm të palëve të treta, duke forcuar njëkohësisht besimin dhe llogaridhënien (Winkler et al., 2024). Kooperativat tradicionale, të bazuara në qeverisjen një anëtar-një votë dhe pronësinë kolektive, mbështesin më tej shpërndarjen më të drejtë të vlerës dhe zvogëlojnë varësinë nga ndërmjetësit e largët (Plank et al., 2024; CREASSE, 2025). Duke shkurtuar zinxhirët, duke sqaruar pritjet dhe duke stabilizuar kërkesën, modelet e bazuara në solidaritet zbusin drejtpërdrejt rreziqet që lidhen me praktikën e padrejta tregtare. Edhe në kontekste të karakterizuara nga fragmentimi i fermave dhe besimi i ulët institucional, këto qasje konsiderohen gjerësisht si mjete efektive për

rindërtimin e marrëdhënieve të barabarta të tregut dhe mbështetjen e zhvillimit të qëndrueshëm rural. (Muriqi et al., 2019; CREASSE, 2025).

Studimi i Rastit: Bujqësia e Mbështetur nga Komuniteti në Kroaci

Iniciativat e CSA-së në Kroaci, të njohura si Grupe Solidarne Razmjene (GSR) ose Solidarne Ekološke Grupe (SEG), u zhvilluan si rrjete qytetar-fermer bazuar në transparencë dhe përgjegjësi të përbashkët. Blerjet me abonim i ndihmojnë fermerët të sigurojnë të ardhura të parashikueshme dhe të drejta, ndërsa konsumatorët të kenë akses në ushqim të freskët vendas (Urgenci, 2016; IPES-Food, 2021). Në strukturat shumë të fragmentuara të fermave, blerjet dhe bashkëpunimi me bazë komuniteti mund të ofrojnë një rrugë praktike për forcimin e qëndrueshmërisë së fermerëve të vegjël dhe zvogëlimin e ekspozimit ndaj praktikave të paqëndrueshme të blerësve (Muriqi et al., 2019).

Për më tepër informacion lexoni [këtu](#).

Pyetje reflektuese

1. Si e rrisin praktikën e padrejta tregtare paqëndrueshmërinë e të ardhurave dhe cënueshmërinë ekonomike të fermerëve?
2. Si e përmirësojnë modelet CSA dhe PGS transparencën, drejtësinë dhe stabilitetin e çmimeve në zinxhirët agro-ushqimorë?

3.4 Shpërdorimi i ushqimit dhe jo efikasiteti

Humbja dhe mbeturinat e ushqimit (HWU), që përfshin prodhimin deri në konsum, kanë ndikime të gjera mjedisore, ekonomike dhe sociale dhe kërcënojnë sigurinë ushqimore dhe ushqyese (Furesi et al., 2022). Në të gjithë Evropën, ushqimi humbet për shkak të faktorëve në fermë (vendimet për korrien, klasifikimi dhe standardet), trajtimit pas korries, kufizimeve të magazinimit, logjistikës joefikase, praktikave të shitjes me pakicë dhe sjelljes së konsumatorit (Silvestri et al., 2024; Wolniak & Grebski, 2025). Për shembull, humbjet në nivel fushe mund të shkaktohen nga mospërputhjet midis prodhimit dhe kërkesës dhe nga vendimet e klasifikimit të lidhura me standardet e cilësisë (Silvestri et al., 2024). Në nivelet e shitjes me pakicë

dhe të familjeve, normat e ngurta estetike dhe konfuzioni mbi etiketimin e datës kontribuojnë në hedhjen e ushqimit të ngrënshëm (Wolniak & Grebski, 2025).

Në disa nënrajone evropiane, duke përfshirë pjesë të Ballkanit Perëndimor, boshllëqet në infrastrukturë, të tilla si ruajtja e kufizuar e të ftohtit dhe logjistika e fragmentuar, mund t'i intensifikojnë këto humbje (Piorr et al., 2024). Ushqimi i pangrënë mbart gjithashtu një gjurmë të madhe mjedisore: burimet e investuara në prodhim shpërdorohen dhe mbeturinat që dekompozohen lëshojnë gazra serrë (Wolniak & Grebski, 2025). Ulja e mbeturinave të mbeturinave të ngrënshme mbështet fitimprurësinë e fermave, efikasitetin e burimeve dhe qëllimet për klimën dhe qëndrueshmërinë (Furesi et al., 2022).

3.4.1 Bujqësia qarkulluese: kompostimi, riciklimi dhe reduktimi i mbetjeve

Praktikat ekonomike rrethore në bujqësi synojnë të zvogëlojnë mbeturinat dhe të rigjenerojnë sistemet natyrore duke rikthyer materialet dhe lëndët ushqyese në prodhim. Kompostimi i transformon mbeturinat organike në plehra të pasura me lëndë ushqyese, duke ndihmuar në mbylljen e sytheve të lëndëve ushqyese, ndërkohë që zvogëlojnë emetimet e metanit nga mbeturinat e pamenaxhuara (FAO, 2019). Riciklimi i nënprodukteve bujqësore (p.sh., pulpë frutash, lëkura rrushi, lëvore drithërash) në ushqim për kafshët, produkte me bazë bio ose energji mund të krijojë vlerë shtesë dhe të zvogëlojë kostot e asgjësimit (Aschemann-Witzel & Stangherlin, 2021). Sistemet bujqësore me mbetje të ulëta, duke përfshirë bujqësinë e përzier, metodat pa lërim dhe integrimin e të korrave dhe bagëtive, përforcojnë më tej qarkullueshmërinë duke optimizuar përdorimin e burimeve në fermë dhe duke zvogëluar varësinë nga inputet e jashtme. (Aruwajoye & Coetzee, 2025; Gattinger et al., 2022).

Studimi i Rastit: Humbja dhe Shpërdorimi i Ushqimit në Zinxhirin e Furnizimit me Kumbulla

Një studim rasti i publikuar nga Fondi Botëror i Jetës së Egër (WWF) ilustron se si joefikasitetet në të gjithë zinxhirin e furn

zimit industrial rezultojnë në humbje dhe mbeturina të konsiderueshme ushqimore (FLW), duke përdorur si shembull kumbullat e prodhuara në Evropën Lindore. Studimi gjurmoi zinxhirin e furnizimit me kumbulla nga pemishtja te konsumatori dhe zbuloi se mbi 50% e frutave humbeshin ose shpërdoroheshin para konsumit. Humbjet ndodhën në faza të shumëfishta: në fushë (për shkak të mbiprodhimit dhe standardeve të cilësisë), gjatë ruajtjes dhe transportit (nga prishja dhe dëmtimi) dhe në nivelin e shitjes me pakicë (nga refuzimet vizuale dhe inventari i pashtur). Një nga gjetjet më kritike ishte se shumë kumbulla mbetën të pavjela ose u hodhën për shkak të mospërmbushjes së specifikimeve të madhësisë ose pamjes, pavarësisht se ishin të shëndetshme nga ana ushqyese. Humbjet e mëtejshme lidheshin me koordinim të dobët midis kultivuesve dhe blerësve, kapacitet të kufizuar të ruajtjes në frigorifer dhe sisteme logjistike "pikërisht në kohë" që ofronin pak fleksibilitet. Raporti thekson se shumë nga këto mbeturina mund të parandaloheshin me komunikim të përmirësuar, standarde më gjithëpërfshirëse të klasifikimit dhe infrastrukturë më të mirë pas vjeljes. Studimi nënvizon nevojën për reforma sistemike për të zvogëluar mbeturinat, për të përmirësuar sigurinë ushqimore dhe për të ndërtuar zinxhirë vlerash më të qëndrueshëm në sektorët e produkteve që prishen lehtë.

Për më tepër informacion lexoni [here](#).

Pyetje reflektuese

1. Cilat janë faktorët kryesorë që çojnë në humbjen dhe shpërdorimin e ushqimit në të gjithë zinxhirët agro-ushqimorë evropianë (fermë, logjistikë, shitje me pakicë, familje)?
2. Si ndihmojnë praktikrat rrethore si kompostimi dhe riciklimi në uljen e shpërdorimit të ushqimit dhe në uljen e varësisë nga inputet?

3.5 Përfundime

Temat e shqyrtuara në të gjitha njësitë nënvizojnë natyrën e ndërlidhur të sfidave me të cilat përballen fermerët e vegjël dhe të mesëm në të gjithë Evropën. Varësia nga inputet e jashtme, kredia me kosto të lartë, strukturat oligopolistike të tregut, shpërndarja e pabarabartë e vlerës dhe çmimet e ulëta të fermës, praktikrat e padrejta tregtare dhe joefikasitetet në të gjithë zinxhirët e furnizimit së bashku kufizojnë aftësinë e fermerëve për të ruajtur jetesën e qëndrueshme dhe për t'u përshtatur ndaj goditjeve të jashtme.

Megjithatë, provat dhe studimet e rasteve zbulojnë gjithashtu potencial të konsiderueshëm për transformim.

Zinxhirët e shkurtër dhe të drejtë të furnizimit, diversifikimi dhe shtimi i vlerës, strategjitë kooperative dhe të organizatave të prodhuesve, dhe modelet e ekonomisë së solidaritetit (CSA/PGS) mund të forcojnë fuqinë negociuese të fermerëve, të përmirësojnë stabilitetin e të ardhurave dhe të ndërtojnë besim dhe transparencë në sistemet ushqimore (Lucas et al., 2024; IPES-Food, 2021; COPA-COGECA, 2017). Qasjet rrethore të përdorimit të burimeve mund të zvogëlojnë mbeturinat, të ulin kostot dhe të përmirësojnë rezultatet e qëndrueshmërisë (FAO, 2019; Aschemann-Witzel & Stangherlin, 2021). Arritja e ndryshimeve të qëndrueshme kërkon mbështetje të koordinuar politike, investime në infrastrukturën rurale dhe njohje institucionale të modeleve që i japin përparësi drejtësisë, qëndrueshmërisë dhe rigjenerimit ekologjik..

3.6 Bibliografia

ACIT. ACIT. (2024). *Agricultural production and trade in the Western Balkans: Challenges and opportunities*. SMART Balkans Project. Available at:

<https://smartbalkansproject.org/wp-content/uploads/2024/05/ACIT-Study.pdf>

Agrosynergie. (2019). *Producer organisations: Final report – Study for the European Commission*. European Commission Directorate-General for Agriculture and Rural Development. Available at:

https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/197454/4_report_producer_organisations_study_en.pdf

Amat, L., Chlebicka, A., Ferreira, I., Montanari, F., Russo, C., Sorrentino, A., Szabo, G. G., & Traon, D. (2019). *Study of the best ways for producer organisations to be formed, carry out their activities and be supported – Final Report*.

Directorate-General for Agriculture and Rural Development, European Commission. Available at:

https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/197454/4_report_producer_organisations_study_en.pdf

Aruwajoye, N. N., & Coetzee, R. (2025). *Transitioning from linear to circular systems offers sustainable solutions for smallholder agriculture in the Global South*.

Environmental Challenges, 101300.

Aschemann-Witzel, J., & Stangherlin, I. D. C. (2021). *Upcycled by-product use in agri-food systems from a consumer perspective: A review of what we know, and what is missing*. *Technological Forecasting and Social Change*, 168, 120749.

Brahimi, F., & Gajo, A. (2024). *Agricultural credit: Barriers and opportunities for sustainable development in Western Balkan countries with special reference to Albania*. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 12(3), 1–15. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/389949700>

COPA-COGECA. (2017). *Report on the functioning of the EU agricultural markets and the role of producer organisations*. Available at: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/agri/dv/copa-cogecareport_/copa-cogecareport_en.pdf

CREASSE. (2025). *Social Economy's journey: Foundations to shifting tides*. Available at: <https://www.creasse.eu/social-economys-journey-foundations-to-shifting-tides-2025/>

CUMA Report. (2024). *Farm Machinery Cooperatives (CUMA): A Collective Approach to Reducing Farm Debt and Improving Economic Resilience*. Québec Federation of Agricultural Cooperatives.

Deconinck, K. (2021). *Concentration and market power in the food chain*. OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, No. 151. OECD Publishing. Available at: <https://doi.org/10.1787/3151e4ca-en>

Idupé, P., Dedieu, B., Gasselin, P., & Ollivier, G. (2025). *The work of farmers in short food supply chains: Systematic literature review and research agenda*. *PLOS ONE*, 20(6), e0314175. Available at: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0314175>

European & Me. (2023). *True Sustainability and Enchantment at “Mrizi i Zanave” Agrotourism*. Available at: <https://europeandme.eu/lost-in-translation-true-sustainability-and-enchantment-at-mrizi-i-zanave-agrotourism/>

European Commission. (2023). *Communication strategy for generational renewal in agriculture*. Directorate-General for Agriculture and Rural Development. Available at: https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/a4574611-30d7-4f48-bfaf-58559edffdc0_en

European Commission. (2023, August 3). *Small farms take centre stage in*

European push to bolster local food trade. Horizon Magazine. Retrieved from <https://projects.research-and-innovation.ec.europa.eu/en/horizon-magazine/small-farms-take-centre-stage-european-push-bolster-local-food-trade>

European Commission. (2024). *Strategic Dialogue on the Future of EU Agriculture*. Available at: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2024-09/strategic-dialogue-report-2024_en.pdf

European Parliamentary Research Service. (2016). *Farm diversification in the EU*. BRIEFING (EPRS_BRI(2016)581978_EN). European Parliament. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/581978/EPRS_BRI\(2016\)581978_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/581978/EPRS_BRI(2016)581978_EN.pdf)

European Parliamentary Research Service. (2016). *Short food supply chains and local food systems in the EU (EU definition of SFSCs)*. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586650/EPRS_BRI\(2016\)586650_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586650/EPRS_BRI(2016)586650_EN.pdf)

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2019). *The 10 elements of agroecology: Guiding the transition to sustainable food and agricultural systems* (No. CA6030EN). FAO. Available at: <https://www.fao.org/3/ca6030en/ca6030en.pdf>

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2007). *Associations of farmers in the Western Balkan countries*. Available at: <https://www.fao.org/4/ar592e/ar592e.pdf>

Food Tank. (2022, June 21). *The impact of higher input prices for farmers, food security, and the planet*. Available at: <https://foodtank.com/news/2022/06/the-impact-of-higher-input-prices-for-farmers-food-security-and-the-planet/>

Furesi, R., Madau, F. A., & Pulina, P. (2022). *Sustainable food systems: The role of the Mediterranean diet in shaping healthy and sustainable dietary models*. *Frontiers in Nutrition*, 9, 983639. Available at: <https://doi.org/10.3389/fnut.2022.983639>

Gattinger, A., Niether, W., Frelih-Larsen, A., Riedel, A., & Akinyede, R. O. (2022). *Mixed crop-livestock systems (Factsheet)*. German Environment Agency (UBA). Available at: <https://www.umweltbundesamt.de/publikationen/role-of-soils-in-climate-change-mitigation>

Heinrich-Böll-Stiftung; Friends of the Earth Europe; BirdLife International. (2019). *Agriculture Atlas 2019: Facts and figures on EU farming policy*. Available at: https://www.boell.de/sites/default/files/agricultureatlas2019_web_190507.pdf

IPES-Food. (2021). *The added value(s) of agroecology: Unlocking the potential for transition in Europe*. International Panel of Experts on Sustainable Food Systems. Available at:

https://www.ipes-food.org/_img/upload/files/AgroecologyEurope.pdf

Lucas, A., Moruzzo, R., & Granai, G. (2024). *Farmers' markets contribution to the resilience of the food systems*. *Agricultural and Food Economics*, 12, Article 50. Available at: <https://doi.org/10.1186/s40100-024-00345-3>

Middendorf, M., & Rommel, M. (2024). *Understanding the diversity of Community Supported Agriculture: a transdisciplinary framework with empirical evidence from Germany*. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 8, 1205809.

Muriqi, S., Fekete-Farkas, M., & Baranyai, Z. (2019). *Drivers of cooperation activity in Kosovo's agriculture*. *Agriculture*, 9(5), 96.

Pacific Coast Food Waste Commitment. (2025). *Reducing Plum Food Loss and Waste Across the Retail Supply Chain (Case Study)*. Available at: https://pacificcoastcollaborative.org/wp-content/uploads/2025/04/PCFWC-Plum-Case-Study_Final.pdf

Pierr, A., Zasada, I., Doernberg, A., Schmutz, U., Lohrberg, F., Wascher, D., ... & Coudel, E. (2024). *Urban-rural linkages foster sustainability transitions: Insights from food system initiatives in Europe*. *Agronomy for Sustainable Development*, 44(39). Available at: <https://doi.org/10.1007/s40066-024-00514-z>

Plank, C., Stotten, R., & Hafner, R. (2024). *Values-based modes of production and consumption: analyzing how food alternatives transform the current food regime*. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 8, 1266145.

Przezbórska-Skobiej, L., & Ryś-Jurek, R. (2024). *Revenues from Agritourism and their Determinants for the European Farms*. *European Research Studies Journal*, 27(4), 905–920. Available at: <https://doi.org/10.35808/ersj/3555>

Pugliese, P. (2015a). *Bio-Distretto Cilento – Italy (Case study report)*. Available at: https://projects.au.dk/fileadmin/projects/healthygrowth/Case_study_reports/Publishable_Report_IT_Bio-distretto_Cilento_final.pdf

Pugliese, P. (2015b). *Bio-Distretto Cilento – Italy (Fact sheet)*. Available at: https://projects.au.dk/fileadmin/projects/healthygrowth/Fact_Sheets/Factsheet_Italy_Bio-distretto_Cilento_final.pdf

Santini, F., Guri, F., Gomez y Paloma, S., Aksnes, D., Bitsch, V., Boyce, J., ... & Zurek, L. (2013). *Labelling of agricultural and food products of mountain farming: A scientific review for policy makers*. European Commission Joint Research Centre, Institute for Prospective Technological Studies. Available at:

<https://orgprints.org/29252/7/29252.pdf>

Selimi, B., Rexhepi, E., & Sofiu, V. (2013). *Composting: A process to replace landfilling in Kosovo*. South East European University. Available at:

<https://doi.org/placeholder>

Silvestri, B., Ranieri, L., & Facchini, F. (2024). *Food loss and waste management, from the grave to the cradle: a new resource for the world*. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 7, 1355323

Sorrentino, A., Russo, C., & Cacchiarelli, L. (2018). *Market power and bargaining power in the EU food supply chain: The role of Producer Organizations*. *New Medit: Mediterranean Journal of Economics, Agriculture and Environment*, 17(4), 21–31.

Available at: <https://doi.org/10.30682/nm1804b>

Torquati, B., & Rossi, V. (2025). *School food procurement policy and organic local food production: What synergies for a transition to a sustainable local food system?* *Agricultural and Food Economics*, 13, Article 84. Available at:

<https://doi.org/10.1186/s40100-025-00429-8>

Urgenci. (2016). *Overview of Community Supported Agriculture in Europe (Fact sheet)*. Available at:

<https://urgenci.net/wp-content/uploads/2016/05/Overview-of-Community-Supported-Agriculture-in-Europe-F.pdf>

Ušča, M., & Tisenkopfs, T. (2023). *The resilience of short food supply chains during the COVID-19 pandemic: A case study of a direct purchasing network*. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 7, 1146446. Available at:

<https://doi.org/10.3389/fsufs.2023.1146446>

Vukmirović, J., & Bogdanov, N. (2024). *Food security and crises: Evidence from the Western Balkans*. *Agriculture & Food Security*, 13(1), Article 14. Available at:

<https://doi.org/10.1186/s40066-024-00514-z>

Winkler, G., Kaufmann, S., Hruschka, N., & Vogl, C. R. (2024). *Participatory Guarantee Systems: structure, benefits and reasons for participation—insights from the Italian case study of Campi Aperti*. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 8, 1388853.

Wolniak, R., & Grebski, W. W. (2025). *Analysis of Waste Trends in the European Union (2021–2023): Sectorial Contributions, Regional Differences, and Socio-Economic Factors*. *Foods*, 14(7), 1172.

World Wildlife Fund. (2025). *World Food Day. A case study on food loss and waste across a plum supply chain*. Available at:

<https://www.worldwildlife.org/news/sustainability-works/world-food-day-a-case>

[-study-on-food-loss-and-waste-across-a-plum-supply-chain/](#)

DIMENSIONI POLITIK

Përshkrim i shkurtër

Dimensioni Politik i kurrikulës SEEDS eksploron në mënyrë kritike strukturat politike dhe të qeverisjes që formësojnë tranzicionin drejt sistemeve agroekologjike, duke theksuar mënyrat se si pushteti, politikat dhe rregullimet institucionale përcaktojnë qasjen dhe kontrollin mbi burimet, informacionet, dijen, kanalet e shpërndarjes dhe proceset e hartimit të politikave. Agroekologjia nuk është thjesht një grup praktikash bujqësore, por një konstrukt socio-politik që sfidon regjimin industrial agro-ushqimor dhe synon demokratizimin e qeverisjes së sistemeve ushqimore.

Ky modul analizon se si përqendrimi i pushtetit në korporata transnacionale agro-bujqësore⁶, politikat që favorizojnë bujqësinë industriale dhe qeverisja e dobët e të mirave të përbashkëta kontribuojnë në pabarazi strukturore dhe degradim mjedisor. Përmes analizës së këtyre dinamikave, pjesëmarrësit do të angazhohen me konceptin e sovranitetit ushqimor si një kornizë e bazuar në të drejta dhe në qeverisje për rikthimin e kontrollit lokal mbi prodhimin, shpërndarjen dhe konsumin. Moduli gjithashtu prezanton mekanizma të qeverisjes pjesëmarrëse, si këshillat e politikave ushqimore, paktet territoriale dhe modelet kooperative, të cilat rrisin agjencinë politike dhe përfaqësimin e prodhuesve të vegjël dhe qytetarëve ruralë.

Pjesëmarrësit do të studiojnë gjithashtu se si infrastrukturat e menaxhuara nga komuniteti, organizatat kolektive dhe aleancat shumë-aktorëshe forcojnë qëndrueshmërinë lokale dhe barazinë në qasjen ndaj burimeve si toka, uji dhe farat. Studimet evropiane të rasteve, duke filluar nga rrjetet CIVAM në Francë⁷ deri te Rete Semi Rurali në Itali⁸, ilustrojnë se si qeverisja

⁶ Transnational agribusinesses are profit-oriented firms whose production, processing, distribution, and marketing activities span national borders, often coordinating global value chains in agriculture and food.

⁷ The main site for the Centres d'Initiatives pour Valoriser l'Agriculture et le Milieu Rural, a national network of farmer and rural groups working on agro-ecological transition and rural development: <https://www.civam.org/>

⁸ Official website of Rete Semi Rurali, the Italian seed network supporting farmers' seed systems, biodiversity, and [agro-ecological practices: https://rsr.bio/](https://rsr.bio/)

agroekologjike mund të zhvillohet përmes proceseve nga poshtë-lart, pjesëmarrëse dhe demokratike. Në fund, moduli i inkurajon pjesëmarrësit ta shohin agroekologjinë si një transformim njëkohësisht ekologjik dhe politik, i cili kërkon rishpërndarjen e pushtetit, rikonfigurimin e politikave dhe institucionalizimin e kornizave gjithëpërfshirëse të qeverisjes për të siguruar sisteme ushqimore të qëndrueshme dhe të drejta në të gjithë Evropën dhe më gjerë.

Rezultatet e të nxënit

1. Identifikojnë sfidat kryesore politike dhe të qeverisjes që ndikojnë sistemet agroekologjike dhe ushqimore lokale, përfshirë përqendrimin e pushtetit dhe paragjykimet në politika.
2. Kuptojnë konceptin e sovranitetit ushqimor dhe rëndësinë e tij për fuqizimin e fermerëve të vegjël dhe komuniteteve rurale.
3. Përshkruajnë mekanizmat e qeverisjes pjesëmarrëse që promovojnë vendimmarrje gjithëpërfshirëse dhe forcojnë përfaqësimin e fermerëve.
4. Vlerësojnë strategjitë për organizim kolektiv dhe angazhim në politika për të ndikuar politikat bujqësore dhe zhvillimin e infrastrukturës rurale.
5. Mbështesin iniciativa të udhëhequra nga komuniteti për demokratizimin e qasjes në burime si toka, uji, farat dhe infrastruktura, duke rritur kontrollin lokal dhe qëndrueshmërinë.

4. Hyrje në dimensionin politik

Në të gjithë zonat rurale të Evropës, ritmet e bujqësisë po formësohen gjithnjë e më shumë jo nga ekosistemet lokale apo njohuritë e fermerëve, por nga tregjet globale dhe pushteti korporativ. Një numër i vogël agrobiznesesh sot dominojnë prodhimin dhe shpërndarjen e farave, plehrave dhe produkteve ushqimore, duke krijuar sisteme varësie që dëmtojnë si diversitetin ekologjik ashtu edhe autonominë rurale (Marsden, Lamine, & Schneider, 2020). Në këtë kontekst, prodhuesit e vegjël shpesh përballen me presione që lidhen me uljen e çmimeve në fermë dhe rritjen e kostove të inputeve, ndërkohë që kornizat ekzistuese të politikave, përfshirë Politikën e Përbashkët Bujqësore (CAP), kanë prirur të prioritojnë produktivitetin dhe efikasitetin ekonomik. Në të njëjtën kohë, përkrah përqendrimit të vazhdueshëm strukturor brenda sektorit agro-ushqimor, qasje alternative po fitojnë dukshmëri, duke theksuar rrugë për përshtatje dhe inovacion të mbështetura në praktika agroekologjike dhe në parimet e sovranitetit ushqimor.

Nga trustet komunitare të tokës në Irlandë, te rrjetet pjesëmarrëse të farave në Itali dhe këshillat lokale të ushqimit në Lisbonë, fermerët dhe qytetarët evropianë po rikthejnë pushtetin vendimmarrës mbi mënyrën se si prodhohet, shpërndahet dhe qeveriset ushqimi (Omar & Thorsøe, 2024). Këto lëvizje nuk janë thjesht përgjigje teknike ndaj krizave bujqësore, por akte thellësisht politike të demokratizimit. Ato sfidojnë privatizimin e të mirave të përbashkëta si toka, uji dhe farat, dhe mbrojnë politika që respektojnë kujdesin ndaj mjedisit dhe drejtësinë sociale. Duke u angazhuar në qeverisje pjesëmarrëse, duke formuar kooperativa dhe duke krijuar aleanca midis zonave rurale dhe urbane, këta aktorë tregojnë se sistemet ushqimore të qëndrueshme ndërtohen po aq përmes angazhimit qytetar sa edhe përmes praktikave ekologjike.

Ky modul i fton pjesëmarrësit të eksplorojnë këto dinamika të ndërthurura të pushtetit, politikave dhe rregullimeve institucionale që përcaktojnë dimensionin politik të transformimit agroekologjik. Përmes studimeve reale të rasteve, pjesëmarrësit do të analizojnë se si zgjedhjet në qeverisje formësojnë sistemet ushqimore lokale dhe si komunitetet mund të mobilizohen për t'i rimarrë ato në kontroll. Udhëtimi do të kalojë nga diagnoza kritike e pabarazive strukturore drejt strategjive praktike të veprimit kolektiv, advokimit të politikave dhe menaxhimit komunitar, duke e

bërë agroekologjinë jo vetëm një mënyrë bujqësie, por edhe një projekt të demokracisë dhe emancipimit.

4.1 Ekonomia politike e përqendrimit të pushtetit

Peizazhi bujqësor i Evropës ka pësuar një transformim të thellë gjatë dekadave të fundit. Ajo që dikur përbëhej nga sisteme bujqësore të larmishme dhe të rrënjosura në nivel lokal, sot po qeveriset gjithnjë e më shumë nga logjika e zinxhirëve globalë të vlerës dhe përqendrimit të tregut. Në këtë kontekst, shumica e fermave të vogla dhe të mesme gjenden në periferi të proceseve vendimmarrëse që përcaktojnë se si prodhohet, shpërndahet dhe konsumohet ushqimi.

Agroekologjia, e cila mbështetet në dijen lokale, diversitetin ekologjik dhe qeverisjen pjesëmarrëse, përballët me një pengesë madhore: përqendrimin e pushtetit në duart e disa korporatave shumëkombëshe. Këta aktorë jo vetëm që kontrollojnë qasjen në burime kyçe si farat, plehrat dhe tregjet, por gjithashtu formësojnë kornizat e politikave bujqësore dhe agjendat kërkimore. Për rrjedhojë, beteja për agroekologjinë në Evropë është edhe një betejë për kontrollin mbi mjetet dhe dijen e prodhimit të ushqimit (Clapp, 2022).

Sistemi global agro-ushqimor funksionon përmes një strukture shumë të përqendruar, ku disa korporata shumëkombëshe dominojnë çdo fazë të zinxhirit të vlerës. Në Evropë, kjo është më e dukshme në tre sektorë të ndërlidhur: burimet e prodhimit, përpunimin dhe kapacitetet e magazinimit të ushqimit, si dhe shpërndarjen me pakicë. Pas një sërë bashkimesh dhe blerjesh, vetëm katër korporata — Bayer-Monsanto, Corteva, Syngenta dhe BASF — kontrollojnë më shumë se 60% të tregut global të farave dhe agrokimikateve (Beyond Pesticides, 2023). Ky konsolidim u mundëson atyre të ndikojnë çmimet, të përcaktojnë disponueshmërinë e produkteve dhe të vendosin prioritetë kërkimore që favorizojnë monokulturat industriale në vend të diversitetit agroekologjik.

Në nivelin e shitjes me pakicë, zinxhirët e supermarketeve si Carrefour, Lidl dhe Aldi dominojnë rrjetet e shpërndarjes së ushqimit. Ata përdorin fuqinë e tyre në treg për të imponuar kushte të rrepta kontraktuale ndaj furnizuesve, duke ulur çmimet në fermë ndërsa përvetësojnë pjesën më të madhe të fitimit. Kjo strukturë i lë fermerët e vegjël me shumë pak fuqi negociuese dhe i detyron ata të varen nga inputet industriale dhe tregjet globale të paqëndrueshme. Komisioni Evropian (2021) raporton se midis viteve 2005 dhe 2020, Bashkimi Evropian humbi mbi 5 milionë ferma, shumica prej tyre të vogla dhe të mesme (Eurostat, 2021). Ky trend tregon një ekonomi politike ku efikasiteti dhe produktiviteti vlerësohen më shumë sesa barazia sociale dhe rezilienca ekologjike. Rezultati është një strukturë rurale e dyfishtë: një numër i vogël fermash të mëdha, me kapital intensiv, bashkëjetojnë me një bazë në tkurrje të fermerëve familjarë që luftojnë për të mbijetuar brenda zinxhirëve të globalizuar të furnizimit.

Në mënyrë thelbësore, ky përqendrim i pushtetit ekonomik pasqyrohet edhe në përqendrimin e ndikimit dhe përfaqësimit politik. Qeverisja e sistemit ushqimor në mbarë Evropën vazhdon të formësohet kryesisht nga korporatat agro-industriale, lobet industriale, përpunuesit e mëdhenj dhe aktorët e shitjes me pakicë, të cilët përfitojnë nga qasja e privilegjuar në arena politike, ekspertizë teknike dhe burime financiare. Këto avantazhe u mundësojnë atyre të ndikojnë rregulloret, standardet dhe agjendat kërkimore në mënyra që forcojnë modelet industriale të bujqësisë. Në të kundërt, fermerët e vegjël, konsumatorët dhe komunitetet lokale përballen me barriera të vazhdueshme në pjesëmarrje, përfshirë kompleksitetin burokratik, strukturat e fragmentuara të advokimit dhe qasjen e kufizuar në forumet vendimmarrëse. Ky çekuilibër kontribuon në forma të kapjes së politikave, ku vendimmarrja publike reflekton në mënyrë disproporcionale interesat dominuese tregtare, në vend të prioriteteve më të gjera sociale, mjedisore apo territoriale (Perlaviciute et al., 2025)

4.1.1 Sovraniteti ushqimor si kornizë për rezistencë

Në këtë kontekst, koncepti i sovranitetit ushqimor ka dalë si një kornizë kundër-hegjemonike për të rimenduar sistemet ushqimore. I artikuluar për herë të parë nga lëvizja globale e fshatarëve La Vía Campesina në vitet

1990, sovraniteti ushqimor pohon të drejtën e njerëzve për të përcaktuar vetë sistemet e tyre ushqimore dhe bujqësore, duke theksuar kontrollin lokal, qëndrueshmërinë ekologjike dhe pjesëmarrjen demokratike (La Vía Campesina, 2025).

Siguria ushqimore, siç përkufizohet nga FAO, i referohet jo vetëm disponueshmërisë së ushqimit, por një grupi më të gjerë kushtesh në të cilat të gjithë njerëzit, në çdo kohë, kanë qasje fizike, sociale dhe ekonomike në ushqim të mjaftueshëm, të sigurt dhe ushqyes, që plotëson nevojat dietike për një jetë aktive dhe të shëndetshme. Ky kuptim zakonisht strukturohet rreth katër shtyllave të ndërlidhura — disponueshmërisë, qasjes, përdorimit dhe stabilitetit — dhe në diskutimet e fundit politike është zgjeruar për të përfshirë edhe dimensione si agjencia dhe qëndrueshmëria⁹.

Sovraniteti ushqimor, në të kundërt, vendos theks më të madh mbi qeverisjen dhe marrëdhëniet e pushtetit që formësojnë sistemet ushqimore. Ai përfaqëson më shumë sesa një grup praktikash bujqësore, duke funksionuar si një kornizë politike dhe etike që vendos në qendër të drejtat e prodhuesve dhe komuniteteve për të përcaktuar politikën e tyre bujqësore dhe ushqimore, për të reduktuar varësinë nga tregjet e globalizuara dhe për të forcuar qeverisjen demokratike brenda sistemeve ushqimore. Në kontekstin evropian, këto parime promovohen nga European Coordination Via Campesina (ECVC), e cila përfaqëson fermerët e vegjël dhe punëtorët ruralë dhe mbron të drejtat e fermerëve të vegjël, autonominë mbi farat dhe reforma politike brenda kuadrit të Politikës së Përbashkët Bujqësore (CAP).

⁹ FAO, *Ensuring food security: Why agency and sustainability matter*. Available at: <https://www.fao.org/cfs/cfs-hlpe/insights/news-insights/news-detail/ensuring-food-security--why-agency-and-sustainability-matter/en>

Studim Rasti: Rrjeti CIVAM në Francë – Ndërtimi i fuqisë lokale përmes dijes kolektive

Rrjeti *Centres d'Initiatives pour Valoriser l'Agriculture et le Milieu Rural* (CIVAM) në Francë ofron një shembull të fuqishëm se si fermerët mund të rimarrin autonominë përmes veprimit kolektiv. I krijuar në vitet 1950 dhe i rigjallëruar në vitet 1990, CIVAM promovon bujqësinë e territorializuar, ku bujqësia shihet si një aktivitet njëkohësisht prodhues dhe shoqëror, i lidhur ngushtë me komunitetet lokale. Modeli i CIVAM bazohet në të nxënit horizontal dhe shkëmbimin mes kolegëve. Fermerët ndajnë përvoja, eksperimentojnë kolektivisht dhe përshtatin praktikat agroekologjike sipas ekosistemeve të tyre lokale. Kjo qasje bie në kontrast të fortë me modelet “nga lart-poshtë” të këshillimit bujqësor, të cilat shpesh drejtohen nga interesat e agrobiznesit. Në rajone si Bretanja, grupet CIVAM kanë zhvilluar impiante lokale të përpunimit të qumështit dhe kooperativa të perimeve, duke u mundësuar fermerëve të kontrollojnë zinxhirët e tyre të furnizimit dhe të mbajnë një pjesë më të madhe të vlerës së shtuar.

Rasti i CIVAM tregon se alternativat ndaj përqendrimit të agrobiznesit tashmë ekzistojnë në mbarë Evropën. Këta shembuj dëshmojnë se rimarrja e agjencisë në sistemin ushqimor kërkon më shumë sesa inovacion teknik; ajo kërkon edhe inovacion organizativ dhe politik. Rrjetet lokale, kooperativat dhe shoqatat e fermerëve veprojnë si kundërpesha ndaj pushtetit të centralizuar të tregjeve globale. Ato u mundësojnë prodhuesve të krijojnë qarqe alternative ekonomike që vendosin në prioritet kujdesin ndaj mjedisit, shpërndarjen e drejtë dhe solidaritetin social. Prandaj, agroekologjia bëhet njëkohësisht shkencë e reziliencës ekologjike dhe lëvizje për drejtësi sociale. Ajo sfidon idenë se efikasiteti duhet të matet vetëm në terma ekonomikë dhe promovon bindjen se efikasiteti i vërtetë qëndron në qëndrueshmëri, barazi dhe mirëqenie komunitare.

Lexo më shumë [këtu](#).

Pyetje Reflektuese

1. Pse përqendrimi i pushtetit në agrobiznes e minon agroekologjinë dhe si mund të ndihmojnë lëvizjet për sovranitet ushqimor në rivendosjen e balancës në sistemin ushqimor?
2. Në kontekstin tuaj lokal ose kombëtar, ku e vëreni përqendrimin e pushtetit në sistemin ushqimor dhe si ndikon ai në zgjedhjet e fermerëve, në qasjen e konsumatorëve ndaj ushqimit, apo në rezultatet mjedisore?

4.2 Paragjykimet politike dhe sfidat rregullatore: trashëgimia e CAP-it

Politika bujqësore nuk është kurrë neutrale. Ajo pasqyron prioritetet politike, interesat ekonomike dhe vlerat shoqërore të kohës. Në Evropë, pak instrumente e dëshmojnë këtë më qartë sesa Politika e Përbashkët Bujqësore (CAP), një nga kornizat më të vjetra dhe më me ndikim të Bashkimit Evropian. E krijuar në vitin 1962 për të garantuar sigurinë ushqimore dhe për të stabilizuar çmimet, CAP u bë një shtyllë e integritimit evropian. Megjithatë, me kalimin e dekadave, mekanizmat e saj financiarë dhe rregullatorë janë vënë nën shqyrtim për shkak se kanë përforcuar modele industriale të bujqësisë në dëm të fermave të vogla dhe ekuilibrit ekologjik (Scherfranz et al., 2025).

Megjithëse CAP arriti të rrisë produktivitetin dhe të ruajë të ardhurat rurale në vitet pas Luftës së Dytë Botërore, sistemi i saj i subvencioneve dhe standardeve të përputhshmërisë ka favorizuar në mënyrë të pavullnetshme fermat e mëdha dhe me kapital intensiv, duke çuar në përqendrim të tokës, humbje të biodiversitetit dhe pabarazi sociale (BirdLife Europe, 2025). Në këtë kontekst, tranzicioni drejt agroekologjisë përballët me barriera të rëndësishme politike dhe institucionale. Për të transformuar sistemet ushqimore evropiane, reforma e politikave duhet të shkojë përtej rregullimeve teknike, duke ripërcaktuar suksesin bujqësor —

nga një model i matur në rendimente dhe eksporte, drejt një modeli të bazuar në shëndetin ekologjik, drejtësinë sociale dhe reziliencën territoriale. Politika e Përbashkët Bujqësore (CAP) përbën zërin më të madh të vetëm në buxhetin e BE-së, duke përfaqësuar rreth 30% të shpenzimeve totale (European Commission, 2023). Megjithatë, një pjesë e konsiderueshme e fondeve të CAP-it priret të përqendrohet: në vitin 2020, për shembull, vetëm Franca përfitoi rreth 17.3% të alokimit total të CAP-it (Papalexatou & Matsaganis, 2023).

Objektivat kryesore të politikës së CAP 2023–2027 (Komisioni Evropian, 2019)

Pagesat direkte mbeten kryesisht të lidhura me sipërfaqen e tokës, ndërsa reformat e fundit, përfshirë futjen e eko-skemave, synojnë të rrisin përfshirjen e objektivave mjedisore dhe sociale brenda mekanizmave të mbështetjes së të ardhurave. Si rezultat, fermat e vogla dhe të diversifikuara, shpesh më agroekologjike, marrin mbështetje minimale, ndërsa fermat industriale grumbullojnë si subvencione ashtu edhe ndikim politik. Për më tepër, kornizat e përputhshmërisë rregullatore, nga siguria ushqimore te standardet mjedisore, priren të jenë komplekse dhe të kushtueshme. Ndërsa agrobizneset e mëdha mund ta përballojnë ose ta delegojnë menaxhimin e përputhshmërisë, fermerët e vegjël shpesh përballen me barrë administrative disproporcionale, duke u përjashtuar në praktikë nga tregjet ose skemat mbështetëse.

Përveç instrumenteve financiare dhe rregullatore, paragjykimi politik brenda Politikës së Përbashkët Bujqësore (CAP) reflektohet edhe në proceset e qeverisjes dhe mënyrat e pjesëmarrjes. Historikisht, vendimmarrja e CAP-it është karakterizuar nga struktura kryesisht nga lart-poshtë, me përfshirje të kufizuar të drejtpërdrejtë të fermerëve të vegjël, komuniteteve rurale dhe aktorëve të shoqërisë civile që preken më shumë nga rezultatet e saj. Megjithatë mekanizmat e konsultimit janë zgjeruar me kalimin e kohës, pjesëmarrja efektive mbetet shpesh e pabarabartë, duke favorizuar organizatat me burime të mjaftueshme dhe kapacitet për t'u angazhuar në mjedise komplekse administrative dhe lobuese.

Për shumë prodhues të vegjël, barrierat si kompleksiteti burokratik, qasja e kufizuar në informacionin politik dhe përfaqësimi i dobët në forumet formale vendimmarrëse kufizojnë angazhimin kuptimplotë. Ky hendek në qeverisje mund të ulë si legjitimitetin ashtu edhe efektivitetin e politikave bujqësore, pasi masat e zhvilluara pa pjesëmarrje të mjaftueshme mund të mos i përgjigjen sfidave konkrete si çmimet e drejta, qasja në treg apo kufizimet ekologjike. Nga perspektiva agroekologjike, adresimi i paragjykitimit politik nënkupton gjithashtu forcimin e mekanizmave gjithëpërfshirës, deliberativë dhe pjesëmarrës të qeverisjes, që i njohin fermerët dhe qytetarët ruralë si kontribues aktivë në hartimin e politikave, dhe jo si përfitues pasivë.

Orientimet politike reflektohen gjithashtu në programet e kërkimit dhe inovacionit, ku financimi tradicionalisht ka prirur të prioritzojë qasje të teknologjisë së lartë dhe industriale, si bujqësia precize dhe bioteknologjia. Në të njëjtën kohë, zhvillimet e fundit tregojnë një hapje në rritje ndaj kërkimit agroekologjik, veçanërisht përmes iniciativave të dedikuara në kuadër të Horizon Europe, përfshirë Partneritetin për Agroekologjinë¹⁰, i cili mobilizon fonde për të mbështetur projekte inovative të bazuara në agroekologji, me qasje sistemore dhe pjesëmarrëse. Rezultati është një paradoks: edhe pse BE-ja angazhohet në mënyrë retorike për qëndrueshmëri përmes Marrëveshjes së Gjelbër dhe Strategjisë "Nga

¹⁰ <https://www.agroecologypartnership.eu/partner>

Ferma në Tryezë”, instrumentet e saj themelore politike vazhdojnë kryesisht t’i shërbejnë efikasitetit industrial, më shumë sesa tranzicionit agroekologjik.

4.2.1 Angazhimi pjesëmarrës në politika dhe advokimi kolektiv

Pavarësisht këtyre sfidave sistemike, fermerët dhe organizatat e shoqërisë civile në mbarë Evropën po mobilizohen gjithnjë e më shumë për të riformësuar politikat bujqësore përmes angazhimit pjesëmarrës. Kjo pasqyron një ndërgjegjësim në rritje se agroekologjia nuk është vetëm një grup praktikash bujqësore, por edhe një lëvizje politike që synon demokratizimin e vendimmarrjes dhe ribalancimin e pushtetit midis fermerëve, tregjeve dhe qeverive.

Angazhimi pjesëmarrës mund të marrë forma të ndryshme:

- Konsultime politike dhe lobim, ku organizatat e fermerëve dhe kooperativat advokojnë për skema më të drejta subvencionesh ose për stimuj mjedisorë.
- Rrjete dhe aleanca rajonale, që lidhin fermerët me studiues, OJQ dhe konsumatorë për të bashkëhartuar propozime të qëndrueshme politike.
- Fushata publike, duke përdorur advokimin, rrëfimin e historive dhe mobilizimin qytetar për të ndikuar debatet në nivel kombëtar dhe të BE-së.

Këto procese reflektojnë një zhvendosje nga roli i “përfituesve të politikave” drejt atij të “bashkë-krijuesve të politikave”, duke u mundësuar fermerëve të vegjël të artikulojnë nevojat dhe prioritetet e tyre. Njohja e këtij angazhimi në kuadër të Marrëveshjes së Gjelbër të BE-së dhe Strategjisë “Nga Ferma në Tryezë” tregon një lëvizje graduale, megjithëse jo të barabartë, drejt një qeverisjeje më gjithëpërfshirëse.

Pyetje Reflektuese

1. Si mund të tejkalojnë fermerët e vegjël dhe kooperativat paragjykimet politike për të promovuar agroekologjinë në Evropë?
2. Cilat politika apo rregullore aktuale bujqësore ndikojnë më drejtpërdrejt në rajonin ose sektorin tuaj dhe si mund të ridizajnohen ato për të mbështetur më mirë praktikat agroekologjike dhe bujqësinë në shkallë të vogël?

4.3 Qeverisja e dobët e të mirave të përbashkëta dhe agroekologjia

Në Evropën tradicionale rurale, të mirat e përbashkëta si toka, pyjet, uji dhe farat menaxhoheshin kolektivisht nga komunitetet përmes rregullave të dakorduara në nivel lokal. Këto burime të përbashkëta mbështesnin biodiversitetin, sigurimin e jetesës dhe ruanin kohezionin social. Megjithatë, gjatë shekullit të 20-të, proceset e privatizimit, rrethimit (enclosure) dhe liberalizimit të tregut e dobësuan gradualisht menaxhimin komunitar të burimeve.

Nën politikat bujqësore neoliberale dhe presionet e globalizimit, burimet që dikur konsideroheshin të mira kolektive u shndërruan në mallra tregtare, asete të transferueshme të kontrolluara nga aktorë privatë. Ky ndryshim fragmentoi territoret rurale, dobësoi qeverisjen lokale dhe minoi kujdesin ekologjik. Siç argumentoi në mënyrë të njohur Elinor Ostrom (1990), të mirat e përbashkëta nuk janë të destinuara domosdoshmërisht për mbishfrytëzim; përkundrazi, ato lulëzojnë nën forma qeverisjeje kolektive që balancojnë të drejtat, përgjegjësitë dhe qëndrueshmërinë (Ostrom, 1990). Agroekologjia mbështetet drejtpërdrejt në këto parime duke promovuar sisteme bujqësore të rrënjosura në dije kolektive, kujdes të përbashkët për burimet natyrore dhe struktura qeverisjeje të integruara në nivel lokal. Në agroekologji, rimarrja e të mirave të përbashkëta nuk ka të bëjë vetëm me menaxhimin e burimeve, por përfaqëson një akt politik të rivendosjes së kontrollit komunitar, rindërtimit të besimit dhe ripërcaktimit të marrëdhënies midis njeriut dhe natyrës.

Të mirat e përbashkëta i referohen burimeve që përdoren dhe qeverisen kolektivisht nga komunitetet sipas normave të përbashkëta. Ato mund të jenë të prekshme, si toka, pyjet apo uji, ose të paprekshme, si dija dhe farat (Ostrom, 1990). Në Evropë, “rrethimi i të mirave të përbashkëta” filloi në shekujt XVIII dhe XIX, kur tokat komunale u privatizuan në emër të modernizimit bujqësor. Procese të ngjashme vazhduan edhe në shekullin XX përmes politikave që inkurajonin mekanizimin në shkallë të gjerë dhe konsolidimin e tokës.

Sot, kjo trashëgimi manifestohet në përqendrimin e tokës dhe në kufizimin e qasjes në burime natyrore. Në Bashkimin Evropian vërehet një përqendrim i theksuar i tokës bujqësore: megjithëse shumica dërrmuese e rreth 9.1 milionë fermave në vitin 2020 ishin shumë të vogla (nën 5 hektarë), një grup relativisht i vogël fermash në shkallë të madhe zotëron pjesën më të madhe të tokës bujqësore (Eurostat, 2021). Ky çekuilibër jo vetëm që kërcënon barazinë sociale, por edhe reziliencën ekologjike, pasi monokulturat e gjera priren të degradojnë tokën, sistemet ujore dhe biodiversitetin. Për më tepër, farat, që dikur shkëmbeheshin lirshëm midis fermerëve, sot janë gjithnjë e më shumë subjekt i të drejtave të pronësisë intelektuale, duke kufizuar aftësinë e fermerëve për t'i ruajtur dhe riprodhuar ato. Si rezultat, komodifikimi i burimeve gjenetike minon si dijen tradicionale ashtu edhe përshtatjen lokale ndaj ndryshimeve klimatike.

4.3.1 Demokratizimi i qeverisjes së burimeve

Demokratizimi i menaxhimit të burimeve nënkupton rivendosjen e të drejtave kolektive dhe vendimmarrjes komunitare mbi pasuritë natyrore. Ky proces kërkon rregullime të reja institucionale, korniza ligjore dhe lëvizje shoqërore të afta për të kundërshtuar privatizimin.

Në mbarë Evropën, një sërë iniciativash të bazuara në komunitet po zhvillojnë mekanizma qeverisjeje që synojnë të adresojnë dobësimin e të mirave të përbashkëta, duke ri-integruar kujdesin ekologjik dhe vendimmarrjen kolektive në nivel lokal. Rrjetet e shkëmbimit të farave, për shembull, u mundësojnë fermerëve dhe kopshtarëve të ruajnë, riprodhojnë

dhe shkëmbejnë fara në mënyrë kolektive, duke mbështetur agrobiodiversitetin dhe duke forcuar përgjegjësinë e përbashkët për burimet gjenetike jashtë logjikave thjesht tregtare. Trustet kooperative të tokës dhe shoqatat për kujdesin ndaj tokës krijojnë forma pronësie kolektive ose jo-spekulative, që sigurojnë qasje afatgjatë në tokën bujqësore, e mbrojnë atë nga presionet e tregut dhe e harmonizojnë përdorimin e saj me objektivat ekologjike dhe sociale të përcaktuara nga komunitetet lokale.

Iniciativat e bujqësisë së mbështetur nga komuniteti (CSA), megjithëse nuk janë mekanizma të drejtpërdrejtë të qeverisjes së burimeve, kontribuojnë në mënyrë plotësuese duke forcuar marrëdhëniet reciproke midis prodhuesve, konsumatorëve dhe komuniteteve lokale. Përmes ndarjes së rreziqeve, angazhimeve dhe shkëmbimit të dijes, CSA-të ndihmojnë në rindërtimin e besimit, shkurtimin e zinxhirëve ushqimorë dhe krijimin e kushteve socio-ekonomike që mbështesin praktikën agroekologjike, edhe nëse nuk demokratizojnë drejtpërdrejt pronësinë ose qeverisjen e tokës dhe të mirave të tjera të përbashkëta.

Për shembull, rrjetet pjesëmarrëse të farave si Réseau Semences Paysannes (Francë) dhe Rete Semi Rurali (Itali) punojnë për ruajtjen e diversitetit të farave dhe të drejtës së fermerëve për t'i riprodhuar dhe shkëmbyer ato. Këto organizata sfidojnë monopole korporative duke krijuar sisteme të hapura të shkëmbimit gjenetik, të bazuara në solidaritet dhe biodiversitet.

Në nivel qeverisjeje, disa rajone po eksperimentojnë me modele zhvillimi rural të bazuara në të mirat e përbashkëta. Komitetet pjesëmarrëse për menaxhimin e tokës, këshillat e pellgjeve ujore dhe observatorët lokalë të biodiversitetit po u mundësojnë qytetarëve dhe fermerëve të përcaktojnë së bashku përdorimin e burimeve të përbashkëta. Ky ndryshim është në përputhje me parimin agroekologjik të bashkëqeverisjes, ku aktorët lokalë bashkëpunojnë për të menaxhuar në mënyrë të qëndrueshme ekosistemet.

Studim Rasti: Rete Semi Rurali (Rrjeti Rural i Farave) në Itali

Rrjeti italian **Rete Semi Rurali (RSR)**, i themeluar në vitin 2007, përfaqëson një zbatim praktik të qeverisjes së të mirave të përbashkëta në fushën e

farave. I përbërë nga fermerë, studiues dhe organizata të shoqërisë civile, RSR promovon sovranitetin e farave – të drejtën e fermerëve për të ruajtur, shkëmbyer dhe përmirësuar farat e tyre jashtë kontrollit korporativ. RSR funksionon përmes një strukture të decentralizuar, duke mbështetur banka komunitare të farave, përzgjedhjen e farave në fermë dhe përmirësimin pjesëmarrës të varieteteve bimore. Duke ri-introduktuar varietete tradicionale dhe të përshtatura rajonalisht, rrjeti forcon reziliencën ndaj variabilitetit klimatik dhe redukton varësinë nga tregjet komerciale të farave.

i Një aspekt thelbësor është bashkëpunimi i RSR me qeveritë lokale dhe institucionet kërkimore për të advokuar ndryshime në politika. Angazhimi i tij kontribuoi në njohjen ligjore në Itali në vitin 2018 të farave të menaxhuara nga fermerët në legjislacionin kombëtar – një hap rëndësishëm drejt ri-legjitimitit të të mirave të përbashkëta në qeverisjen e biodiversitetit bujqësor. RSR tregon se rimarrja e kontrollit mbi burimet gjenetike është një proces njëkohësisht teknik dhe politik, që rindërton të mirat e përbashkëta përmes dijes kolektive, besimit dhe solidaritetit.

Përvoja e Rete Semi Rurali thekson gjithashtu implikimet më të gjera të qeverisjes së të mirave të përbashkëta për sistemet agroekologjike. Kur struktura të tilla qeverisjeje janë të dobëta ose mungojnë, praktikatat agroekologjike minohen nga humbja e kontrollit lokal, fragmentimi i menaxhimit kolektiv dhe prioritetizimi i interesave private mbi ato publike. Rivendosja e qeverisjes së bazuar në të mirat e përbashkëta, siç ilustrohet nga puna e RSR për farat, ndihmon në rikthimin e marrëdhënieve shoqërore të bashkëpunimit dhe përgjegjësisë së përbashkët, të cilat janë thelbësore që agroekologjia të lulëzojë. Nga burimet gjenetike të toka dhe uji, parimi themelor mbetet i njëjtë: burimet funksionojnë në mënyrë më të qëndrueshme kur menaxhohen si të mira të përbashkëta dhe jo si mallra tregtare, të mbështetura nga mekanizma shumë-nivelësh qeverisjeje që lidhin pjesëmarrjen lokale me politika kombëtare dhe evropiane lehtësuese.

Në afat të gjatë, forcimi i qeverisjes së të mirave të përbashkëta mund të:

- Përmirësojë ruajtjen e biodiversitetit përmes kujdesit lokal.
- Rrisë barazinë sociale duke zgjeruar qasjen në burime.
- Ndërtojë reziliencë ndaj goditjeve të tregut dhe ndikimeve klimatike.
- Forcojë identitetin kulturor dhe transferimin ndërbrezor të dijes.

Transformimi i qeverisjes së të mirave të përbashkëta i mundëson Evropës të avancojë drejt sistemeve agroekologjike që nuk janë vetëm prodhuese dhe të qëndrueshme, por edhe demokratike, gjithëpërfshirëse dhe të drejta.

Lexo më shumë [këtu](#).

Pyetje Reflektuese

1. Pse qeverisja demokratike e të mirave të përbashkëta, si toka, uji dhe farat, është thelbësore për agroekologjinë dhe si mund të ndihmojnë iniciativat komunitare në Evropë në rivendosjen dhe forcimin e këtyre të mirave të përbashkëta?
2. Cilat të mira të përbashkëta (p.sh. toka, uji, farat, dija) janë nën presion ose të qeverisura dobët në territorin tuaj dhe cilat forma të veprimit kolektiv mund ta forcojnë në mënyrë realiste menaxhimin e tyre demokratik?

4.4 Përrjashtimi dhe përfaqësimi i kufizuar në qeverisjen e sistemit ushqimor

Përtej përqendrimit të tregut dhe paragjyqimeve politike, tranzicioni agroekologjik kufizohet gjithashtu nga pabarazi të vazhdueshme në qeverisjen e sistemit ushqimor. Megjithatë mekanizmat pjesëmarrës janë zgjeruar në mbarë Evropën, hapësirat e vendimmarrjes shpesh mbeten të dominuara nga aktorë të fuqishëm të agrobiznesit dhe palë institucionale me burime të konsiderueshme. Kapaciteti i tyre financiar, ekspertiza teknike

dhe ndikimi përmes lobimit u mundësojnë të formësojnë agjendat politike në mënyrë më efektive sesa prodhuesit e vegjël apo komunitetet rurale.

Në të kundërt, fermerët e vegjël, të rinjtë ruralë, gratë, punëtorët migrantë dhe konsumatorët e marginalizuar përballen shpesh me barriera strukturore për pjesëmarrje, si kompleksiteti burokratik, qasja e kufizuar në informacion dhe struktura të dobëta përfaqësimi. Këto pabarazi pasqyrojnë asimetrinë e pushtetit të përmendur në seksionet e mëparshme dhe kontribuojnë në një deficit demokratik në qeverisjen e ushqimit.

Meqenëse agroekologjia mbështetet në dijen lokale, kujdesin kolektiv ndaj burimeve dhe vendimmarrjen gjithëpërfshirëse, përjashtimi nga proceset e qeverisjes minon si transformimin ekologjik ashtu edhe atë shoqëror. Prandaj, forcimi i përfaqësimit të barabartë dhe institucionalizimi i mekanizmave pjesëmarrës të qeverisjes janë hapa thelbësorë drejt ndërtimit të sistemeve ushqimore të qëndrueshme dhe të drejta.

4.4.1 Modelet e qeverisjes pjesëmarrëse

Qeverisja pjesëmarrëse i referohet mekanizmave që u mundësojnë qytetarëve dhe prodhuesve të angazhohen drejtpërdrejt në formësimin e politikave, programeve dhe institucioneve. Brenda sistemeve ushqimore, kjo qasje ka fituar vrull përmes krijimit të Këshillave të Politikave Ushqimore (Food Policy Councils – FPC), kartave lokale të ushqimit dhe platformave shumë-aktorëshe që lidhin shtetin me shoqërinë.

Këshillat e Politikave Ushqimore (FPC) funksionojnë si organe bashkëpunuese që bashkojnë fermerë, organizata të shoqërisë civile, autoritete komunale dhe studiues për të bashkëhartuar strategji për sisteme ushqimore të qëndrueshme. Ato integrojnë dimensione të ndryshme të politikave, nga shëndeti dhe mjedisi te tregtia dhe zhvillimi rural, brenda një kornize të përbashkët dhe demokratike.

Në të njëjtën kohë, kartat lokale të ushqimit ofrojnë një vizion dhe bazë etike për sistemet territoriale të ushqimit, duke shprehur vlerat e komunitetit lidhur me sovranitetin ushqimor, qëndrueshmërinë ekologjike dhe drejtësinë sociale. Ato veprojnë si “busulla politike” që udhëheq veprimet komunale, politikat e prokurimit publik dhe fushatat e ndërgjegjësimit.

Këto modele pasqyrojnë kalimin nga qeverisja hierarkike drejt bashkëqeverisjes, ku përgjegjësia dhe pushteti ndahen midis aktorëve të ndryshëm. Ky model pluralist përputhet ngushtë me dimensionin shoqëror të agroekologjisë, duke pranuar se transformimi ekologjik varet nga përfshirja demokratike.

Studim Rasti: Bristol Food Policy Council (MB)

I themeluar në vitin 2011, Këshilli i Politikave Ushqimore të Bristol-it (BFPC) është një nga shembujt më të konsoliduar dhe me ndikim në Evropë të qeverisjes pjesëmarrëse në fushën e ushqimit. Ai u krijua për të kapërcyer ndarjen midis autoriteteve lokale, prodhuesve të ushqimit dhe publikut, duke ndërtuar një vizion të përbashkët për një qytet me sistem ushqimor të qëndrueshëm dhe të drejtë. Përbërja e këshillit është qëllimisht e larmishme: ai përfshin përfaqësues të fermerëve të vegjël, OJQ-ve, akademikë, pronarë biznesesh dhe zyrtarë të shëndetësisë. Misioni i tij është të sigurojë që politikat ushqimore të udhëhiqen nga nevojat e njerëzve dhe të planetit, dhe jo vetëm nga efikasiteti i tregut.

BFPC ka arritur rezultate të rëndësishme:

- Hartimin e Bristol Good Food Charter, një angazhim kolektiv për ushqim të shëndetshëm, të qëndrueshëm dhe me burim lokal.
- Bashkëpunimin me shkolla dhe spitale për furnizim nga prodhues lokalë.

- Fushata edukimi publik që promovojnë drejtësinë ushqimore dhe reduktimin e mbetjeve ushqimore.

Natyra pjesëmarrëse e këshillit forcon llogaridhënien dhe transparencën e përbashkët. Ajo gjithashtu ndërton ura lidhëse midis aktorëve ruralë dhe urbanë, duke treguar se demokracia lokale është një forcë e fuqishme për ndryshime sistemike në qeverisjen e ushqimit.

Lexo më shumë [këtu](#).

Pytje Reflektuese

1. Si i përmirësojnë mekanizmat e qeverisjes pjesëmarrëse, si Këshillat e Politikave Ushqimore, përfshirjen e fermerëve dhe qytetarëve në proceset e vendimmarrjes në sistemin ushqimor?
2. Kush mungon në proceset e vendimmarrjes për sistemin ushqimor në komunitetin tuaj dhe cilat barriera pengojnë pjesëmarrjen ose përfaqësimin e tyre?

4.5 Përfundime

Dimensioni Politik i agroekologjisë tregon se qëndrueshmëria nuk mund të arrihet pa drejtësi, dhe drejtësia nuk mund të lulëzojë pa pjesëmarrje. Në mbarë Evropën, përqendrimi i pushtetit në agrobiznes dhe në zinxhirët globalë të vlerës ka minuar autonominë e fermerëve, ka reduktuar biodiversitetin dhe ka marginalizuar zërat lokalë. Megjithatë, siç dëshmojnë lëvizje si CIVAM në Francë, rezistenca është e mundur përmes organizimit kolektiv dhe sovranitetit ushqimor. Këto iniciativa na kujtojnë se hapi i parë drejt transformimit agroekologjik nuk është vetëm ndryshimi i mënyrës se si kultivojmë, por edhe i atyre që vendosin se si kultivojmë.

Edhe politikat formësojnë kufijtë e asaj që është e mundur në bujqësi. Politika e Përbashkët Bujqësore, megjithëse historikisht ka qenë qendrore për bujqësinë evropiane, shpesh përforcon pabarazitë strukturore.

Megjithatë, rasti i Planit të Agroekologjisë në Andaluzi tregon se hartimi pjesëmarrës i politikave mund të ridrejtojë burimet publike drejt prioritetëve ekologjike dhe sociale. Kur fermerët, kooperativat dhe komunitetet përfshihen në vendimmarrje, politika evoluon nga një kufizim i jashtëm në një mjet fuqizimi dhe rezilience.

Në zemër të demokracisë agroekologjike qëndron qeverisja e të mirave të përbashkëta: toka, uji dhe farat që mbështesin jetën dhe kulturën. Qeverisja e dobët dhe privatizimi i kanë vënë në rrezik këto burime të përbashkëta, por shembuj si Rete Semi Rurali në Itali dëshmojnë se kujdesi kolektiv mund të rikthejë barazinë, biodiversitetin dhe besimin. Në mënyrë të ngjashme, strukturat pjesëmarrëse të qeverisjes ushqimore (si rasti i Bristol-it) tregojnë se përfshirja dhe bashkëpunimi mund të zbusin ndarjen midis fermerëve, qytetarëve dhe politikëbërësve. Kështu, agroekologjia bëhet një praktikë e demokracisë, ku sistemet ushqimore pasqyrojnë vlerat e atyre që i kultivojnë dhe i mbështesin.

Të marra së bashku, këto mësimë përbëjnë një të vërtetë të vetme: agroekologjia është arti i rishpërndarjes së pushtetit, nga korporatat te komunitetet, nga politikat te njerëzit dhe nga tregjet te të mirat e përbashkëta. E ardhmja e saj varet nga guximi për ta parë qeverisjen si një përgjegjësi të përbashkët dhe qëndrueshmërinë si një të drejtë kolektive.

4.6 Bibliography

Beyond Pesticides. (2023, May 19). *Bayer, BASF, Corteva, Sinochem control global food system, report shows*. Children's Health Defense. Available at: <https://childrenshealthdefense.org/defender/bayer-basf-corteva-sinochem-control-food-system/>

BirdLife Europe, European Environmental Bureau (EEB), Greenpeace EU, & WWF European Policy Office.(2025). *CAP vision post-2027: Building a fair, resilient and nature-positive food and farming system*. Brussels. Available at: <https://eeb.org/wp-content/uploads/2025/05/CAP-Vision-Post-2027-BirdLife-EEB-Greenpeace-WWF-EU-compressed.pdf>

Bristol Food Policy Council. (n.d.). *Helping build a resilient food system for Bristol*. Available at: <https://bristolfoodpolycouncil.org>

CIVAM. (n.d.). *Centres d'Initiatives pour Valoriser l'Agriculture et le Milieu rural (CIVAM)*. Available at: <https://www.civam.org>

Clapp, J. (2022). *The concentration crisis in global agrifood systems*. *The Journal of Peasant Studies*, 50(1), 1–25. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03066150.2022.2129013>

European Commission. (2021). *Farms and farmland in the European Union – statistics*. Eurostat. Available at: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Farms and farmland in the European Union - statistics](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Farms_and_farmland_in_the_European_Union_-_statistics)

European Commission. (n.d). *LEADER/CLLD – The European Network for Rural Development (ENRD)*. Available at: https://ec.europa.eu/enrd/leader-clld_en.html

Jiménez-Díaz, J. F., & Collado-Campaña, F. (2021). *Agroecology in Andalusia: Participatory policies and territorial approaches for sustainable food systems*. *Sustainability*, 13(3570). University of Málaga Institutional Repository. Available at: <https://riuma.uma.es/xmlui/bitstream/handle/10630/37155/sustainability-13-03570-v2.pdf?sequence=1>

Kraak, V. I., & Niewolny, K. L. (2024). *A typology of food systems governance models for social change to transform food systems for people and planetary health: A scoping review*. *Sustainability*, 16(4), 1469. Available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/16/4/1469>

Marsden, T., Lamine, C., & Schneider, S. (2020). *Agroecology: A new paradigm for rural development?* In T. Marsden, C. Lamine, & S. Schneider (Eds.), *A research agenda for global rural development* (pp. 123–149). Edward Elgar. Available at: https://www.researchgate.net/publication/370808777_Agroecology_a_new_paradigm_for_rural_development

Omar, N., & Thorsøe, M. H. (2024). *Rebalance power and strengthen farmers' position in the EU food system: A critical discourse analysis of the Farm to Fork Strategy*. *Agriculture and Human Values*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/374003338_Rebalance_power

and strengthen farmers' position in the EU food system A CD A of the Farm to Fork Strategy

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press. Available at:
<https://www.cambridge.org/core/books/governing-the-commons/7AB7AE11BADA84409C34815CC288CD79>

Papalexatou, C., & Matsaganis, M. (2023, October 6). *Common Agricultural Policy: How is EU's expenditure for agriculture allocated?* Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP). Available at:
<https://www.eliamep.gr/en/in-focus-common-agricultural-policy-how-is-eus-expenditure-for-agriculture-allocated/>

Perlaviciute, G., Steg, L., & Schuitema, G. (2025). *Public participation and policy acceptability in climate governance*. Environmental Science and Policy. Available at:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949790625001375>

Rete Semi Rurali. (n.d.). *The Italian seeds network: Who we are*. Available at:
<https://rsr.bio/the-italian-seeds-network-who-we-are/>

Scherfranz, A., Schaak, H., Kantelhardt, J., et al. (2025). *Farmers' perceived financial and non-financial costs of biodiversity measures: A Q-methodology approach*. Ecological Economics. Available at:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921800925001776>

MODULI 2

ZBATIMI I PARIMEVE

AGROEKOLOGJIKE

Njësia Mësimore 2 përkthen bazat teorike të agroekologjisë, të prezantuara në Njësinë Mësimore 1, në të nxënë të orientuar drejt praktikës për arsimin dhe aftësimin profesional (VET). Ndërsa NM1 sqaroi sfidat kryesore që kufizojnë tranzicionet agroekologjike, NM2 fokusohet në mënyrën se si disa prej këtyre sfidave mund të adresohen në kontekste reale përmes iniciativave konkrete, aktiviteteve të strukturuar dhe metodave mësimore që i bëjnë parimet agroekologjike të vëzhgueshme, të mësueshme dhe të transferueshme.

Njësia është e organizuar rreth katër dimensioneve të agroekologjisë (mjedisor, socio-kulturor, ekonomik dhe politik) dhe paraqet një sërë praktikash më të mira për secilin dimension. Pjesëmarrësit eksplorojnë se si tranzicionet agroekologjike mund të mbështeten përmes menaxhimit rigjenerues të tokës dhe ndërveprimeve biologjike; iniciativave të bazuara në komunitet për farat, që valorizojnë dijen tradicionale dhe forcojnë bashkëpunimin; zinxhirëve të shkurtër dhe të drejtë të furnizimit të kombinuar me diversifikim dhe veprim kooperativ; si dhe modeleve të qeverisjes pjesëmarrëse dhe trajnimeve të udhëhequra nga fermerët që demokratizojnë dijen dhe forcojnë angazhimin territorial.

DIMENSIONI MJEDISOR

Hyrje në dimensionin mjedisor

Këto studime rasti agroekologjike ndërtohen drejtpërdrejt mbi modulin teorik të NM1 mbi degradimin dhe shëndetin e tokës, i cili theksoi se si rënia e lëndës organike në tokë, biodiversitetit të tokës dhe ndërveprimeve biologjike minon funksione thelbësore të tokës, si qarkullimi i lëndëve ushqyese, rregullimi i ujit dhe pjelloria afatgjatë. NM1 nënvizoi se degradimi i tokës nuk duhet kuptuar thjesht si një problem fizik apo kimik, por si rezultat i marrëdhënieve ekologjike të prishura brenda agroekosistemeve.

Moduli aktual i NM2 përkthen këto njohuri teorike në dy rrugë plotësuese të të nxënit përmes përvojës, të bazuara në kontekste reale agroekologjike. E para fokusohet në dizajnin agroekologjik për rigjenerimin e tokës, duke ilustruar se si leximi i peizazhit, përzgjedhja e specieve dhe integrimi i sistemeve mund të parandalojnë dhe të kthejnë pas degradimin e tokës. E dyta thekson vëzhgimin dhe monitorimin, duke u mundësuar pjesëmarrësve të analizojnë proceset biologjike të tokës, dinamikat dëmtues-grabitqarë dhe funksionet e lidhura me karbonin në një sistem agroekologjik funksional.

Së bashku, këto praktika i bëjnë ndërveprimet bimë–tokë–mikroorganizma drejtpërdrejt të vëzhgueshme dhe të zbatueshme në praktikë, duke mbështetur një kuptim të bazuar në sisteme të dimensionit mjedisor të agroekologjisë dhe duke lehtësuar integrimin e tij në arsimin dhe aftësimin profesional.

Rezultatet e të nxënit

Pas përfundimit të kësaj njësie, mësimdhënësit e VET duhet të jenë në gjendje të:

1. Shpjegojnë degradimin dhe rigjenerimin e tokës duke përdorur një perspektivë agroekologjike të bazuar në sisteme, që lidh biologjinë e tokës, biodiversitetin, qarkullimin e lëndëve ushqyese dhe praktikën e menaxhimit.
2. Dizajnojnë zgjidhje të thjeshta agroekologjike për rigjenerimin e tokës, duke aplikuar leximin e peizazhit dhe biodiversitetin funksional.

1. Sistem i integruar agro-pylltarie rigjeneruese dhe kullote: një studim rasti nga Iside Farm (Itali)

Cilat parime të agroekologjisë përfshin kjo praktikë?

Bazuar në 13 Parimet e Agroekologjisë të HLPE (High Level Panel of Experts), kjo praktikë agroekologjike integron këto parime kryesore:

1. Reciklimi
2. Shëndeti i tokës
3. Shëndeti i kafshëve
4. Biodiversiteti
5. Sinergjia

Iside Farm është një studim rasti real agroekologjik nga Italia Veriore, i përdorur në këtë modul për të eksploruar dimensionin mjedisor të agroekologjisë. Praktika trajton drejtpërdrejt sfidat mjedisore të paraqitura në NM1 lidhur me degradimin e tokës, veçanërisht humbjen e lëndës organike, biodiversitetit të tokës dhe funksionimit ekologjik të saj, të lidhura me sistemet bujqësore me inpute intensive. Duke u fokusuar në qasje menaxhimi që rikthejnë proceset e tokës përmes ndërveprimeve ekologjike, në vend të varësisë nga inputet e jashtme, ky rast ofron një

referencë konkrete për të lidhur konceptet teorike të NMI mbi shëndetin e tokës me praktikën e aplikuar agroekologjike.

1.1 Përshkrimi i Iside Farm

Iside Farm është një iniciativë rigjeneruese agroekologjike e vendosur në Sulzano, në Italinë Veriore, që operon në rreth shtatë deri në tetë hektarë terren kodrinor me pamje nga Liqeni Iseo. Peizazhi i saj karakterizohet nga pjerrësi të ndryshme, toka morenike me teksturë ranore dhe disponueshmëri të kufizuar uji gjatë verës. Ferma kombinon agro-pylltarinë, kullotjen rrotulluese, hortikulturën, kultivimin e frutave, bletarinë dhe prodhimin e kërpudhave brenda një dizajni shumëfunksional. Që nga themelimi, Iside ka shërbyer si hapësirë eksperimentimi dhe validimi të teknikave rigjeneruese, duke demonstruar se sfidat mjedisore mund të adresohen përmes menaxhimit të integruar dhe jo përmes praktikave të izoluara të përqendruara kryesisht në inpute të jashtme.

Parimi themelor i dizajnit të fermës nis me leximin e peizazhit. Në vend që të aplikojë modele të fiksuara, ferma analizon kufizimet dhe potencialet ekologjike si ekspozimi ndaj diellit, tekstura e tokës, rrjedhat e ujit, pjerrësitë dhe modelet e erës për të orientuar vendosjen e pemëve, kullotave dhe zonave hortikulturore. Kjo qasje e përdor vetë peizazhin si kornizën kryesore vendimmarrëse për dizajnin agroekologjik dhe menaxhimin e tokës. Në këtë perspektivë, pjelloria e tokës kuptohet si një veti emergjente e proceseve biofizike që ndërveprojnë. Përmirësimet e tokës nxiten kryesisht nga procese ekologjike — sistemet rrënjore, komunitetet mikrobiale, dinamika e lëndës organike, ndërveprimet e ujit dhe kafshëve — dhe jo nga inpute të jashtme.

Diversifikimi agro-pylltar është qendror në strategjinë e fermës. Kultivohen më shumë se 130 varietete pemësh frutore, shkurresh, bimësh aromatike, specie druri dhe specie biomase, të organizuara në struktura shumë-shtresore. Përzgjedhja e specieve udhëhiqet nga funksioni ekologjik po aq sa nga rendimenti: bimët fiksuese të azotit pasurojnë rezervat e

azotit në tokë; bimët aromatike tërheqin polenizuesit, largojnë dëmtuesit dhe ofrojnë biomasë; speciet e drurit dhe biomasës ofrojnë hije dhe inpute organike; pemët frutore gjenerojnë produkte për treg. Së bashku, këta elementë sigurojnë mbulim të vazhdueshëm të tokës, rregullojnë mikroklimën, reduktojnë evapotranspirimin dhe mbështesin insektet dhe mikroorganizmat e dobishëm.

Kullotja rrotulluese forcon më tej rigjenerimin e tokës. Në zona të përzgjedhura, blegtoria (dele, gomarë dhe shpendë) lëviz sipas një sekuence të planifikuar, ku secila specie kontribuon me shërbime të veçanta ekologjike. Delet konsumojnë foragjere të pasura me proteina, gomarët reduktojnë vegjetacionin fibroz dhe përmirësojnë depërtimin e dritës, ndërsa shpendët shpërndajnë plehun dhe ulin presionin e insekteve. Kjo sekuencë përshpejton qarkullimin e lëndëve ushqyese, rrit lëndën organike të tokës dhe stimulon rigjenerimin e kullotës. Për më tepër, reduktimi i ngjeshjes së tokës që shoqëron kullotjen rrotulluese në terrene me pjerrësi përmirëson infiltrimin dhe ajrosjen e tokës. Me kalimin e kohës, këta mekanizma rrisin diversitetin botanik të kullotës, duke treguar një kalim nga livadhe të degraduara drejt komuniteteve më komplekse dhe më reziliente.

Ferma përdor gjithashtu kompost, vermikompost dhe mulçim të prodhuar nga biomasa e vet, duke mbyllur ciklet e lëndës organike dhe duke reduktuar varësinë nga inputet e jashtme. Ndërhyrja në tokë kufizohet në operacione specifike si përgatitja fillestare e shtretërve apo mbjellja. Ky regjim me ndërhyrje të ulët ruan strukturën e tokës dhe rrjetet mikrobiale, duke kontribuar më tej në pjellori. Infrastrukturat për mbledhjen e ujit plotësojnë sistemin: uji i shiut mblidhet përmes kanaleve kulluese, çative dhe shtigjeve, ruhet dhe rishpërndahet për të mbështetur biologjinë e tokës gjatë verës. Uji konceptohet jo vetëm si burim për ujitje, por si vektor pjellorie që aktivizon komunitetet mikrobiale dhe prodhimin e biomasës, veçanërisht në kullota pas kullotjes.

Të marra së bashku, këta mekanizma ilustrojnë se si degradimi i tokës mund të adresohet përmes sinergjive të shumëfishta. Agro-pylltaria ofron biomasë, mikroklimë dhe biodiversitet; blegtoria kontribuon në qarkullimin e lëndëve ushqyese dhe kompleksitetin botanik; mbledhja e ujit mbështet aktivitetin mikrobial; kompostimi dhe mulçimi furnizojnë lëndë organike dhe karbon; ndërhyrja e reduktuar ruan strukturën e tokës. Rasti demonstroi se rigjenerimi i tokës nuk arrihet përmes një teknike të vetme, por përmes ndërthurjes së proceseve ekologjike dhe ndërveprimit të bimëve, kafshëve, ujit dhe mikroorganizmave brenda një sistemi prodhimi të diversifikuar.

1.1.1 Dizajnimi i një parcele të vogël agro-pylltare rigjeneruese në shkollë

Në këtë ushtrim teknik, nxënësit punojnë në grupe të vogla për të dizajnuar një parcelë agroekologjike të frymëzuar nga qasja agroekologjike e Iside Farm. Duke punuar me një hartë të paracaktuar të parcelës të ofruar nga mësimdhënësi, secili grup propozon një zgjidhje dizajni që synon përmirësimin e shëndetit të tokës përmes funksioneve ekologjike. Nxënësve u kërkohet të:

- përzgjedhin specie bimë bazuar në funksionet agroekologjike,
- organizojnë vendosjen hapësinore sipas kufizimeve të peizazhit
- përshkruajnë një strategji bazë për pjellorinë e tokës (biomasë, kompost, mulçim, kultura mbuluese).

Mësimdhënësi e mbështet aktivitetin duke ofruar:

- një fletë udhëzuese për lidhjen specie-funksion, për të ndihmuar në përzgjedhjen e specieve gjatë fazës së dizajnit,
- kufizime bazë mjedisore (tekstura e tokës, pjerrësia, ekspozimi ndaj diellit)

- një listë kontrolli të funksioneve agroekologjike, të cilën nxënësit do ta përdorin për të justifikuar vendimet e tyre bazuar në ndërveprimet ekologjike midis bimëve dhe tokës.

Të gjitha grupet përdorin të njëjtën hartë të parcelës, por mund të prodhojnë zgjidhje të ndryshme. Në fund të aktivitetit, dizajnet prezantohen dhe diskutohen kolektivisht. Faza e krahasimit është pedagogjikisht thelbësore, pasi nxënësit zbulojnë kompromiset (trade-offs) dhe rrugët alternative, duke reflektuar mënyrën se si funksionon dizajni agroekologjik në kontekste reale si ai i Iside Farm.

Mjetet dhe materialet për zbatim

- Hartë e thjeshtuar e parcelës
- Fletë specie-funksion (e ofruar nga mësimdhënësi)
- Fletë me kufizime mjedisore (tokë + pjerrësi + diell + ujë)
- Listë kontrolli e funksioneve agroekologjike (për justifikim)
- Lapsa + markera me ngjyra
- Fletë e shkurtër me udhëzime

Harta e thjeshtuar e parcelës

Një hartë e dobishme e parcelës duhet të përfshijë informacion mbi:

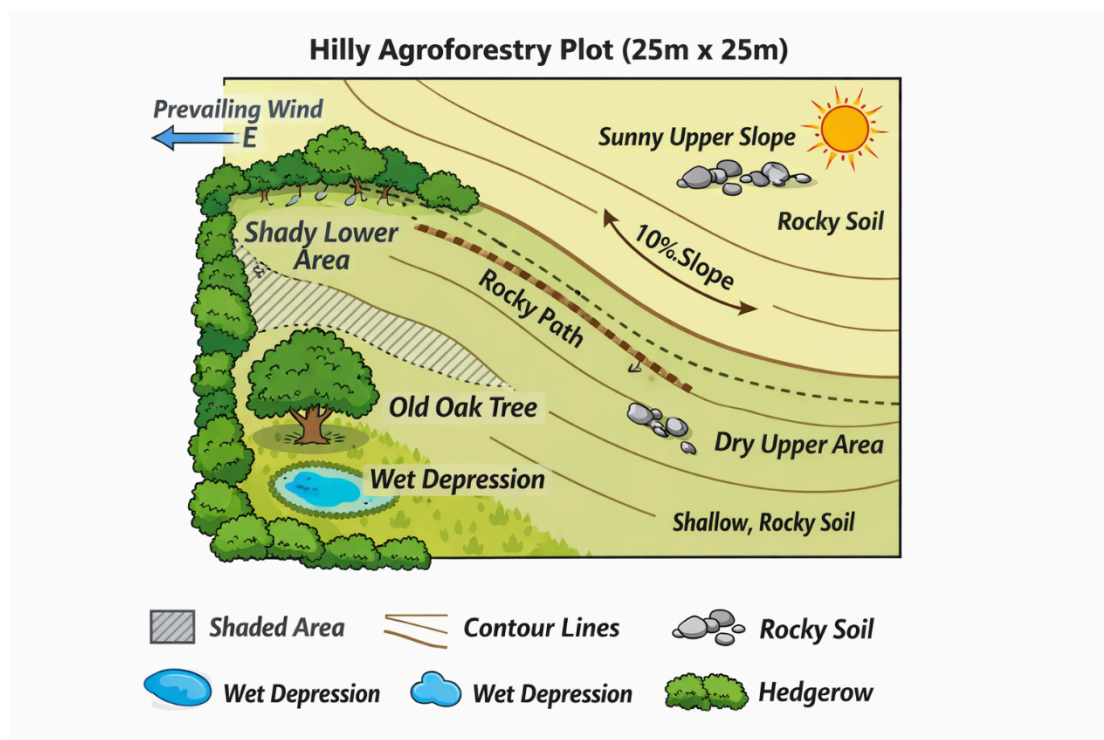
- Kufijtë e parcelës dhe përmasat e përafërta;
- Drejtimin dhe shkallën e pjerrësisë (me shigjeta të thjeshta ose vija konturi);
- Ekspozimin ndaj diellit (orientimi dhe zonat me hije);
- Drejtimin domוניus të erës;

- Tipin e tokës ose kufizimet e saj (p.sh. ranore, me gurë, me lëndë organike të ulët);
- Tregues të kullimit ose rrjedhës së ujit;
- Pikat e aksesit në ujë (ose mungesën e ujit për të simuluar kushte stresi);
- Shtegun e aksesit;
- Elemente ekzistuese natyrore ose gjysmë-natyrore (p.sh. gardh i gjallë, vijë pemësh, zonë me shkurre).

Këta elementë ofrojnë informacion të mjaftueshëm ekologjik që nxënësit të marrin vendime të arsyetuara për mbjelljen, pozicionimin dhe menaxhimin.

Shembull – Parcelë agro-pylltare kodrinore me ekspozim të diferencuar ndaj diellit dhe erës

Parcela përfaqëson një zonë kodrinore me formë të parregullt dhe me një pjerrësi mesatare (10–12%) që zbret nga lindja drejt perëndimit. Vija të thjeshta konturi tregojnë dy gropa të vogla ku uji tenton të grumbullohet pas reshjeve. Pjesa e sipërme e parcelës është më e ekspozuar ndaj diellit dhe erës, ndërsa seksioni i poshtëm perëndimor merr hije të pjesshme pasdite nga një gardh i gjallë (hedgerow) i vendosur jashtë kufirit të parcelës. Toka përshkruhet si e cekët dhe mesatarisht me gurë, me kapacitet të ulët për mbajtjen e ujit. Era mbizotëruese vjen nga lindja. Nuk ka infrastrukturë për ujitje. Një shteg i ngushtë aksesi përshkon parcelën në mënyrë diagonale, duke kufizuar dendësinë e mbjelljes në atë zonë. Një pemë e vetme e pjekur ekzistuese ndodhet pranë kufirit të poshtëm dhe duhet të integrohet në dizajn. Ky konfigurim ofron kushte reale kufizimesh ekologjike, duke i nxitur nxënësit të marrin vendime të balancuara mbi përzgjedhjen e specieve, vendosjen hapësinore dhe strategjitë për ruajtjen e ujit dhe rigjenerimin e tokës.

Fletë specie–funksion

Mësimdhënësit mund të ofrojnë një listë të ngjashme me këtë (e përshtatshme sipas specieve lokale dhe disponueshmërisë).

Kategoria	Shembuj	Funksioni agroekologjik
Pemë frutore	Mollë, dardhë, pjeshkë, fik	Prodhim (yield) + hije + biomase nga gjethet
Fiksuese të azotit	akacie (black locust), tërfil, lupinë	Fiksim i azotit + mbështetje për polenizues
Bimë aromatike	trumzë, sherebelë, rozmarinë, rigon	Tërheqje polenizuesish + largim dëmtuesish
Specie biomase/druri	paulownia, man, eukalipt	Prodhim biomase + hije + foragjere
Foragjere / kullotë	Bar thekre, fescue, clover mix	Kullotje + mbulim i tokës
Shkurre / specie pioniere	rrush i zi, mjedër, lajthi	Biodiversitet + mikroklimë

Listë kontrolli e funksioneve agroekologjike (për nxënësit)

Nxënësit duhet të justifikojnë se si speciet e përzgjedhura kontribuojnë në mekanizmat e tokës dhe në funksionimin ekologjik të sistemit. Për secilin element të dizajnit, ata duhet të tregojnë cilat funksione përmbush:

- ☐ Prodhim i lëndës organike
- ☐ Fiksim i azotit
- ☐ Kontroll i erozionit
- ☐ Rregullim i mikroklimës (hije, mbrojtje nga era)
- ☐ Shërbime polenizimi
- ☐ Krijim niches për biodiversitet
- ☐ Kontribut në foragjere/kullotë
- ☐ Diversitet i thellësisë së rrënjëve
- ☐ Mbajtje/retencion i ujit
- ☐ Qarkullim i lëndëve ushqyese
- ☐ Reduktim i presionit të barërave të këqija

Kjo listë e ndihmon aktivitetin të kalojë nga një ushtrim i thjeshtë “vizatimi pemësh” në një proces arsyetimi agroekologjik, ku çdo zgjedhje dizajni lidhet me funksione konkrete ekologjike dhe me shëndetin afatgjatë të tokës.

Kufizimet mjedisore (të ofruara nga mësimdhënësi)

Mësimdhënësi mund të simulojë kufizime reale (veçanërisht të rëndësishme në kontekstin e VET), për të nxitur vendimmarrje të bazuar në analizë ekologjike:

- Toka: ranore, me lëndë organike të ulët, kapacitet i ulët shkëmbimi kationik (CEC)
- **Pjerrësia:** e butë (5–10%) → rrezik për erozion
- **Uji:** ujitje e kufizuar → favorizon mulçimin dhe krijimin e hijes
- **Klima:** e butë (temperate), me verë të thatë

- **Hapësira:** parcelë 20 × 20 metra

Këto kufizime riprodhojnë logjikën e Iside Farm, ku vendimet e dizajnit nisin nga leximi i peizazhit dhe analizimi i kushteve ekologjike, dhe jo nga aplikimi mekanik i “recetave bujqësore”.

Hapat e zbatimit të aktivitetit

- Aktivizimi (10 min): Mësimdhënësi prezanton shkurtimisht elementët kyç nga Iside Farm, duke theksuar leximin e peizazhit, diversifikimin agro-pylltar dhe rigjenerimin e tokës përmes ndërveprimeve ekologjike
- Vendosja e kontekstit (10 min): Shpërndahen harta e parcelës, fleta me kufizime mjedisore dhe fleta specie–funksion. Sqarohen objektivat e ushtrimit dhe kriteret e vlerësimit
- Detyra e dizajnit në grup (45–60 min): Nxënësit përzgjedhin speciet, organizojnë hapësirën dhe zhvillojnë një zgjidhje dizajni që synon rigjenerimin e tokës përmes funksioneve ekologjike
- Faza e justifikimit (15–20 min): Grupet plotësojnë listën e kontrollit, duke lidhur funksionet agroekologjike me mekanizmat e tokës (p.sh. lëndë organike, fiksimit azotit, kontrolli i erozionit).
- Prezantimi dhe feedback-u (20–30 min): Grupet prezantojnë dizajnet e tyre; klasa diskuton dhe krahason strategjitë, duke identifikuar kompromiset dhe alternativat e mundshme.

Vlerësimi / Produktet përfundimtare

Produktet e mundshme që nxënësit duhet të dorëzojnë:

- **Hartë e parcelës** (vizatim me dorë ose format digjital)
- **Reflektim i shkurtër në grup** (5–8 fjali), ku shpjegohet logjika e dizajnit dhe lidhja me rigjenerimin e tokës

Kritere të mundshme vlerësimi:

- Koherenca midis specieve të zgjedhura dhe funksioneve agroekologjike
- Lidhja e qartë me mekanizmat e shëndetit të tokës
- Realizueshmëria (hapësira, konteksti, klima)
- Qartësia e justifikimit ekologjik
- Kreativiteti dhe cilësia e dizajnit

Variante në ambient të hapur ose hibride

Nëse shkolla ka kopsht ose hapësirë të gjelbër, nxënësit mund të:

- Identifikojnë kushte reale mikroklimatike
- Masin pjerrësinë ose ekspozimin ndaj diellit
- Analizojnë teksturën e tokës përmes mostrave të thjeshta
- Krahasojnë vëzhgimet në terren me supozimet e tyre të dizajnit

Pyetje Reflektuese

1. Cilat elemente të peizazhit mendoni se shpesh neglizhohen në planifikimin konvencional bujqësor dhe pse janë ato të rëndësishme në një qasje agroekologjike të dizajnit?
2. Pse dy ferma të vendosura afër njëra-tjetrës mund të kërkojnë zgjidhje shumë të ndryshme agroekologjike, edhe nëse kultivojnë kultura të ngjashme?

1.2 Uka Farm – Një Living Lab i agroekologjisë në Shqipëri

Kjo praktikë agroekologjike mishëron qartë dhe drejtpërdrejt parimet e agroekologjisë të HLPE-së, veçanërisht: biodiversitetin, sinergjinë, riciklimin, shëndetin e tokës dhe diversifikimin ekonomik.

Praktika i përgjigjet drejtpërdrejt dimensionit të trajtuar në NM1, duke adresuar sfidën e kalimit nga bujqësia intensive e varur nga inputet e

jashtme drejt sistemeve agroekologjike reziliente, të bazuara në dije dhe në procese ekologjike.

1.2.1 Përshkrimi i Uka Farm

E themeluar në vitin 1996 në Laknas, pranë Tiranës, Uka Farm funksionon si një nga shembujt më përfaqësues të agroekologjisë në Ballkan dhe si një “laborator i gjallë” ku shëndeti ekologjik, përgjegjësia sociale dhe qëndrueshmëria ekonomike trajtohen si të pandashme. E konceptuar përtej certifikimit të thjeshtë organik, ferma vendos në qendër marrëdhëniet komplekse midis bimëve, insekteve, kërpudhave, organizmave të tokës, barërave spontane dhe komunitetit lokal përmes një sistemi të integruar agroekologjik. Biodiversiteti përbën themelin e kësaj qasjeje. Kultura të ndryshme, varietete vendase, korridore ekologjike, gardhe të gjalla dhe breza të egër krijojnë habitate funksionale që mbështesin insektet e dobishme, përforcojnë kontrollin biologjik të dëmtuesve dhe rrisin reziliencën e ekosistemit. Menaxhimi i dëmtuesve bazohet në vëzhgim të vazhdueshëm në terren dhe në strategji biologjike selektive, përfshirë kurthe organike me bazë drite dhe sisteme feromonike. Ndërhyrjet realizohen vetëm kur tejkalohen pragjet ekologjike, duke minimizuar prishjen e ekuilibrit trofik. Pjelloria e tokës ruhet përmes praktikave qarkulluese, ku të gjitha mbetjet organike nga krasitja, korrja dhe përgatitja e ushqimit kompostohen ose përdoren si mulç, duke rritur lëndën organike, përmirësuar strukturën e tokës, mbështetur jetën mikrobiale dhe përmirësuar kapacitetin e mbajtjes së ujit. Teknologjitë inteligjente të ujitjes optimizojnë përdorimin e ujit duke e rregulluar atë sipas lagështisë së tokës dhe intensitetit të dritës, duke reduktuar shpëlarjen e lëndëve ushqyese dhe stresin mjedisor. Bashkëkrijimi i dijes është thelbësor në funksionimin e fermës, duke kombinuar njohuritë tradicionale mbi varietete vendase me monitorim shkencor në një proces të vazhdueshëm “të mësuarit përmes veprimit” që udhëzon menaxhimin adaptiv. Qëndrueshmëria sociale është e integruar përmes bashkëpunimit

të fortë me mbi 250 mikro-fermerë nga zonat rurale përreth, shumë prej të cilëve kultivojnë më pak se një hektar, duke u mundësuar përfshirjen në tregje formale dhe duke forcuar jetesën rurale. Integrimi i agroturizmit, edukimit dhe një restoranti “nga ferma në tryezë” brenda fermës mbyll ciklin prodhim–konsum, duke u mundësuar vizitorëve, studentëve dhe profesionistëve të përjetojnë drejtpërdrejt proceset agroekologjike, ndërsa promovon kulturën tradicionale shqiptare të ushqimit, dietën sezonale dhe parimet e slow food. Në këtë mënyrë, Uka Farm demonstroi se si agroekologjia mund të ofrojë njëkohësisht reziliencë ekologjike, përfshirje sociale, ruajtje kulturore dhe qëndrueshmëri ekonomike.

1.2.2 Mikrobiologjia rigjeneruese e tokës dhe sekuestrimi i karbonit në shkollë

Praktika e të nxënies të aplikuar mbi mikrobiologjinë rigjeneruese të tokës dhe sekuestrimin e karbonit është konceptuar si një aktivitet i kombinuar në klasë dhe në terren, që u mundëson nxënësve ta kuptojnë tokën si një sistem të gjallë dhe jo si një substrat inert për rritjen e bimëve.

Aktiviteti fillon me një sesion përgatitor prej rreth 45 minutash, ku nxënësit njihen me strukturën dhe funksionimin e Rrjetit Ushqimor të Tokës (Soil Food Web), me theks të veçantë në rolin e kërpudhave mikorizale në përthithjen e lëndëve ushqyese dhe rritjen e reziliencës së bimëve. Trajneri shpjegon se si praktikët pa plugim ose me plugim minimal ruajnë strukturën e tokës, mbrojnë habitatet mikrobiale dhe kontribuojnë në sekuestrimin e karbonit. Nxënësve u prezantohen gjithashtu të dhëna krahasuese mbi nivelet e lëndës organike të tokës në Uka Farm dhe në parcela konvencionale përreth, duke shërbyer si bazë për diskutim mbi mënyrën se si zgjedhjet e menaxhimit ndikojnë pjellorinë, mbajtjen e ujit dhe produktivitetin afatgjatë.

Komponenti praktik në fermë zgjat rreth 2–2.5 orë dhe organizohet si ushtrim vëzhgimi i udhëzuar. Nxënësit punojnë në grupe të vogla dhe ndjekin një sekuencë të strukturuar aktiviteteve:

1. Hapet një profil toke në një vresht ose parcelë të kultivuar, duke u dhënë nxënësve mundësinë të vëzhgojnë drejtpërdrejt horizontet e tokës, thellësinë e rrënjëve, agregimin, shpërndarjen e lagështisë dhe praninë e kimbave të tokës dhe organizmave të tjerë. Nxënësit udhëzohen të lidhin këto vëzhgime me strukturën e tokës, ajrosjen dhe aktivitetin biologjik.

2. Nxënësit vizitojnë zonën e kompostimit të fermës, ku analizojnë fazat e ndryshme të dekompozimit të kompostit. Përmes vlerësimit ndijor — erës, teksturës dhe temperaturës — ata dallojnë proceset aerobe dhe anaerobe dhe diskutojnë se si cilësia e kompostit ndikon në inokulimin mikrobial dhe në shëndetin e tokës.

3. Trajneri demonstroi parimet e përgatitjes ose aplikimit të çajit të kompostit, duke shpjeguar rolin e tij në futjen e mikroorganizmave të dobishëm në tokë dhe në forcimin e funksionimit biologjik të Rrjetit Ushqimor të Tokës.

Aktiviteti përfundon me një demonstrim teknik të sistemit të monitorimit të lagështisë së tokës të bazuar në IoT (Internet of Things) të fermës. Nxënësit vëzhgojnë se si sensorët matin lagështinë e tokës dhe intensitetin e dritës dhe si këto të dhëna përdoren për të orientuar vendimet për ujitje, për të reduktuar mbingopjen me ujë dhe për të parandaluar shpëlarjen e lëndëve ushqyese.

Mjetet dhe materialet e nevojshme për këtë modul përfshijnë vegla bazë për hapjen dhe vëzhgimin e profileve të tokës, lupa dore, fletë vëzhgimi të tokës, mostra komposti, termometra për analizimin e kompostit, akses në të dhëna mbi lëndën organike të tokës dhe qasje vizuale në sistemin e monitorimit të lagështisë. Veshje mbrojtëse dhe udhëzime sigurie ofrohen për të garantuar kushte të sigurta pune në terren.

Moduli përmbyllet me një sesion reflektimi dhe sinteze prej 30 minutash. Nxënësit krahasojnë vëzhgimet mes grupeve, lidhin karakteristikat e dukshme të tokës me praktikën e menaxhimit dhe reflektojnë mbi mënyrën se si menaxhimi biologjik i tokës kontribuon në sekuestrimin e karbonit dhe

në reziliencën klimatike. Trajneri lehtëson diskutimin mbi mënyrën se si praktika të ngjashme mund të përshtaten për kultura të ndryshme, tipe toke apo sisteme bujqësore rajonale.

1.2.3 Menaxhimi i integruar i dëmtuesve dhe strategjitë e kontrollit biologjik: si të praktikohet në shkollë

Ky aktivitet mësimor synon t'u mundësojë nxënësve të kuptojnë kaskadat trofike dhe kontrollin biologjik përmes vëzhgimit aktiv të dinamikave dëmtues-grabitqar dhe proceseve të vendimmarrjes në Uka Farm, duke përdorur menaxhimin e Tuta absoluta si studim konkret rasti. Aktiviteti fillon me një sesion hyrës prej rreth 30 minutash, gjatë të cilit nxënësit njihen me konceptin e kaskadave trofike dhe tranzicionin nga kontrolli i bazuar në pesticide drejt rregullimit të popullatave përmes grabitqarëve natyrorë. Në fermë, Tuta absoluta menaxhohet përmes një strategjie të integruar që bazohet në monitorim të vazhdueshëm, parandalim ekologjik dhe ndërhyrje biologjike selektive. Kurthet me feromone përdoren për të monitoruar popullatat e insekteve të rritur dhe për të përcaktuar pragjet e ndërhyrjes, ndërsa kontrolli i rregullt në terren lejon zbulimin e hershëm të fazave larvare. Masat parandaluese fokusohen në rritjen e biodiversitetit funksional përmes diversifikimit të kulturave, brezave me lule, gardheve të gjalla dhe korridoreve ekologjike që ofrojnë habitat dhe burime ushqimi për armiq të natyrorë si insektet grabitqare dhe parazitoidët. Kur pragjet e popullatës tejkalohen, aplikohen metoda të synuara të kontrollit biologjik, përfshirë përdorimin selektiv të kurtheve organike me bazë drite dhe agjentëve të miratuar biologjikë, duke shmangur trajtimet me spektër të gjerë që mund të dëmtojnë organizmat e dobishëm.

Komponenti praktik zhvillohet në terren dhe zgjat rreth dy orë. Nxënësit punojnë në grupe të vogla nën udhëzimin e trajnerit ose ekspertit të fermës dhe ndjekin një sekuencë të strukturuar aktiviteteve:

1. Nxënësit pajisen me fletë monitorimi, lupa dore dhe udhëzues identifikimi për dëmtues dhe insekte të dobishme, si dhe udhëzohen të lëvizin sistematikisht përgjatë rreshtave të kulturave pa shqetësuar habitatin.
2. Çdo grup realizon një ushtrim “vëzhgo dhe numëro”, duke inspektuar gjethet dhe bimët për të regjistruar praninë e Tuta absoluta, shenjat e dëmtimit dhe armiqtë natyrorë të vërejtur.
3. Nxënësit regjistrojnë vëzhgimet, kuantifikojnë presionin e dëmtuesit dhe krahasojnë të dhënat me vlerat e paracaktuara të pragut ekonomik për të vlerësuar nëse ndërhyrja do të ishte e justifikuar.
4. Grupi vëzhgon më pas kurthet organike me bazë drite dhe dispenserët me feromone, duke diskutuar funksionin, vendosjen dhe rolin e tyre në monitorimin e popullatave të insekteve me ndikim minimal mbi speciet jo-target.
5. Aktiviteti vazhdon me një inspektim të udhëhequr të gardheve të gjalla, brezave të egër dhe korridoreve ekologjike, ku nxënësit identifikojnë vendet e dimërimit dhe habitatet strehë për insektet e dobishme dhe analizojnë se si dizajni i peizazhit mbështet kontrollin biologjik.

Mjetet dhe materialet e nevojshme përfshijnë fletë vëzhgimi, lapsa ose tableta, lupa dore, karta identifikimi për dëmtues dhe insekte të dobishme, akses në kurthet monitoruese të instaluar në fermë dhe veshje mbrojtëse për terren. Nuk përdoren produkte kimike, duke forcuar fokusin në vëzhgim dhe arsyetim ekologjik.

Aktiviteti përfundon me një sesion reflektimi dhe diskutimi prej 30–45 minutash. Nxënësit krahasojnë të dhënat e mbledhura nga grupet e ndryshme, diskutojnë variacionet në vëzhgime dhe reflektojnë mbi mënyrën se si dizajni i habitatit dhe biodiversiteti ndikojnë në rregullimin e dëmtuesve. Trajneri lehtëson një diskutim mbi dallimet midis kësaj qasjeje të bazuar në monitorim dhe aplikimit rutinë të pesticideve, si dhe mbi

mënyrën se si strategji të ngjashme mund të përshtaten për kultura ose kontekste të tjera bujqësore.

Pyetje Reflektuese

1. Si e demonstrojnë ndërveprimet midis shëndetit të tokës, biodiversitetit dhe menaxhimit të dëmtuesve dallimin midis bujqësisë së bazuar në inpute dhe qasjes agroekologjike të mendimit sistemor?
2. Bazuar në vëzhgimet nga aktivitetet mbi mikrobiologjinë e tokës dhe menaxhimin e integruar të dëmtuesve, cilat praktika agroekologjike i konsideroni më të transferueshme në kontekstin tuaj lokal ose profesional, dhe çfarë përshtatjesh do të ishin të nevojshme?

1.3 Përfundime

Kjo njësi mësimore përkthen dimensionin mjedisor të agroekologjisë në aktivitete praktike të të nxënësve të fokusuara në degradimin dhe rigjenerimin e tokës. Duke u mbështetur në modulën teorikë të NMI, ajo i ndihmon nxënësit të lidhin konceptet kyçe të tokës – si lënda organike, biodiversiteti dhe rregullimi ekologjik – me praktika konkrete bujqësore dhe kushte reale mjedisore.

Duke kombinuar një aktivitet të bazuar në dizajn, të frymëzuar nga Iside Farm, me aktivitete vëzhgimi dhe monitorimi në terren në Uka Farm, njësia zhvillon dy aftësi thelbësore agroekologjike. Nxënësit praktikojnë dizajnimin e zgjidhjeve për rigjenerimin e tokës të përshtatura me kufizimet e peizazhit dhe mësojnë të vëzhgojnë dhe interpretojnë proceset biologjike të tokës, ndërveprimet dëmtues-grabitqar dhe efektet e menaxhimit në sisteme reale bujqësore. Kjo pasqyron mënyrën se si funksionon agroekologjia në praktikë, ku shëndeti i tokës varet si nga planifikimi ashtu edhe nga vëzhgimi i vazhdueshëm.

Nga perspektiva pedagogjike, aktivitetet mësimore mbështesin të nxënin përmes përvojës dhe zhvillimin e kompetencave, të përshtatshme për arsimin dhe aftësimin profesional (VET). Nxënësve u kërkohet të justifikojnë zgjedhjet e dizajnit, të interpretojnë vëzhgimet në terren dhe të diskutojnë vendimet e menaxhimit duke përdorur arsyetim ekologjik, dhe jo rregulla teknike të fiksuara. Mjete si leximi i peizazhit, vëzhgimi i profileve të tokës, analiza e kompostit dhe monitorimi i dëmtuesve ndihmojnë në zhvillimin e mendimit sistemor dhe gjykitit profesional. Kjo qasje mund t'i ndihmojë mësimdhënësit e VET në udhëheqjen e proceseve të vëzhgimit, diskutimit dhe reflektimit, si dhe në përgatitjen e profesionistëve të ardhshëm të bujqësisë për të menaxhuar tokën dhe agroekosistemet si sisteme të gjalla dhe adaptive, dhe jo si njësi prodhimi të varura nga inputet.

1.4 Bibliography

Uka Farm. (n.d.). *Uka Farm*. Available at: <https://ukafarm.com/>

Iside farm website. Available at: <https://www.biologicorigenerativo.it/>

Circular Economy for Food. (2025). *Iside Azienda Agricola*. Available at: <https://circulareconomyforfood.eu/iside-azienda-agricola/>

Bosco di Ogigia Youtube channel. (2025). Episode “L'orto più bello d'Italia. Con Matteo Mazzola”. Available at: https://www.youtube.com/watch?v=p_i76vWp_Gk

Agronotizie (online journal). (2024). *Agricoltura rigenerativa: principi ed esempi pratici*. Available at: https://agronotizie.imagelinenetwork.com/agronomia/2024/01/16/agricoltura-rigenerativa-principi-ed-esempi-pratici/80942?utm_campaign=newsletter&utm_medium=email&utm_source=kANSettimanale&utm_term=893&utm_content=3913&ilntaglist=agricoltura%2Dbiologica,cambiamenti%2Dclimatici,sostenibilit%C3%A0&refnlagm=image

Autosufficienza Youtube channel. (2025). Episode “Agroecologia: rigenerazione ambientale e dell'individuo, Matteo Mazzola”. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=TU3U5KyWteQ>

DIMENSIONI SOCIO-KULTUROR

Hyrje në dimensionin socio-kulturor

Njësia Mësimore 1 (NM1) theksoi sfidat kryesore sociale që kufizojnë tranzicionet agroekologjike në komunitetet lokale: erozionin e dijes tradicionale, humbjen e diversitetit ushqimor dhe kulturës së ushqimit, organizimin dhe bashkëpunimin e dobët komunitar, marginalizimin e komuniteteve rurale dhe të rinjve, si dhe pabarazitë gjinore dhe sociale. Këto sfida minojnë autonominë e fermerëve, reduktojnë transferimin ndërbrezor të dijes dhe dobësojnë reziliencën e sistemeve lokale agro-ushqimore.

Njësia Mësimore 2 (NM2) ndërtohet drejtpërdrejt mbi këto njohuri, duke u fokusuar në qasje praktike që forcojnë organizimin dhe bashkëpunimin komunitar, shkëmbimin e dijes dhe identitetin kulturor. Ndërsa NM1 ofroi bazën teorike për të kuptuar barrierat sociale dhe organizative të sistemeve aktuale ushqimore, NM2 demonstroi se si disa nga këto sfida mund të adresohen përmes praktikave pjesëmarrëse që janë të rrënjësura në kontekstin lokal, të rëndësishme kulturorisht dhe gjithëpërfshirëse.

Njësia shqyrton dy iniciativa reale që mishërojnë këto parime:

1. Alternative Community Peliti (Greqi): një iniciativë vullnetare, jofitimprurëse që ruan varietete tradicionale farash dhe valorizon dijen lokale përmes eventeve komunitare, duke nxitur mësimin ndërbrezor, kohezionin social dhe identitetin kulturor.
2. FAO Community Diversity Seed Fairs (Tanzani): një model i strukturuar i panairëve pjesëmarrëse të farave që forcon besimin, bashkëpunimin dhe qeverisjen lokale, duke lidhur aktorë të ndryshëm për të ruajtur diversitetin e farave dhe për të përmirësuar

organizimin komunitar.

Përmes këtyre studimeve të rasteve, nxënësit kanë mundësinë të eksplorojnë aplikimin e parimeve të agroekologjisë për adresimin e sfidave të zgjedhura socio-kulturore të identifikuara në NM1.

Rezultatet e të nxënit

Pas përfundimit të kësaj njësie, mësimdhënësit e VET duhet të jenë në gjendje të:

1. Kuptojnë lidhjen midis parimeve të agroekologjisë të HLPE-së dhe valorizimit të dijes tradicionale dhe organizimit komunitar në sistemet lokale ushqimore.
2. Njohin praktika reale agroekologjike dhe rolin e tyre në forcimin e bashkëpunimit në komunitetet rurale dhe në ruajtjen e dijes tradicionale.
3. Udhëheqin nxënësit në dokumentimin, vlerësimin dhe reflektimin mbi aktivitete pjesëmarrëse agroekologjike, për të forcuar të nxënin përmes përvojës dhe ndikimin në komunitete.
4. Integrojnë njohuritë tradicionale bujqësore me qasjet moderne agroekologjike në sesionet e trajnimit, për të mbështetur praktika bujqësore të qëndrueshme dhe të përshtatura me kontekstin lokal.

2. Valorizimi i dijes tradicionale (Alternative Community Peliti)

Cilat parime të agroekologjisë përfshin kjo praktikë?

Bazuar në 13 Parimet e Agroekologjisë të HLPE-së, kjo praktikë integron këto parime kryesore:

1. Biodiversiteti

2. Bashkëkrijimi I dijes
3. Vlerat sociale dhe dietat
4. Ndërlidhja
5. Pjesëmarrja

Peliti është një iniciativë vullnetare dhe jofitimprurëse në Greqi, e dedikuar mbledhjes, ruajtjes dhe shpërndarjes së varieteteve tradicionale të farave. Që nga viti 2003, baza kryesore e saj ndodhet në Mesochori, Paranesti, në Prefekturën e Dramës. Peliti përfshin një komunitet të gjerë global, me vullnetarë lokalë në Greqi dhe një degë ndërkombëtare në Shtetet e Bashkuara (Peliti Idaho). Iniciativa promovon ndarjen, bashkëpunimin dhe krijimin e komunitetit rreth farave tradicionale, me synimin për të arritur vetë-mjaftueshmëri ushqimore dhe më gjerë. Përmes eventeve komunitare, panairove të farave dhe shkëmbimeve të hapura, Peliti demonstroi se ruajtja e farave nuk është vetëm një çështje teknike bujqësore, por një proces kulturor, social dhe politik që forcon identitetin lokal dhe autonominë ushqimore.

Një nga ngjarjet qendrore të Peliti-t është Festivali i Farave Peliti, i cili mishëron vlerat e komunitetit për solidaritet, mësim ndërbrezor dhe shkëmbim pa ndërmjetësim monetar. Filozofia e Peliti-t thekson përgjegjësinë personale dhe kolektive, ndërgjegjësimin dhe veprimin e vetëdijshëm: çdo individ kontribuon në zgjidhjen e sfidave në komunitetin e tij. Përmes zgjedhjeve të përditshme, individët në mënyrë kolektive forcojnë biodiversitetin, trashëgiminë kulturore dhe praktikën e qëndrueshme. Objektivat kryesore të organizatës përfshijnë mbledhjen, ruajtjen dhe shpërndarjen e varieteteve tradicionale të farave; shkëmbimin e mallrave dhe shërbimeve pa ndërmjetësim monetar; promovimin e vetë-mjaftueshmërisë ushqimore dhe më gjerë; si dhe krijimin e një komuniteti të përqendruar në ruajtjen e farave tradicionale dhe përgjegjësinë e përbashkët (Peliti, n.d.).

Peliti adreson drejtpërdrejt sfidën e identifikuar në NM1 mbi erozionin e dijes dhe praktikave tradicionale bujqësore. NM1 theksoi se si paketat teknike të

standardizuara, bujqësia e industrializuar dhe zgjedhjet e kulturave të orientuara nga tregu minojnë autonominë e fermerëve, identitetin kulturor lokal dhe transferimin ndërbrezor të dijes.

Përmes aktiviteteve të saj, Peliti e kundërshton këtë erozion duke:

- Ruajturi dhe qarkulluar farat tradicionale, për të mbajtur diversitetin e kulturave dhe përshtatjen lokale.
- Valorizuar dijen e fermerëve, duke i pozicionuar kultivuesit lokalë si bartës dhe inovatorë të dijes, e jo si përfitues pasivë të ekspertizës së jashtme.
- Lehtësuar mësimin ndërbrezor përmes shkëmbimeve të farave dhe festivaleve, duke siguruar që praktikatat tradicionale t'u transmetohen brezave të rinj.
- Integruar kulturën me bujqësinë, duke lidhur ruajtjen e farave me festivale, rrëfime dhe angazhim komunitar për të forcuar trashëgiminë ushqimore dhe identitetin lokal.
- Mbështetur inovacionin e udhëhequr nga komuniteti, duke u mundësuar fermerëve të kombinojnë dijen tradicionale me eksperimentimin dhe teknikat moderne, duke forcuar praktikatat agroekologjike të bazuara në nevojat lokale.

Në përmbledhje, Peliti adreson sfidat kryesore socio-kulturore të NM1 duke rindërtuar sisteme dijesh të bazuara në komunitet, duke forcuar identitetin kulturor dhe duke fuqizuar fermerët që të formësojnë në mënyrë aktive praktika bujqësore të qëndrueshme dhe të përshtatura me kontekstin lokal.

2.1 Përshkrimi i Komunitetit Peliti

Peliti është një iniciativë vullnetare dhe jofitimprurëse në Greqi, e dedikuar mbrojtjes dhe promovimit të biodiversitetit bujqësor përmes ruajtjes lokale të farave. Që nga themelimi i saj në vitin 1995, Peliti është fokusuar në mbledhjen, kultivimin dhe shpërndarjen falas të varieteteve tradicionale

dhe lokale të farave, duke i pozicionuar farat jo thjesht si mall tregtar, por si dije e përbashkët kulturore dhe ekologjike.

Një element thelbësor i punës së Peliti-t është valorizimi dhe transmetimi i dijes tradicionale, përfshirë metodat e kultivimit, përzgjedhjen e farave dhe përshtatjen ndaj kushteve lokale agroekologjike. Kjo dije qarkullon përmes praktikave të bazuara në komunitet, si shkëmbimet e farave, ekspeditat për mbledhjen e varieteteve lokale dhe bashkëpunimi me kultivues amatorë dhe profesionistë. Deri më sot, Peliti ka furnizuar mbi 300,000 kultivues me fara jo-OMGJ (non-GMO), duke mbështetur eksperimentimin në fermë, ruajtjen e farave dhe inovacionin e fermerëve.

Peliti funksionon gjithashtu si një qendër shpërndarjeje e dijes, duke rritur ndërgjegjësimin në shoqërinë civile dhe në nivel ndërkombëtar përmes konferencave, festivaleve dhe ligjëratave publike. Festivalet e Farave, përfshirë Festivalin e Farave Peliti dhe Festivalin Olimpik të Farave, mishërojnë filozofinë e shkëmbimit pa ndërmjetësim monetar, të të nxënit kolektiv dhe të ndarjes së dijes ndërbrezore. Përmes një rrjeti të decentralizuar grupesh lokale dhe vullnetarësh në të gjithë Greqinë dhe jashtë saj, Peliti mobilizon në mënyrë aktive aftësi praktike, të nxënin përmes përvojës dhe kujtesën kolektive për të mbështetur tranzicionet agroekologjike dhe sovranitetin ushqimor.

Iniciativa Peliti aktivizon disa mekanizma agroekologjikë që forcojnë sistemet lokale bujqësore, kohezionin social dhe identitetin kulturor. Këta mekanizma operojnë kryesisht në nivel komunitar dhe në ndarjen e dijes tradicionale, duke e paraqitur agroekologjinë si praktikë komunitare:

Së pari, Peliti kontribuon në ruajtjen dhe qarkullimin e diversitetit lokal të farave përmes mbledhjes, kultivimit dhe shpërndarjes së varieteteve tradicionale dhe lokale. Në këtë mënyrë, ajo ruan biodiversitetin e kulturave dhe siguron që varietete të përshtatura ndaj kushteve lokale ekologjike dhe kulturore të vazhdojnë të kultivohen. Në të njëjtën kohë, Peliti mbështet bashkëkrijimin dhe ndarjen e dijes lokale, ku fermerët dhe aktorë të tjerë bashkëpunojnë për të shkëmbyer aftësi praktike, si dhe njohuri bujqësore dhe kulturore. Ky model mësimi horizontal fuqizon fermerët si bartës dhe

inovatorë të dijes, duke siguruar gjithashtu që njohuritë tradicionale t'u transmetohen brezave të ardhshëm.

Peliti forcon gjithashtu kohezionin social dhe pjesëmarrjen përmes eventeve komunitare që krijojnë mundësi për pjesëmarrje kolektive, mësim ndërbrezor dhe rrjetëzim. Duke përfshirë fermerë, shkolla dhe institucione lokale, iniciativa përforcon lidhjet komunitare dhe promovon bashkëpunimin rreth praktikave agroekologjike. Në mënyrë të veçantë, Peliti inkurajon integrimin e kulturës me agroekologjinë, duke përfshirë shprehje kulturore — si rrëfime, festivale dhe rituale lokale — në praktikat bujqësore. Kjo forcon identitetin lokal dhe trashëgiminë ushqimore, duke siguruar që agroekologjia të mbetet kuptimplote për komunitetin.

Së fundi, Peliti promovon fuqizimin dhe inovacionin komunitar duke u dhënë fermerëve autonomi për të eksperimentuar dhe për të kombinuar dijen tradicionale me inovacione praktike. Kjo rrit aftësinë vepruese të fermerëve dhe inovacionin horizontal, duke forcuar reziliencën përballë presioneve të jashtme nga bujqësia e industrializuar dhe ekspertiza e centralizuar.

2.1.1 Shkëmbim farash në kopshtin shkollor/qendrën e trajnimit

Në këtë aktivitet, nxënësit kultivojnë varietete tradicionale ose lokale të kulturave në kopshtin e shkollës ose të qendrës së trajnimit. Më pas, ata marrin pjesë në një mini-event agroekologjik komunitar brenda klasës, ku shkëmbejnë fara, këshilla kultivimi dhe receta me bashkëmoshatarët. Ky proces lidh aftësitë praktike bujqësore me valorizimin e dijes tradicionale, promovon biodiversitetin dhe inkurajon ndërtimin e komunitetit brenda klasës.

Kohëzgjatja: 2–3 sesione (nga 1–2 orë secila) për mbjelljen, shkëmbimin dhe reflektimin.

Format: Punë në grupe të vogla për mbjelljen dhe shkëmbimin e farave.

Materialet për zbatim:

- Fara të varieteteve lokale/tradicionale (nga burime lokale)
- Vazo, tokë, ose parcela kopshti
- Etiketa për fara dhe bimë
- Tavalina, postera ose karta recetash për mini-panairin e farave
- Fletore, kamera ose tableta për dokumentim

Hapat e zbatimit:

1. Prezantoni nxënësit me iniciativa lokale agroekologjike dhe rëndësinë e ruajtjes së farave tradicionale.
2. Caktoni nxënësit të mbjellin dhe të kujdesen për varietete të ndryshme lokale farash.
3. Organizoni një event agroekologjik në klasë: nxënësit prezantojnë farat, ndajnë njohuri dhe shkëmbejnë sasi të vogla farash.
4. Lehtësoni një diskutim reflektues mbi biodiversitetin, trashëgiminë kulturore dhe bashkëpunimin komunita.

2.1.2 Punëtori për bashkëkrijimin e dijes së fermerëve

Në këtë aktivitet, fermerë lokalë, aktivistë komunitarë ose profesionistë me përvojë në bujqësi ftohen të ndajnë praktikat tradicionale bujqësore dhe përdorimet kulinare të kulturave lokale. Përmes këtij shkëmbimi, nxënësit dokumentojnë metodat e kultivimit, kriteret e përzgjedhjes së farave dhe praktikat tradicionale ushqimore, duke regjistruar si detajet praktike ashtu edhe kontekstin kulturor që i shoqëron. Aktiviteti thekson bashkëkrijimin e dijes, duke integruar përvojën praktike të ekspertëve të komunitetit me të nxënin shkencor, duke ruajtur respektin për trashëgiminë kulturore.

Kohëzgjatja: 1 sesion punëtorie prej 2–3 orësh.

Format: Punëtori interaktive me prezantime, pyetje–përgjigje dhe detyra dokumentimi.

Materialet për zbatim:

- Fletore ose tableta për marrjen e shënimeve
- Kamera (opsionale, për dokumentim)
- Tabelë e bardhë ose flipchart për përmbledhjen e praktikave
- Materiale të printuara ose shembuj të praktikave tradicionale të farave (fletë informuese)

Hapat e zbatimit:

1. Ftoni fermerë lokalë ose ekspertë të komunitetit për të ndarë dijen tradicionale.
2. Nxënësit mbajnë shënime, bëjnë pyetje dhe dokumentojnë metodat dhe praktikat e prezantuara.
3. Bashkëkrijoni një tabelë njohurish ose një broshurë përmbledhëse që sintetizon praktikat tradicionale të farave dhe kultivimit.
4. Diskutoni mënyrën se si këto praktika mund të integrohen në sisteme moderne agroekologjike.

Pyetje Reflektuese

1. Si kontribuon qasja e Peliti-t për mbledhjen, ruajtjen dhe shkëmbimin e varieteteve tradicionale të farave në ruajtjen e biodiversitetit? A mund të identifikoni praktika të ngjashme në komunitetin tuaj?
2. Si i forcojnë aktivitetet kulturore, si Festivali i Farave Peliti, kohezionin komunitar, identitetin kulturor dhe motivimin për praktika agroekologjike? Pse është e rëndësishme të lidhet bujqësia me kulturën lokale?

2.2 Forcimi i organizimit dhe bashkëpunimit komunitar (FAO Community Diversity Seed Fairs në Tanzani)

Cilat parime të agroekologjisë përfshin kjo praktikë?

Bazuar në 13 Parimet e Agroekologjisë të HLPE-së, kjo praktikë integron këto parime kryesore:

1. Bashkëkrijimi i dijes
2. Vlerat sociale dhe dietat
3. Ndërlidhja
4. Pjesëmarrja

Panairët e Diversitetit të Farave të organizuara nga FAO në Tanzani përfaqësojnë një shembull konkret se si eventet pjesëmarrëse, të bazuara në komunitet, mund të forcojnë sistemet lokale agro-ushqimore përmes veprimit kolektiv dhe shkëmbimit të dijes. Ato organizohen në nivel fshati nga komitete lokale, ndërsa FAO dhe ekipet e projekteve ofrojnë kryesisht lehtësim dhe mbështetje teknike. Fermerët qëndrojnë në qendër të aktivitetit duke ekspozuar, shkëmbyer, shitur dhe shpjeguar fara nga varietete lokale, të neglizhuara dhe të përmirësuara – ndryshe nga ekspozitat konvencionale, ku fermerët shpesh janë përfitues pasivë. Këngët, vallet dhe rrëfimet përfshihen për të forcuar lidhjet midis bujqësisë, ushqimit dhe identitetit kulturor. Pjesëmarrja është e konceptuar si gjithëpërfshirëse, me theks të veçantë te gratë, fermerët e moshuar dhe të rinjtë. Gratë shpesh luajnë një rol qendror për shkak të përfshirjes së tyre në ruajtjen e farave dhe kultivimin e kulturave tradicionale, ndërsa shkollat dhe institucionet lokale mbështesin transferimin ndërbrezor të dijes. Takimet reflektuese pas çdo panairi shërbejnë për të vlerësuar rezultatet, për të forcuar rrjetet dhe për të inkurajuar vazhdimin e shkëmbimit të farave dhe bashkëpunimit. Kjo qasje promovon sistemet lokale të farave,

forcon lidhjet sociale dhe rrit pronësinë komunitare mbi burimet dhe vendimet bujqësore.

Ky studim rasti i përgjigjet drejtpërdrejt barrierave të identifikuara në NMI: organizim i dobët komunitar, nivel i ulët besimi dhe veprim kolektiv i fragmentuar, të cilat çojnë në izolimin e fermerëve, kohezion të reduktuar, shkëmbim të kufizuar të dijes dhe dobësim të reziliencës. Duke krijuar hapësira të rregullta dhe të aksesueshme për ndërveprim dhe vendimmarrje të përbashkët, panairët rindërtojnë besimin dhe bashkëpunimin, duke i pozicionuar fermerët si kontribuues aktivë në një proces të përbashkët të të nxënit. Ato forcojnë gjithashtu kontrollin komunitar mbi farat, dijen dhe sistemet ushqimore. Fermerët ruajnë pronësinë mbi farat dhe vendosin kolektivisht se si ato do të shkëmbehen dhe konservohen, duke mbështetur sovranitetin e farave. Fokusi në varietete të përshtatura lokalisht, praktika ushqimore dhe shprehje kulturore siguron që agroekologjia të mbetet e rrënjësuar në vlerat e komunitetit dhe jo e imponuar nga jashtë. Së fundi, pjesëmarrja kërkon angazhim aktiv, përgjegjësi të përbashkët dhe respektim të rregullave dhe objektivave të dakorduara, duke ndihmuar komunitetet të kalojnë nga fragmentimi në koordinim, nga vendime individuale në qeverisje kolektive, dhe nga humbja e dijes në bashkëkrijimin dhe valorizimin e saj, në përputhje me sfidat e identifikuara në NMI.

2.2.1 Përshkrimi i Panaireve të Diversitetit të Farave të FAO-s në Tanzani

Përdorimi i Panaireve të Farave, Festivaleve të Korrijës ose Punëtorive për të bashkuar komunitetin rreth bujqësisë dhe kulturës ushqimore

Panairët e diversitetit të farave ndihmojnë në adresimin e mungesës së ndërgjegjësimit në nivel komunitar. Ndryshe nga ekspozitat e mëdha bujqësore, ku fermerët zakonisht marrin pjesë si vëzhgues pasivë, panairët e farave janë evente shumë pjesëmarrëse dhe të bazuara në komunitet. Fermerët ndajnë në mënyrë aktive farat e tyre, shpjegojnë si i kultivojnë

dhe i ruajnë ato, si dhe shkëmbejnë njohuri mbi përpunimin, gatimin dhe përdorimin e përditshëm. Meqenëse shumë fermerë të vegjël mbështeten në farat e ruajtura nga korret e tyre, panairët krijojnë një hapësirë të rëndësishme për shkëmbimin e sasive të vogla të farave, përfshirë varietete të rralla ose të harruara që mund të jenë të reja për të tjerët. Ky proces mbështet diversifikimin e kulturave me varietete të përshtatura ndaj kushteve lokale, duke kontribuar në sigurinë ushqimore lokale.

Në të njëjtën kohë, panairët lokale të farave luajnë rol të rëndësishëm në forcimin e lidhjeve sociale në komunitetet rurale. Meqenëse organizohen pranë vendbanimeve dhe kërkojnë pak udhëtim, ato janë të aksesueshme për një gamë të gjerë fermerësh dhe inkurajojnë pjesëmarrjen aktive të grave, të cilat shpesh janë qendrore në ruajtjen e farave dhe kulturave tradicionale ose të nënshfrytëzuara. Përdorimi i farave me origjinë lokale i bën shkëmbimet më domethënëse dhe më të qëndrueshme në kohë (FAO, n.d.). Pas panairit, fermerët mund të vazhdojnë të ndajnë përvoja, të ruajnë dhe të shkëmbejnë fara, si dhe të mbajnë kontakte përmes rrjeteve informale. Në këtë mënyrë, panairët rrisin ndërgjegjësimin për vlerën e kulturave ushqimore lokale dhe përforcojnë identitetin e përbashkët komunitar, duke siguruar që agroekologjia të mbetet e rrënjësuar në zakonet dhe traditat lokale.

Bazuar në panairët lokale të farave në Tanzani (FAO, n.d.), hapat e mëposhtëm duhet të merren në konsideratë për organizimin e një panairi të farave:

Hapi 1: Përcaktimi i udhëzimeve të qarta dhe qëllimit

Identifikoni ose adoptoni udhëzime të qarta për organizimin e panairit dhe sqaroni qëllimin me të gjithë aktorët e përfshirë. Panairët synojnë jo vetëm promovimin e diversitetit të farave, por edhe testimin dhe zbatimin e udhëzimeve në kontekste reale komunitare.

Hapi 2: Mbani takime fillestare në fshat

Filloni me takime me liderët lokalë për të siguruar mbështetjen e tyre, pastaj organizoni një takim të përgjithshëm ku prezantohen objektivat dhe procesi i pjesëmarrjes. Komuniteti identifikon fermerë me përvojë për të prezantuar farat dhe praktikrat e tyre.

Hapi 3: Formoni një komitet organizues

Krijoni një komitet organizues në nivel fshati për çdo panair farash, për të forcuar pronësinë dhe përgjegjësinë lokale, ndërsa facilitatorët ose ekipet kërkimore të jashtme ofrojnë mbështetje këshilluese. Komiteti duhet të përfshijë liderë të fshatit, fermerë, këshilltarë bujqësorë dhe përfaqësues të institucioneve lokale (p.sh. shkolla, kisha, organizata komunitare), duke siguruar pjesëmarrje të barabartë të grave dhe burrave.

Hapi 4: Përcaktimi i roleve dhe përgjegjësi

Komiteti duhet të mbledhet paraprakisht për të planifikuar eventin dhe për të ndarë përgjegjësitë, duke mbuluar: mobilizimin e pjesëmarrësve, përgatitjen e vendit, logjistikën dhe sigurinë, aktivitetet kulturore dhe argëtuese, koordinimin gjatë ditës së panairit, vlerësimin pas-eventit.

Hapi 5: Emërimi i një koordinatori të panairit

Zgjidhni një koordinatori nga komiteti për të menaxhuar komunikimin me pjesëmarrësit, për të organizuar takimet përgatitore, për të raportuar progresin, për të siguruar që materialet dhe ekspozitat të jenë gati në kohë, si dhe për të udhëhequr takimet reflektuese pas panairit për të identifikuar pikat e forta, sfidat dhe përmirësimet e mundshme.

Hapi 6: Planifikimi i vendit dhe kohës

Zgjidhni një vend të hapur dhe të aksesueshëm, me hapësirë të mjaftueshme për ekspozita dhe vizitorë, si p.sh. një fushë komunitare. Përzgjedhja e një hapësire të ofruar nga komuniteti ndihmon në ndërtimin e ndjenjës së pronësisë. Caktoni datën në një periudhë që i përshtatet fermerëve, idealisht pas korres kryesore, kur farat janë të disponueshme. Koordinoni datat me fshatrat fqinjë për të mundësuar pjesëmarrje më të gjerë.

Hapi 7: Organizimi i ftesave dhe programit

Vendosni kë të ftoni nga njësia administrative, distrikti dhe fshatrat fqinjë, dhe identifikoni një mysafir nderi nëse është e përshtatshme, duke ruajtur fokusin te fermerët dhe jo te ceremonitë formale. Përgatisni një program të thjeshtë (fjalë hapëse, elemente kulturore të lidhura me diversitetin e farave, kohë për ekspozita, shkëmbim dhe diskutim) dhe ftoni mediat lokale për të rritur dukshmërinë.

Hapi 8: Sigurimi i pjesëmarrjes gjithëpërfshirëse

Ftoni të gjitha familjet fermere dhe lejoni këdo të ekspozojë fara dhe diversitet kulturash, duke inkurajuar veçanërisht fermerët me përvojë (sidomos të moshuarit) të marrin pjesë. Mbështetni pjesëmarrjen në grup për të paraqitur diversitet më të madh dhe përfshini shkollat (nxënësit ekspozojnë fara të prodhuara nën udhëzimin e mësuesve) për të forcuar mësimin ndërbrezor dhe përfshirjen e të rinjve.

Hapi 9: Mbështetja e ndërveprimit gjatë panairit

Strukturoni panairin për të nxitur dialog dhe shkëmbim. Fermerët ndajnë fara, produkte dhe përvoja; shpjegojnë varietete lokale, metoda ruajtjeje dhe përdorime etnobotanike. Studiuesit dhe këshilltarët bujqësorë ndajnë informacion mbi varietete të përmirësuara. Vizitorët mund të blejnë ose shkëmbejnë fara dhe fruta. Ky ndërveprim krijon mësim të ndërsjellë midis fermerëve, studiuesve dhe aktorëve të tjerë.

Hapi 10: Inkurajimi i pjesëmarrjes përmes stimulje

Nëse pjesëmarrja është e ulët, prezantoni stimuj të thjeshtë, si çmime për ekspozitat më të mira. Komunikoni qartë kriteret e vlerësimit paraprakisht, në mënyrë që fermerët të dinë si do të vlerësohen.

Hapi 11: Vlerësimi dhe dhënia e mirënjohjes

Njihni të gjithë ekspozuesit me certifikata pjesëmarrjeje dhe vlerësoni ekspozitat sipas kriterëve të dakorduara (p.sh. numri i kulturave, varietete për kulturë, cilësia e paraqitjes, inovacioni). Siguroni që ekipi i vlerësimit të

jetë i balancuar gjinor dhe të përfshijë si fermerë ashtu edhe ekspertë teknikë. Ofroni çmime simbolike monetare për ekspozitat më të mira.

Hapi 12: Reflektimi dhe feedback pas panairit

Organizoni një takim reflektues me pjesëmarrësit dhe komitetin organizues për të diskutuar si u prit panairi, çfarë funksionoi mirë dhe çfarë mund të përmirësohet. Inkurajoni vazhdimin e kontakteve dhe shkëmbimit të farave dhe forconi rrjetet lokale të krijuara gjatë eventit.

Më shumë informacion mbi udhëzimet e FAO-s për organizimin e panairove të farave mund të gjendet [këtu](#).

Panairot e Diversitetit të Farave të FAO-s aktivizojnë disa mekanizma të rëndësishëm agroekologjikë:

Së pari, ato rindërtojnë bashkëpunimin, koordinimin dhe besimin midis anëtarëve të komunitetit, duke krijuar mundësi të rregullta për ndërveprim që reduktojnë izolimin dhe forcojnë veprimin kolektiv me kalimin e kohës. Fermerët shkëmbejnë njohuri praktike mbi farat, kultivimin, ruajtjen dhe praktikatat ushqimore përmes mësimit horizontal fermer–fermer. Kjo siguron që dija agroekologjike të përgjigjet ndaj nevojave lokale, duke i vlerësuar fermerët si bartës të dijes dhe duke mbështetur transferimin ndërbrezor përmes bashkëkrijimit dhe ndarjes së saj.

Në të njëjtën kohë, shkëmbimi i varieteteve lokale, të neglizhuara dhe tradicionale mbështet diversifikimin e kulturave, ruan farat e përshtatura lokalisht dhe kontribuon në sigurinë ushqimore dhe reziliencën ekologjike. Duke promovuar diversitetin e farave, panairot ndihmojnë në mbrojtjen e burimeve gjenetike që përndryshe mund të zhdukeshin nën presionin e sistemeve komerciale të farave. Komitetet organizuese në nivel fshati dhe udhëzimet e përbashkëta forcojnë vendimmarrjen lokale dhe përgjegjësinë e përbashkët mbi farat, dijen dhe praktikatat bujqësore. Kjo përforcon qeverisjen e udhëhequr nga komuniteti, duke rritur transparencën dhe kontrollin komunitar mbi burimet kryesore bujqësore dhe zgjedhjet që lidhen me to.

Duke lidhur bujqësinë me shprehjen kulturore dhe traditat ushqimore lokale, praktika siguron që agroekologjia të mbetet e rrënjosur në vlerat dhe identitetin e komunitetit. Kjo forcon identitetin kulturor dhe kulturën ushqimore, duke e bërë agroekologjinë të ndihet relevante në nivel lokal dhe jo e imponuar nga jashtë. Së fundi, përfshirja aktive e grave, të rinjve dhe fermerëve të moshuar njeh diversitetin e bartësve të dijes dhe forcon bazën sociale të sistemeve të qëndrueshme lokale agro-ushqimore. Kjo promovon pjesëmarrje gjithëpërfshirëse dhe të barabartë, duke rritur dukshmërinë e grupeve që shpesh luajnë role qendrore në ruajtjen e farave dhe praktikave tradicionale ushqimore.

2.2.2 Integrimi i praktikës si njësi mësimore ose modul

Ku mund të integrohet

- Programe në Bujqësi, Agroekologji, Bujqësi të Qëndrueshme, Përpunim Ushqimor, Zhvillim Rural, Studime Mjedisore
- Module mbi Zhvillimin Komunitar, Sistemet Lokale Ushqimore, Trashëgiminë Kulturore

Pas përfundimit të modulit, nxënësit do të jenë në gjendje të:

1. Planifikojnë dhe organizojnë një panair komunitar farash ose festival korrjeje
2. Lehtësojnë shkëmbimin e dijes midis fermerëve dhe aktorëve lokalë
3. Zbatojnë parimet e agroekologjisë në kontekstin e diversitetit të farave dhe sistemeve lokale ushqimore
4. Demonstrojnë angazhim komunitar gjithëpërfshirës dhe të ndjeshëm ndaj barazisë gjinore

Kohëzgjatja: 1-2 javë

Formati: I bazuar në klasë, me mundësi simulimi praktik

Materials: Udhëzimet e FAO-s për panairët e farave, katalogë farash, postera, modele planifikimi, fletore shënimesh

Hapat e zbatimit:

1. Prezantoni sfidën e LUI mbi organizimin e dobët komunitar dhe modelin e panairit të farave sipas FAO-s.
2. Nxënësit studiojnë hapat për organizimin e një panairi dhe identifikojnë rolet dhe përgjegjësitë kryesore.
3. Planifikoni njësinë/modulin mësimor duke përcaktuar objektivat, strategjitë e pjesëmarrjes dhe rezultatet e pritshme.
4. Diskutoni metodat e vlerësimit dhe praktikat reflektuese për nxënësit, duke theksuar rëndësinë e analizës së procesit të organizimit, përfshirjes dhe ndikimit komunitar.

2.2.3 Përdorimi i panaireve të farave si aktivitet i të nxënit në vendin e punës (WBL)

Nxënësit marrin pjesë në panairë reale farash ose festivale si pjesë e:

- praktikave profesionale (internships),
- nxënësisë (apprenticeships),
- orëve të angazhimit në komunitet

Role tipike të nxënësve

- Anëtar i komitetit organizues të panairit të farave
- Asistent i koordinatorit të panairit
- Ndërlidhës komunitar me fermerë, grupe grash ose shkolla
- Asistent për dokumentim dhe vlerësim

Kohëzgjatja: 2-4 javë, në varësi të orarit të vendosjes WBL

Formati: I bazuar në terren, me mësim praktik dhe të drejtpërdrejtë në panairë reale

Materialet: Fara, tavolina ekspozimi, fletë regjistrimi, formular vlerësimi, fletore ose kamera për dokumentin

Hapat e zbatimit:

1. Nxënësit caktohen në një panair real komunitar nën mbikëqyrjen e një mentori ose trajneri.
2. Sqarohen rolet dhe përgjegjësitë, si p.sh. koordinimi, lehtësimi i diskutimeve ose dokumentimi i aktivitetit.
3. Nxënësit mbështesin në mënyrë aktive përgatitjen e eventit, angazhimin e pjesëmarrësve dhe aktivitetet e shkëmbimit të dijes.
4. Pas eventit, zhvillohet një reflektim dhe vlerësim, ku nxënësit raportojnë mbi rezultatet, sfidat dhe mësimet e nxjerra, duke lidhur përvojën praktike me parimet agroekologjike dhe organizimin komunitar.

Pyetje Reflektuese

1. Si e mbështet shkëmbimi i farave dhe dijes gjatë panairëve ruajtjen e varieteteve tradicionale dhe atyre të nënshfrytëzuara?
2. Pas përfundimit të panairit të farave, cilat mekanizma ose veprime pasuese ndihmojnë në ruajtjen e rrjeteve, praktikave të shkëmbimit të farave dhe rrjedhës së dijes të krijuara gjatë eventit?

2.3 Përfundime

Dy studimet e rastit në Njësinë Mësimore 2 tregojnë se tranzicionet agroekologjike varen nga rikthimi i marrëdhënieve shoqërore, sistemeve të dijes dhe organizimit kolektiv brenda komuniteteve rurale. Si Peliti ashtu edhe Panairët e Diversitetit të Farave të FAO-s i përgjigjen sfidave të

identifikuara në LU1 duke kundërshtuar erozionin e dijes tradicionale dhe organizimin e dobët komunitar përmes praktikave pjesëmarrëse dhe të përshtatura kulturorisht, duke i trajtuar farat dhe dijen si të mira shoqërore të përbashkëta që ruhen përmes bashkëpunimit dhe përgjegjësisë kolektive.

Peliti mbështet dijen tradicionale duke vendosur fermerët dhe komunitetet në qendër të krijimit dhe transmetimit të dijes. Përmes ruajtjes së farave, shkëmbimeve dhe aktiviteteve komunitare, praktikat e kultivimit, metodat e përzgjedhjes së farave dhe njohuritë ushqimore ruhen dhe ndahen ndër breza në mënyra që mbeten të lidhura ngushtë me kushtet ekologjike dhe kulturore lokale. Kjo forcon rolin e fermerëve si bartës të dijes dhe përforcon identitetin kulturor lokal. Në mënyrë të ngjashme, panairët e farave në Tanzani rindërtojnë besimin dhe kohezionin social duke krijuar hapësira të rregullta për ndërveprim, bashkëpunim dhe vendimmarrje të përbashkët, të mbështetura nga komitete organizuese lokale, rregulla gjithëpërfshirëse pjesëmarrjeje dhe takime reflektuese pas-eventit që mbajnë gjallë qeverisjen komunitare dhe bashkëpunimin afatgjatë.

Së bashku, këto raste demonstrojnë se parime si biodiversiteti, pjesëmarrja dhe bashkëkrijimi i dijes shndërrohen në mjete praktike kur integrohen në evente komunitare dhe procese të të nxënies kolektive. Në tërësi, LU2 e paraqet agroekologjinë si një proces shoqëror, ku sistemet agro-ushqimore reziliente ndërtohen mbi komunitete të forta, dije tradicionale të gjalla dhe pronësi kolektive mbi sistemet lokale ushqimore.

2.4 Bibliografia

FAO. (2006). *Community Diversity Seed Fairs in Tanzania*

Guidelines for seed fairs. Available at:

<https://www.fao.org/4/ag387e/ag387e00.htm>

Peliti. (n.d.). *A few words about Peliti*. Available at: <https://peliti.gr/contact/>

Peliti. (n.d.). *Peliti Community*. Available at: <https://peliti.gr/contact/>

DIMENSIONI EKONOMIK

HYRJE NË DIMENSIONIN EKONOMIK

Njësia Mësimore 2 (LU2) ndërtohet mbi bazat teorike të LU1 duke përkthyer parimet ekonomike të agroekologjisë në zbatime praktike dhe në kontekste reale. Ndërsa LU1 analizoi sfida kyçe si varësia nga inputet e jashtme, përqendrimi i tregut dhe shpërndarja e pabarabartë e vlerës, LU2 përqendrohet në praktika konkrete që ndihmojnë fermerët të forcojnë reziliencën dhe autonominë e tyre ekonomike. Kjo njësi thekson dy praktika më të mira: zinxhirët e shkurtër dhe të drejtë të furnizimit, si dhe diversifikimin e kombinuar me veprim kooperativ. Së bashku, këto praktika tregojnë se si agroekologjia mund të krijojë tregje më të drejta, të stabilizojë të ardhurat e fermave dhe të promovojë sisteme ushqimore të bazuara në komunitet.

LU2 synon të mbështesë ofruesit e Arsimit dhe Formimit Profesional (VET) në integrimin e këtyre praktikave në mësimdhënie përmes shembujve, aktiviteteve të bazuara në terren dhe angazhimit të aktorëve të interesit. Duke lidhur teorinë me të nxënin praktik, kjo njësi pajis nxënësit me mjete konkrete për të kuptuar dhe zbatuar qasje agroekologjike që përmirësojnë qëndrueshmërinë, barazinë dhe reziliencën në sistemet bujqësore lokale.

Rezultatet e të nxënit

Pas përfundimit të kësaj njësie, mësimdhënësit e VET duhet të jenë në gjendje të:

1. Shpjegojnë dhe të mësojnë përfitimet ekonomike të zinxhirëve të shkurtër dhe të drejtë të furnizimit, përfshirë mënyrën se si shitjet direkte, tregjet lokale dhe prokurimi publik mund të rrisin të ardhurat e fermës dhe të reduktojnë varësinë nga ndërmjetësit.
2. Hartojnë aktivitete praktike mësimore mbi diversifikimin e fermës dhe veprimin kooperativ, duke u mundësuar nxënësve të kuptojnë se si

aktivitetet me vlerë të shtuar dhe organizimi kolektiv forcojnë reziliencën ekonomike të fermerëve.

3. Integrojnë praktika reale agroekologjike në kurrikulat e VET, duke përdorur studime rasti, vizita në terren dhe bashkëpunim me aktorë të interesit për të lidhur teorinë me përvojën praktike.
4. Mbështesin nxënësit në analizimin e sistemeve lokale ushqimore, duke i ndihmuar të identifikojnë mundësi për shpërndarje të drejtë të vlerës, marketing të bazuar në komunitet dhe zhvillim të qëndrueshëm rural.

3. Zinxhirët e shkurtër dhe të drejtë të furnizimit

Cilat parime të agroekologjisë përfshin kjo praktikë?

Bazuar në 13 Parimet e Agroekologjisë të HLPE-së, kjo praktikë agroekologjike integron parimet e mëposhtme:

1. Ndërlidhja
2. Drejtësia
3. Diversifikimi ekonomik
4. Pjesëmarrja
5. Bashkëkrijimi i dijes

Mrizi i Zanave është një ndërmarrje agroturizmi e vendosur në Fishtë, në veri të Shqipërisë, e themeluar në vitin 2007. Ajo përshkruhet shpesh si një model referencë i agroturizmit të rrënjësuar në territor, që kombinon bujqësinë, përpunimin dhe mikpritjen, duke ndërtuar marrëdhënie të forta furnizimi lokal (European & Me, 2023; Slow Food, 2021). Burime të bazuara në evidencë raportojnë se ndërmarrja bashkëpunon me mbi 400 familje/fermerë lokalë, të cilët furnizojnë restorantin dhe aktivitetet e lidhura përmes partneriteteve direkte dhe të vazhdueshme (Slow Food, 2021; Dionizi, 2025).

Si lidhet ky rast me sfidat ekonomike të këtij moduli:

- **Përqendrimi i tregut dhe shpërndarja e pabarabartë e vlerës (përfshirë çmimet e ulëta në fermë):** Mrizi i Zanave ilustron se si një zinxhir i shkurtër dhe i rrënjësuar lokalisht i furnizimit mund të ribalancojë shpërndarjen e vlerës në favor të fermerëve. Duke blerë drejtpërdrejt nga prodhuesit përreth për restorantin dhe aktivitetet agroturistike, ndërmarrja redukton varësinë nga kanalet e dominuara nga ndërmjetësit dhe krijon një dalje tregu më të favorshme për fermat e vogla (Slow Food, 2021; Dionizi, 2025).
- **Varësia nga inputet e jashtme dhe kredia:** Modeli lidhet me promovimin e prodhimit lokal, sezonal dhe me inpute më të ulëta, si dhe me prokurimin lokal, çka mund të reduktojë ekspozimin e fermerëve ndaj tregjeve të paqëndrueshme të inputeve të importuara dhe të ulë nevojat për para në fillim të sezonit. Edhe pse kjo nuk i eliminon kufizimet strukturore të kreditimit, ajo paraqet një rrugë për reduktimin e varësisë nga inputet përmes praktikave të prodhimit dhe marketingut të rrënjësura në territor (Slow Food, 2021; Dionizi, 2025).
- **Praktikat e padrejta tregtare dhe paqëndrueshmëria e të ardhurave:** Marrëdhëniet direkte me furnitorët dhe theksi në bashkëpunim afatgjatë lokal paraqiten si mekanizma që mund të përmirësojnë parashikueshmërinë për prodhuesit dhe të reduktojnë ekspozimin ndaj rreziqeve tipike të tregjeve të dominuara nga blerësit, si anulimet e papritura apo kërkesa e paqëndrueshme (Dionizi, 2025; Slow Food, 2021).

3.1 Përshkrimi i agroturizmit Mrizi i Zanave

Mrizi i Zanave është një ndërmarrje agroturizmi e vendosur në Fishtë, në veri të Shqipërisë, e themeluar në vitin 2007, e cila integron bujqësinë e qëndrueshme, sistemet lokale ushqimore dhe turizmin rural në një model të vetëm të rrënjësuar në territor. Ndërmarrja bashkëpunon me më shumë se 400 fermerë dhe artizanë nga zona përreth, duke furnizuar perime sezonale, produkte bulmeti dhe mish të prodhuar me metoda tradicionale dhe me inpute të ulëta (Slow Food, 2021; Dionizi, 2025). Përmes këtij rrjeti të

gjerë lokal, Mrizi i Zanave funksionon si një zinxhir i shkurtër dhe i drejtë furnizimi, duke lidhur prodhuesit drejtpërdrejt me një treg lokal të qëndrueshëm dhe me vlerë të lartë.

Duke kombinuar prodhimin në fermë me shërbime mikpritjeje, konkretisht restorant dhe akomodim për mysafirë, modeli krijon dalje direkte dhe të besueshme për fermerët lokalë, ndërkohë që diversifikon burimet e të ardhurave midis ushqimit, turizmit dhe aktiviteteve të përpunimit (European & Me, 2023; Dionizi, 2025). Ky integrim redukton ekspozimin e fermerëve ndaj tregjeve të paqëndrueshme me shumicë dhe zinxhirëve të shitjes me pakicë të dominuar nga blerësit, duke u mundësuar atyre të mbajnë një pjesë më të madhe të vlerës përfundimtare të ushqimit dhe të përfitojnë nga kërkesa më e parashikueshme (Slow Food, 2021).

Në të njëjtën kohë, theksi mbi praktikat tradicionale, sezonale dhe agroekologjike ndihmon në uljen e varësisë nga farat e importuara, plehrat kimike dhe pesticidet, të cilat përbëjnë kosto të larta në sistemet konvencionale të bujqësisë. Duke u mbështetur në furnizim lokal dhe metoda prodhimi me inpute të ulëta, si ndërmarrja ashtu edhe furnitorët e saj reduktojnë ekspozimin ndaj goditjeve të çmimeve globale të inputeve dhe nevojën për kredi me interesa të larta për të financuar çdo cikël prodhimi (Slow Food, 2021; Dionizi, 2025). Marrëdhëniet afatgjata të bazuara në besim midis ndërmarrjes dhe furnitorëve të saj forcojnë më tej stabilitetin e të ardhurave, duke zëvendësuar tregjet anonime afatshkurtra me marrëveshje transparente dhe të negociuara që mbështesin çmime të drejta dhe përgjegjësi të përbashkët.

Në tërësi, Mrizi i Zanave ilustron se si zinxhirët e shkurtër të furnizimit, diversifikimi ekonomik dhe partneritetet e bazuara në komunitet mund të funksionojnë së bashku për të adresuar disa nga sfidat ekonomike me të cilat përballen fermerët e vegjël dhe të mesëm. Duke e integruar prodhimin ushqimor brenda një sistemi turizmi dhe mikpritjeje të rrënjësor lokalisht, modeli demonstroi se si fermerët mund të rrisin pjesën e tyre të vlerës, të reduktojnë varësinë nga inputet dhe të ndërtojnë jetesa rurale më reziliente përmes bashkëpunimit dhe zinxhirëve të vlerës të kontrolluar në nivel lokal.

3.1.1 Nga Ferma në tryezë: Hartimi i një rrjeti lokal ushqimor agroekologjik

Qëllimi: Ky aktivitet i ndihmon nxënësit të kuptojnë se si zinxhirët e shkurtër të furnizimit, diversifikimi, bashkëpunimi dhe praktikat agroekologjike mund të funksionojnë së bashku në një model biznesi real për të përmirësuar të ardhurat e fermerëve, për të reduktuar varësinë nga inputet e jashtme dhe kredia, si dhe për të forcuar ekonominë rurale.

Konteksti: Mrizi i Zanave (Fishtë, Shqipëri) është një ndërmarrje agroturizmi e themeluar në vitin 2007 që kombinon një restorant “nga ferma në tavolinë”, akomodim për mysafirë, përpunim lokal të djathit, reçelrave, bukës etj., si dhe një rrjet rajonal furnizuesish me mbi 400 fermerë dhe artizanë të vegjël. Ajo furnizohet me perime, produkte bulmeti dhe mish nga fermerë përreth, kryesisht përmes marrëdhënieve direkte dhe afatgjata, duke përdorur metoda tradicionale, sezonale dhe me inpute të ulëta. Në vend që të shesin në supermarkete ose te shitësit me shumicë, fermerët shesin drejtpërdrejt te Mrizi i Zanave me çmime të negociuara dhe të qëndrueshme. Ndërmarrja më pas e shet ushqimin përmes restorantit dhe shërbimeve turistike, duke kapur më shumë vlerë në nivel lokal dhe duke e shpërndarë atë te prodhuesit. Ky model lidh disa mekanizma ekonomikë dhe agroekologjikë: zinxhirë të shkurtër furnizimi (pak ose aspak ndërmjetës), diversifikim ekonomik (bujqësi + përpunim ushqimi + turizëm), reduktim të inputeve (praktika lokale, tradicionale, me inpute të ulëta), rrjete kolektive lokale (shumë fermerë që furnizojnë një qendër lokale) si dhe marrëdhënie të bazuara në drejtësi dhe besim.

Aktiviteti 1: Hartëzimi i modelit Mrizi i Zanave

- **Kohëzgjatja:** 90–120 minuta
- **Formati:** Punë në grupe + diskutim në plenare
- **Materialet:** Teksti i studimit të rastit, flipchart ose tabelë e bardhë, markera, internet (opsionale)

Hapi 1 – Kuptimi i modelit (20 min)

Mësuesi rishikon elementet kryesore me klasën:

- Kush janë aktorët? (fermerët, Mrizi i Zanave, turistët, komuniteti lokal)
- Çfarë qarkullon midis tyre? (ushqim, para, shërbime, dije)
- Si ndryshon ky model nga zinxhirët e bazuar në supermarkete?

Hapi 2 – Hartëzimi i zinxhirit të vlerës (30 min)

Në grupe të vogla, nxënësit vizatojnë një diagram të thjeshtë që tregon:

- Ku prodhohet ushqimi
- Si arrijn ai te konsumatorët
- Kush paguhet në secilin hap

Ata duhet të theksojnë se ku shmangen ndërmjetësit dhe ku krijohet vlera (restoranti, turizmi, përpunimi).

Hapi 3 – Lidhja me sfidat ekonomike (30 min)

Grupet përgjigjen se si Mrizi i Zanave ndihmon në adresimin e:

Përqendrimit të tregut dhe çmimeve të ulëta në fermë?

Varësisë nga inputet e jashtme dhe kreditë?

Paqëndrueshmërisë së të ardhurave për fermerët e vegjël

Nxënësit duhet ta lidhin modelin me: shitjet direkte → pjesë më e lartë e të ardhurave për fermerët; kërkesë e qëndrueshme → më pak nevojë për kredi të rrezikshme; furnizim lokal → varësi më e ulët nga inputet e jashtme.

Hapi 4 – Përshtatja lokale (20–30 min)

Çdo grup zgjedh një mjedis (p.sh. mensë shkollore, dyqan ferme, treg lokal ose një agroturizëm i vogël). Ata hartojnë një mini-version të modelit të Mrizi i Zanave:

- Kush e furnizon ushqimin?
- Kush e blen atë?
- Si ndahet vlera?
- Çfarë ndryshon krahasuar me supermarketet?

Grupet prezantojnë shkurtimisht idetë e tyre.

Pyetje reflektuese

1. Si e redukton Mrizi i Zanave varësinë e fermerëve nga inputet e jashtme dhe kredia?
2. Pse zinxhirët e shkurtër të furnizimit përmirësojnë të ardhurat e fermerëve krahasuar me shitjen përmes supermarketeve?

3.2 Jetesa e qëndrueshme përmes diversifikimit dhe veprimit kooperativ (Bio-Distretto Cilento)

Cilat parime të agroekologjisë përfshin kjo praktikë?

Bazuar në 13 Parimet e Agroekologjisë të HLPE-së, kjo praktikë agroekologjike integron parimet e mëposhtme:

1. Ndërlidhja
2. Drejtësia
3. Diversifikimi ekonomik
4. Pjesëmarrja
5. Bashkëkrijimi i dijes

Bio-Distretto Cilento është një bio-distrikt kooperativ në jug të Italisë, ku dhjetëra ferma të vogla organike punojnë së bashku për të reduktuar varësinë nga zinxhirët e vlerës të dominuar nga supermarketet dhe për të forcuar pozicionin e tyre në treg (Pugliese, 2015a; Pugliese, 2015b). Fermerët tregtojnë së bashku një shportë produktesh rajonale — përfshirë perime, djathë, verë, vaj ulliri, reçelra dhe gështenja — nën një markë të përbashkët territoriale, duke u mundësuar të diferencojnë produktet e tyre dhe të fitojnë dukshmëri përtej asaj që mund të arrinin individualisht. Rreth 30 ferma në distrikt kanë investuar në objekte përpunimi në fermë, duke u mundësuar të transformojnë produkte bujqësore të papërpunuara në ushqime me vlerë më të lartë si konserva, djathë dhe vaj ulliri (Pugliese,

2015a). Paralelisht, rreth 75% e prodhimit shitet përmes kanaleve të shkurtra të furnizimit, përfshirë tregje fermerësh, grupe blerjeje komunitare, dyqane ferme, shkolla, restorante dhe shitje online, në vend të shitjes përmes shitësve të mëdhenj me pakicë (Pugliese, 2015b). Distrikti është diversifikuar gjithashtu në agroturizëm, festivale ushqimore dhe vizita në ferma, duke zgjeruar burimet e të ardhurave dhe duke forcuar lidhjen midis ushqimit, territorit dhe konsumatorëve.

Ky model kooperativ dhe i markuar territorialisht i përgjigjet drejtpërdrejt sfidave të përqendrimit të tregut dhe shpërndarjes së pabarabartë të vlerës. Duke anashkaluar zinxhirët e mëdhenj të shitjes me pakicë dhe duke shitur kolektivisht nën një etiketë të përbashkët, fermerët mund të negociojnë çmime më të mira, të ruajnë kontrollin mbi markën dhe marketingun dhe të kapin një pjesë më të madhe të vlerës përfundimtare të ushqimit (Pugliese, 2015a; Pugliese, 2015b). Zinxhirët e shkurtër të furnizimit reduktojnë më tej numrin e ndërmjetësve, duke lejuar që një pjesë më e madhe e çmimit të paguar nga konsumatori të mbetet brenda komunitetit bujqësor. Bio-Distretto ndihmon gjithashtu në reduktimin e ekspozimit të fermerëve ndaj praktikave të padrejta tregtare dhe çmimeve të ulëta në fermë. Marketingu kolektiv dhe shitjet direkte te konsumatorët, shkollat dhe restorantet kufizojnë varësinë nga blerës të fuqishëm që shpesh imponojnë kushte të rrepta, pagesa të vonuara ose presion mbi çmimet. Në vend të kësaj, distrikti mbështetet në marrëdhënie tregtare transparente dhe të rrënjosura lokalisht, të cilat përmirësojnë stabilitetin e çmimeve dhe parashikueshmërinë e të ardhurave (Pugliese, 2015a). Në tërësi, Bio-Distretto Cilento demonstroi se si bashkëpunimi, zinxhirët e shkurtër të furnizimit dhe përpunimi me vlerë të shtuar mund të forcojnë fuqinë negociuese të fermerëve të vegjël, të përmirësojnë stabilitetin e të ardhurave dhe të ndërtojnë ekonomi lokale ushqimore reziliente përballë tregjeve agro-ushqimore shumë të përqendruara.

3.2.1 Përshkrimi i Bio-Distretto Cilento

Bio-Distretto Cilento është një bio-distrikt kooperativ në jug të Italisë, ku dhjetëra ferma të vogla organike bashkëpunojnë për të rimarrë kontrollin mbi tregjet dhe të ardhurat e tyre në një sistem ushqimor të dominuar nga

shitës të mëdhenj me pakicë dhe ndërmjetës (Pugliese, 2015a; Pugliese, 2015b). Farmerët markojnë dhe tregtojnë së bashku një shportë produktesh rajonale — përfshirë perime organike, djathë, verë, vaj ulliri, reçelra dhe gështenja — nën etiketën Bio-Distretto Cilento, duke u mundësuar të diferencojnë produktet e tyre dhe të veprojnë kolektivisht në treg.

Rreth 30 ferma në distrikt kanë zhvilluar struktura përpunimi në fermë, si kuzhina për reçel, baxho dhe mullinj vaji ulliri, të cilat u mundësojnë të shesin produkte ushqimore me vlerë të shtuar në vend të lëndëve të para me çmime të ulëta (Pugliese, 2015a). Në të njëjtën kohë, rreth 75% e prodhimit total shitet përmes zinxhirëve të shkurtër të furnizimit, përfshirë tregje fermerësh, grupe blerjeje komunitare, dyqane ferme, platforma online dhe shitje direkte për shkolla dhe restorante, në vend të shitjes përmes zinxhirëve të supermarketeve (Pugliese, 2015b). Distrikti është zgjeruar gjithashtu në aktivitete agroturizmi si festivale ushqimore, shtigje në ferma dhe vizita edukative, duke forcuar lidhjet midis prodhuesve, konsumatorëve dhe territorit.

Këto strategji i përgjigjen drejtpërdrejt sfidave të përqendrimit të tregut dhe shpërndarjes së pabarabartë të vlerës. Duke shitur kolektivisht nën një markë territoriale dhe duke anashkaluar shitësit e mëdhenj me pakicë, fermerët rrisin fuqinë e tyre negociuese dhe mbajnë një pjesë më të madhe të çmimit përfundimtar të ushqimit (Pugliese, 2015a; Pugliese, 2015b). Marketingu kooperativ redukton varësinë e fermerëve nga blerës të fuqishëm që zakonisht diktojnë çmimet dhe kushtet, ndërsa zinxhirët e shkurtër të furnizimit mbajnë më shumë vlerë brenda ekonomisë lokale.

Bio-Distretto ndihmon gjithashtu në reduktimin e ekspozimit ndaj praktikave të padrejta tregtare dhe çmimeve të ulëta në fermë. Marketingu i përbashkët, shitjet direkte dhe marrëdhëniet afatgjata me shkolla, restorante dhe konsumatorë kufizojnë cënueshmërinë e fermerëve ndaj pagesave të vonuara, presionit mbi çmimet dhe pasigurisë kontraktuale tipike të zinxhirëve të mëdhenj të shitjes me pakicë (Pugliese, 2015a). Për më tepër, shkëmbimi i njohurive midis fermerëve mbi prodhimin organik, përpunimin, turizmin dhe marketingun forcon kapacitetin kolektiv dhe përforcon bashkëpunimin e bazuar në besim brenda distriktit.

3.2.2 Ndërtimi i një bio-distrikti lokal: Nga teoria në praktikë

Aktiviteti 1: Hartimi i një Bio-Distrikti Lokal

Qëllimi: Ky aktivitet i ndihmon nxënësit të kuptojnë se si bashkëpunimi, zinxhirët e shkurtër të furnizimit, marka territoriale dhe përpunimi me vlerë të shtuar mund t'i ndihmojnë fermerët e vegjël të kapërcejnë përqendrimin e tregut, çmimet e ulëta në fermë dhe kushtet e padrejta tregtare. Nxënësit aplikojnë modelin e Bio-Distretto Cilento në kontekstin e tyre lokal ose rajonal.

Konteksti për mësuesit dhe nxënësit: Një bio-distrikt (Bio-Distretto) është një model bashkëpunimi territorial në të cilin fermerët, përpunuesit, institucionet publike, aktorët e turizmit dhe konsumatorët punojnë së bashku për të promovuar bujqësinë e qëndrueshme, sistemet lokale ushqimore dhe zhvillimin rural. Në rastin e Bio-Distretto Cilento (Itali), fermat e vogla organike bashkëpunojnë për të tregtuar dhe markuar së bashku produktet ushqimore rajonale, për të shitur kryesisht përmes zinxhirëve të shkurtër të furnizimit (tregje, shkolla, restorante, dyqane ferme), për të përpunuar lokalisht produktet e papërpunuara (djathë, vaj ulliri, reçelra, verë) dhe për të lidhur prodhimin ushqimor me turizmin dhe edukimin. Duke vepruar kështu, fermerët shmangin zinxhirët e vlerës të dominuar nga supermarketet, negociojnë kolektivisht dhe mbajnë një pjesë më të madhe të çmimit përfundimtar të ushqimit.

Aktiviteti: Hartoni një Bio-Distrikt për Rajonin Tuaj

- **Kohëzgjatja:** 120 minuta
- **Formati:** Punë në grupe + prezantime
- **Materiale:** Flipchart ose tabelë e bardhë, markera, qasje në internet (opsionale), modele udhëzuese

Hapi 1 – Kuptimi i modelit të Bio-Distriktit (20 minuta)

Mësuesi rishikon shkurtimisht çfarë është një bio-distrikt, si funksionon Bio-Distretto Cilento dhe pse bashkëpunimi dhe zinxhirët e shkurtër të furnizimit janë të rëndësishëm për fermerët e vegjël. Pyetje kyçe për nxënësit:

- Kush i kontrollon çmimet në zinxhirët e supermarketeve?
- Si e ndryshon bashkëpunimi fuqinë negociuese të fermerëve?

Hapi 2 – Identifikimi i potencialit lokal (30 minuta)

Në grupe, nxënësit listojnë:

- Fermerë, prodhues ose përpunues ushqimi lokalë
- Produkte tipike rajonale (perime, djathë, mjaltë, fruta, verë, bukë, etj.)
- Blerës potencialë (shkolla, tregje, restorante, zona turistike)

Grupet mendojnë se cilët aktorë mund të jenë realisht pjesë e një bio-distrikti lokal.

Hapi 3 – Hartimi i zinxhirit të vlerës (45 minuta)

Çdo grup harton një mini bio-distrikt të thjeshtë, duke treguar:

- Si bashkëpunojnë fermerët
- Si përpunohen dhe shiten produktet
- Cilat zinxhirë të shkurtër furnizimi përdoren
- Ku gjenerohen të ardhurat

Ata duhet të shpjegojnë se si modeli i tyre do të:

- Reduktonte varësinë nga supermarketet
- Përmirësonte të ardhurat e fermerëve
- Mbante vlerën brenda ekonomisë lokale

Hapi 4 – Prezantimi dhe diskutimi (25 minuta)

Grupet prezantojnë konceptin e tyre të bio-distriktit. Klasa diskuton:

- Cilat ide duken më realiste

- Cilat do të ndihmonin më shumë fermerët e vegjël

Pyetje Reflektuese

1. Si e ndihmon modeli i Bio-Distriktit fermerin të kapërcejë çmimet e ulëta në fermë dhe dominimin e supermarketeve?
2. Cilat elemente të këtij modeli mund të aplikohen realisht në kontekstin tuaj lokal bujqësor, arsimor ose komunitar?

3.3 Përfundime

Së bashku, dy praktikat më të mira të paraqitura në LU2, zinxhirët e shkurtër dhe të drejtë të furnizimit si dhe diversifikimi i kombinuar me veprim kooperativ, ofrojnë zgjidhje praktike dhe të qëndrueshme për sfidat ekonomike të identifikuara në LU1. Zinxhirët e shkurtër të furnizimit rishpërndajnë vlerën në favor të fermerëve dhe reduktojnë varësinë nga tregjet globale të paqëndrueshme. Diversifikimi dhe veprimi kooperativ stabilizojnë të ardhurat e fermave, forcojnë rrjetet komunitare dhe përforcojnë reziliencën agroekologjike. Së bashku, këto praktika mishërojnë parimet agroekologjike duke integruar drejtësinë ekonomike, pjesëmarrjen komunitare, rigjenerimin ekologjik dhe fuqizimin lokal.

Integrimi i tyre në arsimin VET siguron që nxënësit të pajisen me një kuptim si teorik ashtu edhe praktik të modeleve bujqësore të qëndrueshme, reziliente dhe të drejta. Këto praktika kontribuojnë në mënyrë domethënëse në transformimin e sistemeve agro-ushqimore dhe përgatisin profesionistët e ardhshëm për t'u angazhuar në mënyrë konstruktive me kompleksitetet e qëndrueshmërisë ekonomike në bujqësi.

3.4 Bibliography

Dionizi, B. (2025). *Sustainable business models in agritourism: Local sourcing, short supply chains and rural development in Albania (including Mrizi i Zanave)*. Lifestyle Journal – SDGs Review.

<https://sdgsreview.org/LifestyleJournal/article/download/3957/2289/12705>

European & Me. (2023). *True sustainability and enchantment at “Mrizi i Zanave” agrotourism*.

<https://europeandme.eu/lost-in-translation-true-sustainability-and-enchantment-at-mrizi-i-zanave-agrotourism/>

Slow Food. (2021). *Slow Food heroes and Mrizi i Zanave: The agritourism that takes care of the land and people*.

<https://www.slowfood.com/blog-and-news/slow-food-heroes-and-mrizi-i-zanave-the-agritourism-that-takes-care-of-the-land-and-people/>

Pugliese, P. (2015a). *Bio-Distretto Cilento – Italy. Case study report*. Aarhus University, HealthyGrowth Project.

https://projects.au.dk/fileadmin/projects/healthygrowth/Case_Study_reports/Publishable_Report_IT_Bio-distretto_Cilento_final.pdf

Pugliese, P. (2015b). *Bio-Distretto Cilento – Italy. Fact sheet*. Aarhus University, HealthyGrowth Project.

https://projects.au.dk/fileadmin/projects/healthygrowth/Fact_Sheets/Fact_sheet_Italy_Bio-distretto_Cilento_final.pdf

DIMENSIONI POLITIK

HYRJE NË DIMENSIONIN POLITIK

Tranzicioni drejt sistemeve ushqimore të qëndrueshme dhe demokratike në Evropë nuk varet vetëm nga inovacioni ekologjik, por edhe nga aftësia për të ristrukturuar qeverisjen, dijen dhe pjesëmarrjen në territoret rurale. Agroekologjia, siç theksohet në Njësinë Mësimore 1 (Dimensioni Politik), është thelbësisht politike, pasi sfidon marrëdhëniet e pabarabarta të pushtetit, paragjykimet në politika dhe përjashtimin e prodhuesve të vegjël nga proceset vendimmarrëse. Duke u mbështetur mbi këtë bazë, Njësia Mësimore 2 kalon nga analiza në zbatim. Ajo prezanton qasje pjesëmarrëse dhe të bazuara në praktikë që u mundësojnë ofruesve të Arsimit dhe Formimit Profesional (VET) të përkthejnë parimet politike në përvoja konkrete mësimore, duke forcuar rolin e tyre si lehtësues të veprimit kolektiv, barazisë dhe fuqizimit.

Dy praktikat e shqyrtuara në këtë njësi, përkatësisht Politika Pjesëmarrëse dhe Mësimi Territorial për Qeverisjen Agroekologjike, si dhe Trajnimi Pjesëmarrës i Udhëhequr nga Fermerët për Agroekologjinë, rrjedhin drejtpërdrejt nga njohuritë e LUI, duke i zbatuar ato në kontekste reale arsimore dhe qeverisëse. E para, e ilustruar përmes Qendrave Agroekologjike të Andaluzisë (Spanjë), demonstroi se si arsimi mund të zvogëlojë ndarjen midis fermerëve, bashkive dhe politikave, duke e kthyer mësimin territorial në një proces të qeverisjes pjesëmarrëse. E dyta, e frymëzuar nga [CIVAM Network](#) (Francë), tregon se si arsimi i udhëhequr nga fermerët decentralizon autoritetin dhe e ripërcakton dijen bujqësore si një burim të përbashkët social dhe politik.

Këto praktika pohojnë se arsimi nuk është neutral, por një formë qeverisjeje në vetvete. Kur fermerët, studentët dhe edukatorët bashkëpunojnë për të hartuar dhe zbatuar proceset e të nxënies, ata vënë në praktikë vetë parimet e sovranitetit ushqimor dhe përgjegjësisë së përbashkët që qëndrojnë në themel të agroekologjisë. Përmes metodave pjesëmarrëse, ofruesit e VET

mund të shkojnë përtej transmetimit të aftësive teknike dhe të kultivojnë kompetenca qytetare, etike dhe transformuese, duke fuqizuar nxënësit të bëhen kontribuues aktivë në ndërtimin e sistemeve ushqimore territoriale të qëndrueshme, të drejta dhe gjithëpërfshirëse në mbarë Evropën.

Rezultatet e të nxënit

Pas përfundimit të këtij njësie, mësuesit e AFP-së (Arsimit dhe Formimit Profesional) duhet të jenë në gjendje të:

- Të kuptojnë agroekologjinë si një proces politik dhe qeverisës, i lidhur me pjesëmarrjen, barazinë dhe marrëdhëniet e pushteti.
- Të integrojnë praktika agroekologjike pjesëmarrëse në kurrikulat e AFP-së përmes aktiviteteve konkrete dhe reale mësimore.
- Të lehtësojnë bashkëkrijimin e dijes duke përfshirë fermerët, nxënësit dhe aktorët lokalë.
- Të hartojnë aktivitete mësimore që lidhin arsimin me qeverisjen territoriale dhe kornizat e politikave evropiane.

4. Politikat pjesëmarrëse dhe të nxënit territorial për qeverisjen agroekologjike (Qendrat Andaluziane të Agroekologjisë)

Cilat parime të agroekologjisë përfshin kjo praktikë?

Bazuar në 13 Parimet e Agroekologjisë të HLPE-së, kjo praktikë agroekologjike integron parimet e mëposhtme:

1. Pjesëmarrje
2. Bashkëkrijimi i dijes
3. Qeverisja e Tokës dhe Burimeve
4. Ndërlidhja

5. Drejtësia

Qendrat Andaluziane të Agroekologjisë janë platforma territoriale të të nxënimit dhe qeverisjes, të zhvilluara në jug të Spanjës për të mbështetur tranzicionet agroekologjike në nivel lokal dhe rajonal. Të krijuara nga bashkëpunimi midis qendrave të AFP-së (Arsimit dhe Formimit Profesional), bashkive, kooperativave të fermerëve, organizatave të shoqërisë civile dhe institucioneve kërkimore, këto qendra synojnë të harmonizojnë praktikën agroekologjike me politikat publike dhe strategjitë e zhvillimit territorial. Kjo praktikë mbështetet drejtpërdrejt në Dimensionin Politik të zhvilluar në Njësinë Mësimore 1 (LU1), veçanërisht në sfidat si:

- Anshmëria e politikave, ku subvencionet dhe sistemet rregullatore favorizojnë bujqësinë industriale (Omar & Thorsøe, 2024)
- Përfaqësimi i kufizuar, ku fermerët e vegjël kanë pak zë në vendimmarrje; dhe
- Përqendrimi i pushtetit, ku agrobiznesi ndikon në politikat ushqimore dhe të tokës.

Politikat pjesëmarrëse dhe të nxënimit territorial kundërbalancojnë pabarazitë strukturore duke integruar qeverisje gjithëpërfshirëse dhe të bazuar në territor, si dhe mësim kolektiv brenda sistemeve arsimore dhe territoriale. Të mbështetura në parimet agroekologjike të HLPE-së, kjo qasje e trajton tranzicionin agroekologjik si një transformim sistemik socio-ekologjik, duke promovuar riciklimin dhe reduktimin e inputeve, përmirësimin e shëndetit të tokës dhe të kafshëve, si dhe rritjen e biodiversitetit përmes praktikave të përshtatura me kushtet lokale. Kjo qasje forcon sinergjinë dhe ndërlidhjen ndërmjet territoreve duke lidhur prodhimin, arsimin, tregjet dhe qeverisjen në cikle rrethore të reagimit (feedback), ndërkohë që nxit diversifikimin ekonomik dhe qëndrueshmërinë e ekonomive rurale. Në qendër të këtij modeli është bashkëkrijimi i dijes përmes pjesëmarrjes horizontale dhe shumë-aktorëshe, ku përfshihen fermerët, edukatorët, studiuesit, shoqëria civile dhe autoritetet publike, duke njohur në mënyrë të barabartë dijen

shkencore, përvore dhe tradicionale. Njëkohësisht, kjo qasje integron vlerat shoqërore dhe dietat e qëndrueshme, promovon drejtësinë dhe përfshirjen, si dhe forcon qeverisjen pjesëmarrëse të tokës dhe burimeve, duke siguruar që të gjithë aktorët të jenë kontribuues legjitimë në proceset e të nxënimit, vendimmarrjes dhe zhvillimit territorial.

Në Andaluzi, këto parime zbatohen përmes hapësirave territoriale të të nxënimit, pra platforma fizike dhe institucionale ku ndërthuren praktikatat agroekologjike, inovacioni i politikave lokale dhe arsimit. Këto qendra tregojnë se si politikatat e qëndrueshmërisë të BE-së (Green Deal, CAP 2023–2027 dhe Rural Pact) mund të lokalizohen përmes proceseve pjesëmarrëse që lidhin politikatat me pedagogjinë.

4.1 Përshkrimi i iniciativës së Qendrës Andaluziane të Agroekologjisë

Politikatat pjesëmarrëse dhe të nxënimit territorial zbatohen përmes proceseve të strukturuar dhe shumë-aktorëshe që integrojnë arsimin, qeverisjen dhe praktikatat agroekologjike. Në Andaluzi, qendrat territoriale të të nxënimit funksionojnë si hapësira fizike takimesh dhe si platforma institucionale. Ato organizojnë punëtori, vizita në terren, dialogë politikash dhe sesione planifikimi bashkëpunues, të përqendruara në prioritetet të identifikuara në nivel lokal, si ruajtja e biodiversitetit, menaxhimi i ujit, qasja në tokë dhe zinxhirët e shkurtër të furnizimit ushqimor.

Një veçori përcaktuese e kësaj iniciative është modeli i saj horizontal i qeverisjes. Vendimmarrja lidhur me temat e të nxënimit, aktivitetet dhe rezultatet ndahet mes aktorëve pjesëmarrës. Institucionet e AFP-së nuk veprojnë si ofrues të vetëm të dijes, por si lehtësues të kërkimit kolektiv, duke siguruar që aktivitetet arsimore të mbeten të lidhura ngushtë me çështjet reale të qeverisjes dhe nevojat territoriale.

4.1.1 Laboratori territorial i politikave për agroekologjinë (Aktivitet AFP-së)

Ky aktivitet i AFP-së operacionalizon Politikat Pjesëmarrëse dhe të Nxënin Territorial për Qeverisjen Agroekologjike përmes një rruge pedagogjike të përbërë nga dy aktivitete plotësuese, të frymëzuara nga Qendrat Andaluziane të Agroekologjisë. Aktivitetet janë të dizajnuara për t'u zbatuar lehtësisht në një kontekst shkollor ose trajnimi dhe i prezantojnë nxënësit në mënyrë progresive me qeverisjen territoriale, pjesëmarrjen dhe marrëdhëniet e pushtetit në sistemet ushqimore.

Në fillim, mësuesi prezanton kontekstin territorial (real ose fiktiv) përmes një narrative të shkurtër, harte ose materiali vizual dhe shpjegon objektivat e të nxënit, rezultatet e pritshme dhe rregullat bazë të pjesëmarrjes. Nxënësit informohen se do të marrin rolin e aktorëve territorialë të përfshirë në një proces kolektiv vendimmarrjeje që lidhet me tranzicionin agroekologjik. Theksi vendoset në dialogun e respektueshëm, përgjegjësinë e përbashkët dhe legjitimitetin e perspektivave të ndryshme.

Aktiviteti I: Nga Teoria në Praktikën e Qeverisjes (Në klasë)

Nxënësit punojnë me një skenar territorial konkret, të frymëzuar nga konteksti andaluzian, si për shembull një bashki që synon të rishikojë politikën e saj të prokurimit ushqimor për të mbështetur prodhuesit lokalë agroekologjikë. Skenari përshkruan objektivin e politikës, kufizimet ekzistuese (p.sh. kufizime buxhetore, korniza rregullatore, interesa konkurruese) dhe vendimin që duhet të merret.

Nxënësit ndahen në grupe të vogla, ku secili grup përfaqëson një aktor territorial (p.sh. fermerë të vegjël, autoritete bashkiake, menaxherë të mensave shkollore, konsumatorë ose OJQ mjedisore). Çdo grup merr një përshkrim të shkurtër të rolit, ku detajohen prioritetet, kufizimet dhe niveli relativ i fuqisë në vendimmarrje. Grupet përgatisin një deklaratë të shkurtër pozicioni, duke identifikuar kërkesat kryesore, aleancat e mundshme dhe kompromiset e pranueshme.

Më pas, klasa organizohet si një mbledhje politike. Grupet paraqesin qëndrimet e tyre dhe përfshihen në një negociatë të lehtësuar, me qëllim

arritjen e një propozimi të përbashkët politikash. Mësuesi moderon procesin, siguron pjesëmarrje të balancuar dhe prezanton pyetje udhëzuese për të nxitur reflektimin mbi marrëdhëniet e pushtetit, përfshirjen, përfaqësimin dhe kompromiset. Aktiviteti përfundon me një reflektim të shkurtër, duke e lidhur simulimin me parimet agroekologjike dhe rolin e pjesëmarrjes në qeverisjen territoriale.

Aktiviteti 2: Diagnostikë Territoriale Pjesëmarrëse (aktivitet praktik në klasë)

Duke u mbështetur në simulimin e mëparshëm, nxënësit realizojnë një diagnostikë të thjeshtuar territoriale pjesëmarrëse, të frymëzuar nga metodat e përdorura në Qendrat Andaluziane të Agroekologjisë. Duke punuar në grupe të vogla me materiale të ofruara (harta, tekste të shkurtra, të dhëna të thjeshtuara ose përmbledhje rastesh), nxënësit identifikojnë aktorët kryesorë të sistemit ushqimor, boshllëqet në qeverisje dhe iniciativat ekzistuese agroekologjike në një territor lokal ose hipotetik.

Grupet sintetizojnë analizën e tyre në një produkt të thjeshtë vizual (hartë, tabelë ose diagram), duke theksuar sfidat kryesore (p.sh. qasja në tokë, humbja e biodiversitetit, përfshirja në treg) dhe mundësitë për qeverisje pjesëmarrëse dhe tranzicion agroekologjik. Gjatë diskutimit plenar, grupet krahasojnë gjetjet dhe reflektojnë mbi mënyrën se si diagnoza të tilla mund të informojnë hartimin e politikave lokale. Mësuesi lehtëson reflektimin mbi rolin potencial të institucioneve të AFP-së si hapësira neutrale për dialog dhe si lehtësuese të proceseve territoriale të të nxënësve.

Shënime metodologjike

- **Kohëzgjatja totale:** 8–12 orë (Aktiviteti 1: 4–6 orë; Aktiviteti 2: 4–6 orë)
- **Formati:** Punë në grup në klasë, lojë rolesh dhe analizë e aplikuar
- **Materialet:** Përshkrimi i skenarit territorial, karta rolesh të aktorëve, model për dokument politikash (policy brief), harta ose fletë me të dhëna
- **Produktet përfundimtare:** Deklarata pozicioni të grupeve, propozim politikash i negociuar, hartë/tabelë e diagnostikës territoriale

Pyetje reflektuese

1. Si e riformëson të nxënit territorial pjesëmarrës marrëdhëniet e pushtetit brenda qeverisjes së sistemit ushqimor?
2. Çfarë përgjegjësish dhe mundësish kanë institucionet e AFP-së si aktorë në qeverisjen territoriale?

4.2 Trajnimi pjesëmarrës i udhëhequr nga fermerët për agroekologjinë (Rrjeti CIVAM)

Cilat parime të agroekologjisë përfshin kjo praktikë?

Bazuar në 13 Parimet e Agroekologjisë të HLPE-së, kjo praktikë agroekologjike integron parimet e mëposhtme:

1. Pjesëmarrja
2. Bashkëkrijimi i dijes
3. Drejtësia
4. Ndërlidhja
5. Qeverisja e Tokës dhe Burimeve

Në shumë vende evropiane, arsimi dhe formimi profesional në bujqësi historikisht është formësuar nga një transferim i dijes nga lart-poshtë, ku ekspertët ose institucionet përcaktojnë praktikën "më të mira" për fermerët.

Agroekologjia e sfidon këtë paradigmë duke i njohur fermerët si bashkëkrijues të dijes dhe si kujdestarë të ekosistemeve lokale dhe rrjeteve shoqërore. Kjo praktikë, Trajnimi Pjesëmarrës për Agroekologjinë i Udhëhequr nga Fermerët, e pozicionon arsimin si një proces demokratik, ku fermerët, nxënësit dhe edukatorët bashkëpunojnë për të bashkëprojektuar, zbatuar dhe vlerësuar trajnimin agroekologjik.

Rrjeti **CIVAM Network** (*Centres d'Initiatives pour Valoriser l'Agriculture et le Milieu Rural*) në Francë ofron një nga modelet më të suksesshme evropiane të trajnimit pjesëmarrës në agroekologji. I themeluar në vitet 1950 nga fermerë dhe edukatorë ruralë, CIVAM është zhvilluar në një federatë kombëtare me mbi 130 grupe lokale që promovojnë bujqësinë e qëndrueshme, zinxhirët e shkurtër të furnizimit dhe fuqizimin rural. Qasja e tij mishëron agroekologjinë si një tranzicion jo vetëm teknik, por edhe politik, duke rikthyer rolin aktiv të fermerëve në formësimin e dijes, politikave dhe zhvillimit rural.

4.2.1 Përshkrimi i Rrjetit CIVAM

Kjo praktikë ndërtohet drejtpërdrejt mbi Dimensionin Politik të Njesisë Mësimore 1, duke iu përgjigjur disa sfidave strukturore të rrënjosura në sistemet bashkëkohore të arsimit dhe qeverisjes bujqësore. Këto përfshijnë përqendrimin e pushtetit brenda modeleve arsimore të drejtuara nga agrobiznesi dhe ekspertët, kornizat politike që favorizojnë produktivitetin industrial dhe konkurrueshmërinë e tregut mbi përfshirjen sociale, si dhe nënpërfaqësimin e vazhdueshëm të fermerëve të vegjël dhe qytetarëve ruralë në hartimin e programeve arsimore dhe në proceset vendimmarrëse.

Trajnimi Pjesëmarrës për Agroekologjinë i Udhëhequr nga Fermerët ofron një model alternativ transformues që rishpërndan në mënyrë aktive dijen, përgjegjësinë dhe autoritetin në peizazhin e të nxënësve bujqësor. Në vend që fermerët të pozicionohen si përfitues të ekspertizës së përcaktuar nga jashtë, kjo qasje i njeh ata si mbajtës legjitimë të dijes dhe si aktorë politikë. Arsimi, në këtë mënyrë, bëhet një mjet fuqizimi dhe reformimi të qeverisjes, duke u mundësuar fermerëve, edukatorëve dhe nxënësve të formësojnë kolektivisht objektivat mësimore, të ndikojnë proceset vendimmarrëse dhe të rimarrin rolin aktiv në sistemet ushqimore dhe të dijes.

Në praktikë, Trajnimi Pjesëmarrës i Udhëhequr nga Fermerët organizohet rreth të nxënësve nga bashkëmoshatarët (peer-to-peer), eksperimentimit kolektiv dhe reflektimit të përbashkët. Iniciativat e trajnimit bashkëhartohen

nga fermerët dhe edukatorët, dhe në disa raste përfshijnë edhe politikëbërës lokalë ose struktura këshillimore. Aktivitetet mësimore zhvillohen kryesisht në ferma ose në hapësira komunitare, duke forcuar parimin se dija krijohet përmes praktikës, ndërveprimit dhe përvojës së situuar, dhe jo përmes transmetimit vertikal nga lart-poshtë. Kjo rikonfigurim hapësinor dhe social i të nxënit zhvendos autoritetin nga institucionet e centralizuara drejt komuniteteve lokale.

Në këtë model, edukatorët marrin rolin e lehtësuesve dhe jo të instruktorëve tradicionalë. Funkzioni i tyre është të mbështesin proceset e reflektimit, dokumentimit dhe sintetizimit, duke ndihmuar nxënësit të artikulojnë dijen përvojore dhe ta lidhin atë me korniza shkencore dhe kontekste politike. Fermerët organizojnë demonstrime në terren, punëtori dhe grupe diskutimi, duke ndarë përvojën e tyre praktike dhe duke u angazhuar në zgjidhje kolektive problemesh me bashkëmoshatarët dhe nxënësit. Ky ripërcaktim rolesh dobëson hierarkitë tradicionale midis “ekspertëve” dhe praktikuesve, duke forcuar autonominë e fermerëve mbi përmbajtjen dhe procesin e të nxënit.

Ndikimi i kësaj qasjeje qëndron në aftësinë e saj për të decentralizuar qeverisjen e dijes dhe për të forcuar kapacitetin qytetar në territoret rurale. Siç theksohet në Njësinë Mësimore 1, përqendrimi i pushtetit në sisteme të dijes të drejtuara nga ekspertët dhe agrobiznesi minon autonominë e prodhuesve të vegjël. Trajnimi Pjesëmarrës i Udhëhequr nga Fermerët e përkthen këtë shqetësim teorik në një strategji praktike, duke u mundësuar fermerëve të ndikojnë jo vetëm në atë që mësohet, por edhe pse dhe për kë. Përmes kurrikulave të bashkëkrijuara, të nxënit nga bashkëmoshatarët dhe vlerësimit kolektiv, arsimi shndërrohet në një burim të përbashkët politik dhe jo në një shërbim teknokratik.

Rrjeti CIVAM Network e ilustron këtë transformim në praktikë. Çdo grup lokal CIVAM funksionon sipas parimeve demokratike, duke identifikuar kolektivisht prioritetet e trajnimit bazuar në nevojat e komunitetit, si shëndeti i tokës, restaurimi i biodiversitetit, zinxhirët e shkurtër të furnizimit

ose barazia gjinore në bujqësi. Këto prioritete të përcaktuara në nivel lokal komunikohen më pas përmes grupeve rajonale dhe kombëtare të punës të CIVAM-it, të cilat angazhohen në dialog me autoritetet publike. Në këtë mënyrë, dija e prodhuar përmes të nxënit të udhëhequr nga fermerët ushqen diskutimet politike në nivele të ndryshme, duke siguruar që arsimi të kontribuojë drejtpërdrejt në debatet mbi qeverisjen dhe zhvillimin rural.

Hartimi i përmbajtjes mësimore brenda CIVAM pasqyron këtë orientim pjesëmarrës dhe politik. Fermerët, edukatorët dhe, në disa raste, politikëbërësit lokalë bashkëpunojnë për të përcaktuar nevojat e trajnimit. Temat mbështeten në sfida të përjetuara në nivel lokal, si diversifikimi i kulturave, ruajtja e farërave, strategjitë e marketingut lokal ose përdorimi i energjisë së rinovueshme. Materialet trajnuese kombinojnë në mënyrë të qëllimshme kërkimin shkencor me dijen tradicionale dhe përvojore, duke theksuar përshtatjen me kushtet lokale dhe jo zgjidhjet e standardizuara.

Të nxënit nga bashkëmoshatarët është në qendër të këtij procesi. Fermerët organizojnë punëtori, demonstrime në terren dhe tryeza diskutimi brenda komuniteteve të tyre, duke krijuar mjedise mësimore të bazuara në besim, njohje të ndërsjellë dhe përvojë të përbashkët. Të nxënit është përvojore, i bazuar në zgjidhjen e problemeve dhe bashkëpunues, ku nxënësit dhe mësuesit marrin pjesë si nxënës të barabartë, duke kontribuar me korniza analitike, aftësi lehtësuese dhe mjete vlerësimi.

Së fundi, rezultatet e aktiviteteve lokale të trajnimit dokumentohen dhe ndahen me autoritetet rajonale ose kombëtare, duke mbështetur dialogun reflektiv mbi politikat dhe avokimin e bazuar në evidencë. Ky proces forcon lidhjet ndërmjet institucioneve të AFP-së, rrjeteve të fermerëve dhe kornizave të qeverisjes si Politika e Përbashkët Bujqësore (CAP) dhe Pakti Rural. Në këtë mënyrë, modeli i CIVAM Network ilustron se si arsimi shndërrohet në një formë qeverisjeje: një proces pjesëmarrës që formëson si trajektoret individuale të të nxënit, ashtu edhe politikat publike që udhëheqin transformimin agroekologjik dhe rura.

4.2.2 Rruga mësimore e agroekologjisë e udhëhequr nga fermerët (Aktivitet i AFP-së)

Ky aktivitet i AFP-së e përkthen Trajnimin Pjesëmarrës për Agroekologjinë të Udhëhequr nga Fermerët në një rrugë të thjeshtë dhe të zbatueshme pedagogjike, të frymëzuar nga modeli i CIVAM Network. Ai përbëhet nga dy aktivitete plotësuese në klasë, të cilat i prezantojnë nxënësit në mënyrë progresive me të nxënit horizontal, autoritetin e ndarë dhe dimensionin politik të dijes bujqësore.

Në fillim të rrugës mësimore, mësuesi prezanton qasjen CIVAM përmes përshkrimeve të shkurtra të rasteve, videove ose dëshmime nga rrjete fermerësh. Sqarohen objektivat e të nxënit, rezultatet e pritshme dhe rregullat bazë të pjesëmarrjes, duke theksuar barazinë ndërmjet mbajtësve të dijes, përgjegjësinë kolektive dhe dialogun e respektueshëm.

Aktiviteti 1: Analiza e Prodhimit të Dijes të Udhëhequr nga Fermerët (në klasë)

Nxënësit punojnë në grupe të vogla duke përdorur shembuj konkretë të praktikave agroekologjike të udhëhequra nga fermerët, të dokumentuara nga CIVAM ose rrjete të ngjashme (p.sh. rigjenerimi i tokës, diversifikimi i kulturave, ruajtja e farërave, zinxhirët e shkurtër të furnizimit). Çdo grup analizon një shembull duke iu përgjigjur tre pyetjeve udhëzuese:

1. Cila praktikë agroekologjike po zhvillohet dhe pse?
2. Si prodhohet dhe ndahet dija (kush mëson, kush vendos, si ndodh të nxënit)?
3. Cilat marrëdhënie pushteti ose aspekte të qeverisjes janë të dukshme (autonomi, veprim kolektiv, lidhje me politikat)?

Grupet përmbledhin analizën e tyre në një tabelë ose poster të shkurtër. Më pas zhvillohet një diskutim plenar i lehtësuar nga mësuesi, duke u përqendruar në mënyrën se si të nxënit i udhëhequr nga fermerët sfidon hierarkitë tradicionale ndërmjet ekspertëve, mësuesve dhe fermerëve, si

dhe në mënyrën se si arsimi mund të funksionojë si një proces politik dhe kolektiv.

Fokusi I të nxënit

- Të njohin fermerët si mbajtës të dijes dhe bashkë-edukatorë
- Të kuptojnë të nxënit horizontal dhe marrëdhëniet e pushtetit në arsim
- Të lidhin agroekologjinë me demokracinë dhe përfshirjen sociale

Aktiviteti 2: Simulimi i një Seance Trajnimi të Udhëhequr nga Fermerët (aktivitet praktik në klasë)

Duke u mbështetur në analizën e mëparshme, nxënësit simulojnë një seancë trajnimi të udhëhequr nga fermerët, të frymëzuar nga praktikat e CIVAM Network. Çdo grup vepron si një grup lokal fermerësh dhe bashkëharton një plan të shkurtër trajnimi mbi një temë agroekologjike sipas zgjedhjes së tyre.

Grupet përcaktojnë:

- Objektivat e të nxënit,
- Pyetjet kryesore për diskutim,
- Metodatat për ndarjen e përvojës dhe reflektimin kolektiv,
- Kriteria të thjeshta për vlerësim pjesëmarrës (p.sh. angazhimi, relevanca, bashkëpunimi)

Grupet prezantojnë planin e tyre të trajnimit para klasës. Mësuesi lehtëson reflektimin mbi mënyrën se si ky model rishpërndan autoritetin, mbështet fuqizimin dhe forcon lidhjet ndërmjet arsimit dhe qeverisjes.

Fokusi i të nxënit:

- Bashkëkrijimi i dijes dhe përgjegjësia e përbashkët
- Arsimi si mjet fuqizimi dhe qeverisjeje

- Reflektimi kolektiv dhe vlerësimi pjesëmarrës

Shënime metodologjike:**Kohëzgjatja totale:** 8–12 orë

(Aktiviteti 1: 4–6 orë; Aktiviteti 2 : 4–6 orë)

Formati: Punë në grup në klasë, analizë dhe simulim**Materialet:** Përshkrime rastesh nga CIVAM, video ose dëshmi të shkurtra, modele për analizë**Vlerësimi:** I integruar gjatë gjithë aktiviteteve përmes punës në grup, reflektimit dhe diskutimit mes bashkëmoshatarëve**Produktet përfundimtare:** Tabelë/poster analize të praktikës, plan trajnimi i bashkëhartuar i udhëhequr nga fermerët

Pyetje reflektuese

1. Si e sfidon trajnimi i udhëhequr nga fermerët hierarkinë tradicionale në arsimin bujqësor?
2. Në çfarë mënyrash mund të forcojë të nxënit pjesëmarrës sovranitetin ushqimor dhe fuqizimin rural?

4.3 Përfundime

Dy praktikat e paraqitura në këtë njësi (Politikat Pjesëmarrëse dhe të Nxënës Territorial për Qeverisjen Agroekologjike dhe Trajnimi Pjesëmarrës për Agroekologjinë i Udhëhequr nga Fermerët) tregojnë se transformimi politik i sistemeve ushqimore është i pandashëm nga transformimi i vetë arsimit. Të dyja praktikat dëshmojnë se bujqësia e qëndrueshme nuk mund të lulëzojë brenda strukturave hierarkike të qeverisjes apo të të nxënës. Përkundrazi, ajo kërkon marrëdhënie horizontale dhe pjesëmarrëse, ku fermerët, nxënësit, edukatorët dhe politikëbërësit angazhohen si të barabartë në përcaktimin, prodhimin dhe qeverisjen e dijes. Kur institucionet e AFP-së shndërrohen në lehtësuese të këtij dialogu, ato kalojnë përtej instruksionit teknik dhe kontribuojnë në ndërtimin e ndërgjegjësimit kritik, inteligjencës kolektive dhe përgjegjësisë qytetare.

Për trajnerët e AFP-së, këto praktika ofrojnë një rrugë konkrete për të rimenduar pedagogjinë si një proces demokratik. Modeli andaluzian ilustron se si edukatorët mund të krijojnë hapësira ku të nxënës ushqen drejtpërdrejt politikat lokale. Shembulli i CIVAM Network, nga ana tjetër, tregon se si mësuesit mund të decentralizojnë autoritetin duke integruar fermerët si bashkë-edukatorë dhe duke vlerësuar dijen përvojore krahas ekspertizës shkencore. Të dy modelet inkurajojnë trajnerët të veprojnë jo si transmetues informacioni, por si kuratorë të të nxënës kolektiv, të aftë për të lidhur realitetet lokale me kornizat e politikave evropiane.

Për nxënësit, këto korniza pjesëmarrëse ofrojnë më shumë se aftësi teknike; ato zhvillojnë kapacitetin për të pyetur, negociuar dhe inovuar brenda konteksteve reale të qeverisjes. Nxënësit e ekspozuar ndaj mjediseve të tilla mësimore fitojnë një kuptim të thellë të ndërlidhjes ndërmjet qëndrueshmërisë ekologjike, pjesëmarrjes politike dhe mirëqenies komunitare. Ata shndërrohen në kontribuues aktivë në bashkëkrijimin e sistemeve ushqimore rezistente, dhe jo në vëzhgues pasivë të ndryshimit. Kështu, Njësia Mësimore 2 fton si trajnerët ashtu edhe nxënësit ta shohin agroekologjinë si një përpjekje të përbashkët qytetare – një proces të vazhdueshëm bashkëpunimi që ndërthur arsimin, politikat dhe praktikën në kërkim të një të ardhmeje rurale më të drejtë, më gjithëpërfshirëse dhe më të qëndrueshme.

4.4 Bibliografia

CEDEFOP. (2020). *Vocational education and training in Europe: Responding to sustainability challenges*. Publications Office of the European Union.

<https://www.cedefop.europa.eu/en>

CIVAM. (n.d.). Réseau CIVAM – Centres d’Initiatives pour Valoriser l’Agriculture et le Milieu Rural. <https://www.civam.org/>

CIVAM. (n.d.). *Former autrement : Méthodes de formation paysanne et apprentissage collectif*.

<https://www.civam.org/accompagner-les-agriculteurs/>

European Commission. (2019). *The European Green Deal*. Available at: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

European Commission. (2020). *A Farm to Fork strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system*. Available at:

https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en

European Commission. (2021). *Long-term vision for the EU’s rural areas – Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040*. Available at:

https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eus-long-term-vision-rural-areas_en

FAO. (2018). *The 10 elements of agroecology: Guiding the transition to sustainable food and agricultural systems*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Available at:

<https://www.fao.org/agroecology/overview/en/>

FAO. (2019). *Agroecology: Knowledge, practices and policies*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Available at:

<https://www.fao.org/agroecology/knowledge/en/>

HLPE. (2019). *Agroecological and other innovative approaches for sustainable agriculture and food systems* (HLPE Report No. 14). Committee

on World Food Security. Available at:

<https://www.fao.org/cfs/cfs-hlpe/reports/en/>

INRAE. (2020). *Agroecological transitions: Farmer knowledge and collective learning*. Available at: <https://www.inrae.fr/en>

La Via Campesina. (2018). *Agroecology as a political proposal*. Available at: <https://viacampesina.org/en/agroecology/>

OECD. (2020). *Rural well-being: Geography of opportunities*. OECD Publishing. Available at: <https://www.oecd.org/rural/>

Omar, A., & Thorsøe, M. H.. (2024). Rebalance power and strengthen farmers' position in the EU food system? A critical discourse analysis of the Farm to Fork Strategy. *Agriculture and Human Values*, 41(2), 631–646. Available at: <https://doi.org/10.1007/s10460-023-10508-5>

Red de Ciudades por la Agroecología. (n.d.). *Ciudades por la Agroecología: Políticas alimentarias locales y gobernanza participativa*. Available at: <https://www.ciudadesagroecologicas.eu/>

Red de Municipios por la Agroecología. (n.d.). *Municipios por la Agroecología*. Available at: <https://www.municipiosagroeco.red/>

Sociedad Española de Agricultura Ecológica. (n.d.). *Agroecología y sistemas alimentarios territoriales en España*. Available at: <https://www.agroecologia.net/>

MODULI 3

QASJE PJESËMARRËSE DHE TË ANGAZHIMIT KOMUNITAR

Njësia Mësimore 3 paraqet qasje pjesëmarrëse dhe të angazhimit komunitar për integrimin e agroekologjisë në Arsimin dhe Formimin Profesional (AFP). Ajo tregon se si të nxënit agroekologjik bëhet më relevant dhe më efektiv kur edukatorët, nxënësit, fermerët dhe aktorët lokalë bashkëkrijojnë përmbajtjen e trajnimit bazuar në nevojat lokale dhe prioritetet territoriale, duke ndjekur qasjen “bottom-up” të SEEDS. Njësia prezanton një sërë formatesh praktike pjesëmarrëse, duke treguar se si ato mbështesin bashkë-projektimin (co-design), të nxënit përvojore dhe përmirësimin e vazhdueshëm. Gjithashtu, theksohet roli i mjeteve të përshtatshme dhe praktikave të monitorimit për të dokumentuar angazhimin e palëve të interesit, për të reflektuar mbi rezultatet dhe për të vlerësuar arritjet në mënyrë të strukturuar.

1. Hyrje

Zhvillimi i arsimit agroekologjik brenda sistemeve të Arsimit dhe Formimit Profesional (AFP) përfaqëson një qasje transformuese për ta harmonizuar mësimin bujqësor me qëndrueshmërinë, përfshirjen dhe reziliencën territoriale. Agroekologjia, si shkencë dhe si një tërësi praktikash, thekson parimet ekologjike, barazinë sociale dhe inovacionin pjesëmarrës – duke e bërë atë një kornizë thelbësore për të rimenduar mënyrën se si trajnohen brezat e ardhshëm të fermerëve, edukatorëve dhe sipërmarrësve ruralë. Integrimi i këtyre parimeve në kurrikulat e AFP-së jo vetëm që mbështet objektivat mjedisore si rigjenerimi i tokës, ruajtja e biodiversitetit dhe përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike, por gjithashtu forcon ekonominë rurale dhe kohezionin komunitar.

Projekti SEEDS shërben si një nismë kyçe që synon të forcojë kapacitetet e institucioneve të AFP-së për të integruar agroekologjinë në kurrikulat e tyre. Përmes partneriteteve bashkëpunuese ndërmjet institucioneve nga Italia, Franca, Shqipëria, Kosova dhe Bosnja dhe Hercegovina, SEEDS synon të ngushtojë hendekun ndërmjet dijes teorike dhe të nxënit praktik, të bazuar në territor. Projekti mbështet edukatorët në hartimin e moduleve inovative të mësimdhënies, aktiviteteve përvojore në terren dhe hapësirave mësimore pjesëmarrëse që i përgjigjen konteksteve të ndryshme agroekologjike të vendeve partnere, duke u mundësuar nxënësve të kuptojnë dhe zbatojnë më mirë parimet e agroekologjisë.

Ky modul përqendrohet në aktivitete praktike, përfshirë një fazë bashkë-projektimi të zbatuar përmes punëtorive, grupeve fokale,

sesioneve World Café, Panairit “Village Vision”, Living Labs dhe testimi pilot, duke trajtuar gjithashtu integrimin dhe rezultatet, grupet e synuara dhe palët e interesit, si dhe mjetet dhe burimet e nevojshme për zbatim efektiv.

Metodologjitë pjesëmarrëse dhe të angazhimit komunitar brenda agroekologjisë sigurojnë që edukatorët, fermerët, politikëbërësit dhe aktorët lokalë të bashkëkrijojnë përmbajtje arsimore të bazuar në nevoja reale. Korniza SEEDS mbështetet në metodën LEADER dhe në parimin “bottom-up” të fuqizimit lokal. Kjo qasje promovon dialogun ndërmjet aktorëve të ndryshëm — nga autoritetet publike të shoqëria civile dhe komunitetet rurale — për të zhvilluar përmbajtje arsimore kontekstuale, të barabartë dhe praktike që reflekton si agjendat globale të qëndrueshmërisë ashtu edhe realitetet socio-ekologjike lokale (SEEDS Roadmap, 2025). Në këtë mënyrë, theksohet rëndësia e proceseve mësimore që nuk janë vetëm teknikisht të qëndrueshme, por edhe të rrënjosura shoqërisht, gjithëpërfshirëse dhe të përshtatshme ndaj sfidave dhe mundësive lokale.

Në fund, ky modul synon të ofrojë rezultate të matshme të të nxënit, duke u mundësuar pjesëmarrësve të:

- Kuptojnë metodologjitë pjesëmarrëse dhe të bazuara në komunitet për bashkë-projektimin e kurrikulës.
- Lehtësojnë SEEDS Labs dhe Living Labs duke përdorur mjete gjithëpërfshirëse të angazhimit.

- Zbatojnë metoda bashkëkrijimi dhe reflektimi për trajnimin agroekologjik.
- Vlerësojnë pjesëmarrjen e palëve të interesit dhe ndikimin duke përdorur indikatorët M&E të SEEDS.

Metodologjia SEEDS bazohet në bashkëkrijimin e dijes dhe integrimin e parimeve agroekologjike si në arsimin formal ashtu edhe në atë joformal. Ajo bashkon edukatorë, fermerë dhe komunitete lokale, në mënyrë që teoria dhe praktika reale të informojnë njëra-tjetrën.

Projekti kombinon kërkimin dokumentar (desk research) dhe punën në terren. Kërkimi dokumentar analizoi sistemet e arsimit agroekologjik, politikat kombëtare dhe të BE-së si Green Deal dhe CAP, si dhe mbi 30 shembuj praktikash të mira. Kjo ndihmoi në identifikimin e modeleve efektive, metodave të mësimdhënies dhe mënyrave të bashkëpunimit ndërmjet aktorëve të ndryshëm. Puna në terren përfshiu intervista dhe grupe fokale me edukatorë, fermerë, të rinj, përfaqësues të shoqërisë civile dhe autoritete lokale, duke nxjerrë në pah sfida dhe mundësi kyçe si qasja në trajnim, financimi, përfshirja dhe sipërmarrja rurale.

Bazuar në këto gjetje, SEEDS ndjek katër hapa kryesorë vlerësimin e nevojave lokale; hartëzimin dhe përfshirjen e palëve kyçe të interesit; bashkë-projektimin e moduleve mësimore përmes punëtorive pjesëmarrëse; testimin dhe vlerësimin e këtyre moduleve në qendrat e AFP-së për të përmirësuar cilësinë dhe ndikimin e tyre.

2. Faza e Bashkë-Projektimit

Faza e Bashkë-Projektimit përfaqëson një proces thelbësor pjesëmarrës në metodologjinë SEEDS, duke integruar forma të ndryshme angazhimi për të zhvilluar dhe validuar në mënyrë të përbashkët përmbajtjen mësimore agroekologjike. Ajo lidh evidencën e bazuar në kërkim nga Manuali SEEDS me fazat e strukturuar të udhërrëfyesit – nga vlerësimi i nevojave dhe dizajnimi, deri te testimi pilot dhe vlerësimi.

2.1 Punëtoritë

Punëtoritë funksionojnë si mjedise të strukturuar të të nxënit pjesëmarrës, të cilat u mundësojnë nxënësve të kuptojnë më mirë se si të zbatojnë parimet agroekologjike në praktikë. Çdo punëtori fillon me një rishikim të rezultateve të vlerësimit pjesëmarrës të nevojave dhe hartëzimit të aktorëve lokalë. Pjesëmarrësit udhëhiqen përmes diskutimeve të lehtësuara për të përcaktuar rezultatet e të nxënit të lidhura me parimet agroekologjike dhe kompetencat e qëndrueshmërisë.

Procesi i zbatimit ndjek një sekuencë prej tre fazash: përgatitje, zbatim dhe sintezë. **Faza e përgatitjes:** Lehtësuesit identifikojnë sfidat lokale, mbledhin studime rasti dhe zhvillojnë materiale udhëzuese bazuar në Udhërrëfyesin SEEDS. **Faza e zbatimit:** Zhvillohen sesione bashkëpunuese në grup, ku pjesëmarrësit analizojnë praktikën lokale agroekologjike dhe i përkthejnë ato në objektiva konkrete mësimore. **Faza e sintezës:** Lehtësuesit konsolidojnë të gjitha njohuritë dhe idetë e mbledhura në një strukturë të

përmbledhur kurrikulare dhe e ndajnë atë përmes rrjetit SEEDS për validim dhe krahasim ndërmjet vendeve partnere.

Në vijim paraqitet një listë me tema të mundshme punëtorish që mund të aplikohen:

Punëtori mbi shëndetin e tokës dhe bujqësinë rigjeneruese

Pjesëmarrësit mësojnë si të analizojnë tokën, të përgatisin kompost, të përdorin plehra të gjelbra, mulçim dhe kultura mbuluese. Krahasimet në terren midis tokës së shëndetshme dhe asaj të degraduar ndihmojnë në kuptimin e teknikave të restaurimit dhe përmirësimit të pjellorisë.

Punëtori mbi agro-pyjorinë (agroforestry)

Pjesëmarrësit mësojnë kombinime të pemëve, shkurreve dhe kulturave bujqësore (p.sh. pemë frutore + perime + bimë për kullotë të bletëve), planifikimin e parcelave, mbrojtjen e tokës dhe mikroklimës, si dhe mënyra për të rritur biodiversitetin në sistemet bujqësore.

Punëtori mbi ruajtjen dhe shumimin e farërave

Pjesëmarrësit mësojnë si të kultivojnë, ruajnë dhe shkëmbejnë varietete lokale të perimeve, drithërave dhe frutave. Këto aktivitete shpesh përfshijnë ngjarje shkëmbimi farërash (seed-swap) dhe krijimin e bankave lokale të farërave.

Punëtori mbi mbrojtjen organike të bimëve

Përgatitja e preparateve natyrore (si hithra, comfrey, bishtkali), kontrolli biologjik i dëmtuesve, promovimi i insekteve të dobishme dhe shmangia e pesticideve kimike.

Punëtori mbi prodhimin e integruar ushqimor

Shembuj si “kopsht perimesh + pula”, “pemishte + kullotë”, ose “peshk + perime (akuaponikë)” ilustronë se si mund të ndërlidhen sistemet për të ulur kostot dhe mbetjet, duke rritur efikasitetin dhe qëndrueshmërinë.

Punëtori mbi menaxhimin e ujit në bujqësi

Mbledhja e ujërave të shiut, ndërtimi i kanaleve për infiltrimin e ujit (swales), përdorimi i ujitjes pikë-pikë, mbrojtja e burimeve ujore dhe parandalimi i erozionit.

Punëtori mbi dizajnin e fermës sipas permakulturës

Mësimi i mënyrave për të projektuar një fermë duke shfrytëzuar maksimalisht proceset natyrore, dritën e diellit, erën dhe ujin, për të krijuar sisteme të qëndrueshme dhe vetërregulluese.

Punëtori mbi zinxhirët e shkurtër të furnizimit ushqimor dhe shitjen direkte

Si mund të shesin fermerët drejtpërdrejt: modele CSA (Community Supported Agriculture), tregje fermerësh, agroturizëm dhe shitje online.

Punëtori mbi biodiversitetin dhe polenizuesit

Krijimi i brezave me lule, hotele për insekte, ruajtja e livadheve dhe mbrojtja e specieve të egra për të forcuar ekosistemet bujqësore.

Megjithatë, në fusha si agroekologjia, mund të hasen sfida të shumta që mund të ndikojnë në suksesin e përgjithshëm të punëtorive. Disa nga më të zakonshmet janë:

- Kufizimet e burimeve

Disa punëtori kërkojnë materiale, mjete, fara ose qasje në tokë, të cilat mund të jenë të kushtueshme ose të vështira për t'u organizuar, veçanërisht në zona rurale ose me financim të kufizuar.

- Kufizimet sezonale dhe klimatike

Aktivitetet praktike si mbjellja, analiza e tokës apo menaxhimi i ujit varen nga kushtet klimatike dhe stinët e kultivimit, gjë që mund të kufizojë planifikimin dhe mundësitë e të nxënit.

- Hendekët në njohuri dhe aftësi

Pjesëmarrësit mund të kenë nivele të ndryshme të njohurive paraprake, duke e bërë sfiduese balancimin e përmbajtjes për fillestarët dhe për ata më të avancuar. Lehtësuesit duhet të përshtaten shpejt.

- Mungesa e ndjekjes dhe vazhdimësisë

Pa mbështetje të vazhdueshme ose mentorim, aftësitë dhe njohuritë e fituara mund të mos zbatohen në mënyrë të qëndrueshme pas përfundimit të punëtorisë.

- Dallimet kulturore dhe konteksti lokal

Disa praktika agroekologjike mund të mos jenë të përshtatshme për të gjitha rajonet për shkak të tipit të tokës, klimës ose traditave lokale bujqësore, duke kufizuar transferueshmërinë e tyre.

- Sfidat e angazhimit dhe pjesëmarrjes

Motivimi i pjesëmarrësve të ndryshëm (fermerë, nxënës, edukatorë)

për t'u angazhuar plotësisht mund të jetë i vështirë, veçanërisht nëse punëtoritë janë të gjata ose kërkojnë punë intensive fizike.

- Qasja në financim dhe mbështetje politike

Zbatimi i disa teknikave, si sistemet e menaxhimit të ujit ose dizajni sipas permakulturës, mund të kërkojë financim të jashtëm ose përputhje me politikat lokale, gjë që mund të përbëjë pengesë.

- Vështirësi në monitorim dhe vlerësim

Matja e ndikimit të punëtorive praktike në praktikat reale bujqësore ose në rezultatet e të nxënit mund të jetë sfiduese, veçanërisht kur rezultatet janë afatgjata ose graduale.

Këto rreziqe mund të zbuten përmes planifikimit të kujdesshëm, planifikimit fleksibël të orareve dhe përdorimit të burimeve dhe partneriteteve lokale. Përshtatja e aktiviteteve me kushtet sezonale, nivelin e njohurive të pjesëmarrësve dhe kontekstin lokal ndihmon në sigurimin e relevancës dhe përfshirjes. Mentorimi i vazhdueshëm, metodat pjesëmarrëse të të nxënit, përputhja me kornizat politike dhe mekanizmat e qartë të monitorimit dhe vlerësimit mbështesin më tej ndikimin e qëndrueshëm dhe zbatimin efektiv.

2.1.2. Fokus grupet

Fokus grupet ofrojnë një metodë cilësore të thelluar për të përmirësuar gjetjet e punëtorive dhe për të eksploruar në mënyrë më të detajuar perceptimet e palëve të interesit.

Procesi fillon me identifikimin e informatorëve kyç dhe përfaqësuesve të grupeve të ndryshme të interesit. Sesionet moderohen duke përdorur pyetje gjysmë të strukturuar për të nxitur reagime kritike mbi përmbajtjen e kurrikulës, komponentët praktikë të trajnimit dhe aspektet e angazhimit

komunitar. Rezultatet analizohen në mënyrë tematike, duke identifikuar prioritete të përbashkëta, shqetësime dhe mundësi për përmirësim. Këto njohuri informojnë drejtpërdrejt përshtatjen e moduleve para testimit pilot, duke siguruar që përmbajtja mësimore të jetë në përputhje si me nevojat e tregut të punës ashtu edhe me kontekstet lokale socio-ekologjike.

Sfidat e mundshme të fokus grupet:

- Paragjykimi i pjesëmarrësve – Disa zëra mund të dominojnë diskutimin, ndërsa të tjerë të mbeten në heshtje, duke ndikuar në balancën e reagimeve.
- Vështirësi në rekrutim – Angazhimi i një grupi përfaqësues të palëve të interesit mund të jetë sfidues, veçanërisht në zona rurale.
- Kufizime logjistike dhe burimore – Organizimi i sesioneve, sigurimi i hapësirave dhe analiza e të dhënave mund të kërkojnë kohë dhe burime të konsiderueshme.
- Çështje të dinamikës së grupit – Konfliktet ose dominimi nga disa pjesëmarrës mund të kufizojnë diskutimin e hapur dhe diversitetin e perspektivave.
- Përgjithësueshmëri e kufizuar – Gjetjet nga grupe të vogla lokale mund të mos pasqyrojnë plotësisht komunitete ose kontekste më të gjera.

2.1.3. Sesionet World Café

Sesionet **World Café** nxisin dialogun shumë-aktorësh dhe reflektimin pjesëmarrës gjatë gjithë procesit të dizajnit. Ato organizohen për të bashkuar pjesëmarrës të ndryshëm – mësues, politikëbërës, OJQ, studentë

— me qëllim ndarjen e perspektivave dhe lidhjen e zhvillimit të kurrikulës me objektivat më të gjera të tranzicionit agroekologjik. Zbatimi fillon me përcaktimin e tryezave tematike të diskutimit mbi çështje si menaxhimi i qëndrueshëm i tokës, sovraniteti ushqimor dhe ekonomia rrethore. Pjesëmarrësit ulen në grupe të vogla prej 4–6 personash rreth tryezave të stilit “kafene”. Atmosfera është joformale, shpesh me mbulesa tavoline, markera dhe fletë për shënime, për të nxitur bisedë të hapur dhe kreativitet. Lehtësuesi prezanton 1–3 pyetje të hapura dhe nxitëse, të lidhura me temën. Pyetjet synojnë të inkurajojnë reflektimin, ndarjen e përvojave dhe gjenerimin e ideve të reja. Pjesëmarrësit diskutojnë për një periudhë të caktuar (zakonisht 15–30 minuta). Një person mund të shërbejë si “mikpritës i tryezës” për të mbajtur shënime dhe për të përmbledhur pikat kryesore. Pas çdo raundi diskutimi, shumica e pjesëmarrësve kalojnë në një tryezë tjetër, ndërsa mikpritësi mbetet. Ky rotacion lejon “pëllenimin e kryqëzuar” të ideve midis grupeve, duke zgjeruar perspektivat dhe duke gjeneruar njohuri të larmishme. Pas disa rundesh, të gjithë mbledhen për të ndarë dhe reflektuar mbi temat, gjetjet dhe modelet që dolën gjatë diskutimeve. Kjo mund të realizohet përmes diskutimit plenar, hartëzimit vizual ose teknikave të tjera kreative dokumentimi. Lehtësuesit përmbledhin idetë e mbledhura në një dokument që thekson prioritetet e përbashkëta, zgjidhjet inovative dhe rekomandimet konkrete. Këto rezultate mund të informojnë drejtpërdrejt vendimmarrjen, dizajnimin e kurrikulës ose projekte komunitare. Ky format iterativ u mundëson të gjitha grupeve të interesit të kontribuojnë në mënyrë të barabartë, duke garantuar transparencë në vendimmarrje dhe shkëmbim njohurish. Një shembull i

mirë i World Café janë sesionet e organizuara nga **YPARD** (Young Professionals for Agricultural Development), të cilat zhvillohen periodikisht gjatë vitit në vende të ndryshme, shpesh të lidhura me ngjarje kyçe bujqësore ose mjedisore (si Dita Botërore e Tokës, panairë lokale të agroekologjisë ose konferenca rinore). Ato zakonisht mbahen në qendra komunitare, institucione trajnimi, universitete ose hapësira të jashtme të përshtatshme për diskutime në grupe të vogla.

Sfidat e mundshme gjatë organizimit të World Café:

- Dominimi i disa pjesëmarrësve – Disa zëra mund të mbizotërojnë diskutimin, duke kufizuar diversitetin e kontributeve.
- Kufizime kohore – Tema komplekse mund të kërkojnë më shumë kohë sesa lejon një sesion tipik.
- Varësia nga lehtësimi cilësor – Lehtësues të aftë janë thelbësorë për të drejtuar diskutimet dhe për të kapur në mënyrë efektive idetë kryesore.
- Sfida logjistike – Organizimi i tryezave, hapësirave, materialeve dhe rotacioneve mund të kërkojë burime dhe planifikim të konsiderueshëm.

2.1.4. Panairi “Village Vision”

Panairi **Village Vision**, siç përshkruhet në SEEDS Roadmap (2025), është një aktivitet pjesëmarrës i parashikimit strategjik (foresight) që synon të angazhojë anëtarët e komunitetit në vizionimin e së ardhmes së arsimit

agroekologjik dhe territoreve rurale. Ai kombinon elemente të konsultimit publik, lehtësimit kreativ dhe hartëzimit pjesëmarrës për të nxitur dialogun ndërmjet aktorëve lokalë dhe për të lidhur arsimin me zhvillimin e qëndrueshëm territorial. Panairi Village Vision zhvillohet në tre faza kryesore **Faza e përgatitjes** Organizatorët identifikojnë dhe ftojnë pjesëmarrës të ndryshëm nga institucionet e AFP-së, komunitetet bujqësore, autoritetet lokale dhe shoqëria civile, duke siguruar përfaqësim të balancuar. Përgatitet hapësira me stenda tematike, harta dhe materiale lehtësuese.

Faza e zbatimit Gjatë aktivitetit, pjesëmarrësit qarkullojnë midis stendave, duke diskutuar mbi përmirësimin e kurrikulës, inovacionin rural dhe të nxënit e së ardhmes. Ata ndajnë përvoja, identifikojnë sfida dhe propozojnë zgjidhje. Lehtësuesit udhëheqin bisedat dhe mbledhin kontributet kryesore.

Faza e analizës dhe validimit Inputet e mbledhura konsolidohen dhe analizohen për të prodhuar rekomandime për zhvillimin e kurrikulës, strategjitë lokale dhe mbështetjen politike. Rezultatet ndahen me pjesëmarrësit për feedback dhe validim, duke lidhur aspiratat e komunitetit me hapa konkretë për arsimin agroekologjik dhe zhvillimin rural.

Sfidat e mundshme gjatë përgatitjes dhe zbatimit të Panairit Village Vision:

- Përfaqësim i kufizuar – Disa grupe, si fermerët e marginalizuar, gratë ose të rinjtë, mund të jenë të nënpërfaqësuar.

- Kufizime burimore dhe logjistike – Organizimi i hapësirës, materialeve dhe procesit të lehtësimit mund të jetë sfidues, veçanërisht në zona rurale.
- Dominimi i disa pjesëmarrësve – Individët më të zëshëm mund të mbizotërojnë diskutimin, duke reduktuar diversitetin e kontributeve.
- Kufizime kohore – Tema komplekse mund të kërkojnë më shumë kohë diskutimi sesa lejon një aktivitet i vetëm.
- Sfida në ndjekje (follow-up) – Rekomandimet dhe idetë mund të mos zbatohen pa mekanizma të strukturuar monitorimi dhe mbështetjeje.

2.1.5 Living Labs

Living Labs janë hapësira reale mësimi dhe eksperimentimi ku nxënësit, edukatorët dhe fermerët testojnë praktika agroekologjike në mjedise autentike. Ato mishërojnë parimet e bashkë-mësimit (co-learning) dhe bashkë-inovacionit (co-innovation), duke theksuar reagimin e vazhdueshëm dhe zgjidhjen e përbashkët të problemeve.

Zbatimi përfshin përzgjedhjen e vendeve pilot të përshtatshme – si kopshte shkollore të AFP-së ose ferma lokale – ku kurrikula testohet përmes aktiviteteve praktike. Çdo Living Lab përfshin:

1. **Fazën e bashkë-projektimit**, ku lehtësuesit dhe pjesëmarrësit bien dakord mbi fushën e aktiviteteve (p.sh. sisteme kompostimi, restaurim të tokës, monitorim të biodiversitetit);

2. **Fazën e zbatimit**, me aktivitete praktike në terren;
3. **Fazën e reflektimit**, ku analizohen rezultatet dhe nxirren mësim.

Të dhënat nga këto eksperimente mblidhen përmes modeleve pjesëmarrëse të monitorimit. Gjetjet diskutohen kolektivisht dhe dokumentohen në raportet e vlerësimit SEEDS për të përmirësuar si pedagogjinë ashtu edhe përmbajtjen teknike.

Një shembull i suksesshëm është **Agroecology Living Lab Flanders**, i cili bashkon fermerë (konvencionalë dhe organikë), këshilltarë, përpunues, konsumatorë, studiues, OJQ dhe politikëbërës. Palët e interesit përcaktojnë së bashku prioritetet, organizojnë grupe pune pjesëmarrëse dhe përdorin mjete si vizita në terren dhe webinarë për të mbështetur inovacionin dhe shkëmbimin e njohurive në agroekologji dhe bujqësi organike. (Agroecology Partnership, n.d.)

Në Kroaci, shembuj të mirë përfshijnë projektin Interreg Bioeco-Up, ku një punëtori Living Lab në Shkollën Bujqësore, Ushqimore dhe Veterinare Stanka Ožanić testoi produkte me bazë bio (p.sh. bare energjie nga copëza molle të papërdorura), të cilat u vlerësuan nga përdoruesit përmes pyetësorëve dhe diskutimeve interaktive (BIOECO-UP, 02/12/2024). Një tjetër shembull është Podravlje Permaculture Living Lab, një hapësirë permakulture dhe bujqësie të qëndrueshme e dedikuar për bujqësi rigjeneruese, biodiversitet dhe edukim komunitar. Ajo funksionon si një qendër bashkëkrijimi ku praktikuesit, të rinjtë dhe banorët lokalë ndajnë njohuri, bashkë-projektojnë aktivitete dhe zbatojnë qasje të shkencës qytetare në mjedise reale në natyrë. (Marušić, 01/2025)

Sfidat e mundshme të Living Labs:

- Koordinim kompleks – Menaxhimi i shumë aktorëve me role dhe prioritete të ndryshme mund të jetë i vështirë.
- Intensitet burimor – Testimet në terren, punëtoritë dhe eksperimentimet reale kërkojnë kohë, financim dhe materiale të konsiderueshme.
- Angazhimi i palëve të interesit – Ruajtja e pjesëmarrjes aktive në afat të gjatë, veçanërisht nga fermerët ose komuniteti, mund të jetë sfiduese.
- Shkallëzueshmëria – Zgjidhjet e zhvilluara në një kontekst lokal mund të mos transferohen lehtësisht në rajone të tjera.
- Konfliktet e interesit – Qëllimet dhe prioritetet e ndryshme ndërmjet pjesëmarrësve mund të ngadalësojnë bashkëkrijimin dhe vendimmarrjen.

2.1.6. Testimi Pilot

Testimi pilot përfaqëson kulmin e fazës së bashkë-projektimit. Ai validon modulet e zhvilluara brenda institucioneve të përzgjedhura të AFP-së, duke mundësuar vlerësimin e efektivitetit pedagogjik dhe relevancës praktike të tyre.

Zbatimi zhvillohet përmes një sekuence të strukturuar: prototipet e kurrikulës prezantohen në shkollat partnere, ku nxënësit dhe mësuesit i zbatojnë ato gjatë aktiviteteve reale ose të simuluar mësimore (p.sh. punë në terren, sesione praktike në ferma ose ushtrime laboratorike). Vëzhgimi i vazhdueshëm dhe vlerësimi pjesëmarrës realizohen duke përdorur indikatorët e monitorimit dhe vlerësimit (M&E) të SEEDS. Reagimet

mbledhen si nga nxënësit ashtu edhe nga trajnerët përmes anketave dhe grupeve fokale për të vlerësuar qartësinë, zbatueshmërinë dhe ndikimin e moduleve. Të dhënat e mbledhura sintetizohen në raporte vlerësimi, të cilat udhëzojnë përshtatjen përfundimtare dhe zgjerimin (scaling-up) e kurrikulës në të gjithë rrjetin SEED

Probleme dhe sfida të mundshme në testimin pilot:

- Mostër e kufizuar – Rezultatet nga një numër i vogël shkollash ose klasash mund të mos pasqyrojnë nevojat e të gjithë nxënësve.
- Kufizime burimore – Mungesa e materialeve, parcelave eksperimentale ose mbështetjes nga lehtësuesit mund të ndikojë në zbatim.
- Kufizime kohore – Nxënësit dhe mësuesit mund të kenë kohë të pamjaftueshme për aktivitete praktike.
- Variacion në cilësinë e mësimdhënies – Diferencat në përvojën me agroekologjinë mund të ndikojnë në rezultatet.
- Rezistencë ndaj ndryshimit – Disa pjesëmarrës mund të jenë hezitues për të adoptuar metoda ose praktika të reja.

2.2. Integrimi dhe rezultatet

Organizimi i punëtorive, grupeve fokale, living labs, sesioneve World Café dhe testimit pilot siguron një cikël zhvillimi të kurrikulës që është iterativ, i bazuar në kontekstin lokal dhe i drejtuar nga komuniteti. Secili komponent kontribuon në mënyrë unike: punëtoritë nisin procesin e bashkëkrijimit; grupet fokale thellojnë kuptimin dhe validimin; living labs e lidhin

përmbajtjen teorike me praktikën; World Café lidh arsimin me dialogun territorial; ndërsa testimi pilot verifikon efektivitetin dhe qëndrueshmërinë. Së bashku, këto procese përforcojnë angazhimin për një arsim profesional pjesëmarrës dhe të ndjeshëm ndaj kontekstit. Kurrikulat e rezultuara jo vetëm që përputhen me politikat e BE-së si Green Deal dhe eko-skema e CAP-it, por gjithashtu forcojnë reziliencën territoriale, pronësinë e palëve të interesit dhe ekosistemet afatgjata të të nxënit komunitar (SEEDS Manual, 2025; SEEDS Roadmap, 2025). Ky proces pjesëmarrës siguron që kurrikulat dhe modulet mësimore të jenë jo vetëm akademikisht solide, por edhe të rrënjosura shoqërisht dhe të përgjegjshme ndaj kontekstit. Korniza e frymëzuar nga metoda LEADER (SEEDS Roadmap, 2025) promovon një ndjenjë të fortë pronësie tek pjesëmarrësit, duke i inkurajuar ata të veprojnë si bashkëkrijues dhe jo si përfitues pasivë të dijes. Duke theksuar qasjen territoriale, metodologjia garanton që proceset e të nxënit të reflektojnë kushtet specifike ekologjike, kulturore dhe ekonomike të çdo rajoni — duke mbështetur zhvillimin e sistemeve agroekologjike rezistente, të bazuara në territor, dhe fuqizimin e komuniteteve rurale.

2.3. Grupet e synuara / Palët e interesit / Aktorët

SEEDS Roadmap identifikon katër grupe kryesore palësh të interesit si qendrore në zhvillimin pjesëmarrës të kurrikulave agroekologjike brenda Arsimit dhe Formimit Profesional (AFP): fermerët, ofruesit e AFP-së, liderët komunitarë dhe nxënësit. Secili grup luan një rol të veçantë, por të ndërlidhur, për të siguruar që kurrikula të reflektojë realitetet lokale, të

promovojë qëndrueshmërinë dhe të mbështesë tranzicionin drejt agroekologjisë përmes të nxënit gjithëpërfshirës dhe të orientuar nga praktika.

Fermerët janë aktorë kyç sepse përfaqësojnë bazën praktike të transformimit agroekologjik. Ata sjellin njohuri dhe përvojë nga terreni, duke e bërë kurrikulën të rrënjësuar në kontekste reale bujqësore. Përmes pjesëmarrjes në living labs, punëtori dhe grupe fokale, fermerët kontribuojnë në identifikimin e sfidave konkrete dhe testimin e zgjidhjeve inovative. Përfshirja e tyre siguron që procesi mësimor të integrojë njohuri praktike dhe specifike për kontekstin lokal, duke ngushtuar hendekun midis teorisë dhe praktikës dhe duke rritur relevancën e trajnimit për realitetet rurale dhe bujqësore.

Ofruesit e AFP-së, përfshirë shkollat, trajnerët dhe institucionet arsimore, veprojnë si zbatuesit kryesorë të kurrikulës agroekologjike. Ata transformojnë njohuritë e marra nga kërkimi dhe përvoja në terren në materiale mësimore të strukturuar. Pjesëmarrja e tyre në punëtori dhe sesione bashkë-projektimi ndihmon në përputhjen e përmbajtjes së kurrikulës me standardet arsimore dhe nevojat e tregut të punës. Ata kanë nevojë për pedagogji inovative dhe materiale relevante për të mbështetur zhvillimin e aftësive të gjelbra. Duke udhëhequr integrimin e agroekologjisë në programet formale, ofruesit e AFP-së sigurojnë që arsimi të mbetet aktual, i zbatueshëm dhe i adaptueshëm.

Liderët komunitarë, si përfaqësues të shoqërisë civile, autoriteteve lokale dhe organizatave rurale, luajnë një rol thelbësor në garantimin e

legjitimitetit, përfshirjes dhe relevancës territoriale. Ata lidhin procesin e dizajnit të kurrikulës me strategjitë dhe politikat lokale të zhvillimit, në përputhje me qasjen LEADER. Pjesëmarrja e tyre siguron që perspektivat e grupeve të marginalizuara, përfshirë gratë dhe të rinjtë, të përfaqësohen dhe që kurrikula të jetë në përputhje me prioritetet lokale të qeverisjes dhe qëndrueshmërisë. Ata gjithashtu forcojnë lidhjen midis institucioneve arsimore dhe komuniteteve që ato shërbejnë.

Nxënësit janë përfituesit kryesorë të kurrikulës, dhe reagimet e tyre si dhe niveli i angazhimit në aktivitetet agroekologjike janë tregues thelbësorë për përmirësimin e vazhdueshëm të përmbajtjes dhe metodave të mësimdhënies. Angazhimi i tyre aktiv siguron që të nxënit të jetë praktik, përvojore dhe në përputhje me aspiratat e tyre personale dhe profesionale. Përmes pjesëmarrjes në living labs, aktivitete bashkë-projektimi dhe testim pilot, nxënësit eksperimentojnë, japin feedback dhe ndihmojnë në formësimin e përmbajtjes mësimore. Kjo përfshirje forcon kompetencat e tyre të gjelbra, vetëbesimin dhe mendësinë sipërmarrëse – aftësi thelbësore për punësueshmërinë dhe pjesëmarrjen aktive në ekonominë lokale të qëndrueshme.

Së bashku, këto katër grupe palësh të interesit mishërojnë vizionin pjesëmarrës dhe sistemik të projektit SEEDS. Ndërveprimi i tyre siguron që kurrikula të jetë e informuar shkencërisht, gjithëpërfshirëse nga ana sociale dhe e qëndrueshme nga ana mjedisore, duke reflektuar një qasje të vërtetë “bottom-up” në arsimin agroekologjik.

2.4. Mjetet dhe burimet

Zbatimi i metodologjive pjesëmarrëse në projektin SEEDS kërkon një kombinim të mjeteve fizike dhe digjitale që mbështesin bashkëpunimin, shkëmbimin e njohurive dhe të nxënit përvojore. Këto mjete përdoren gjatë fazave të ndryshme të dizajnit të kurrikulës – nga angazhimi i palëve të interesit dhe bashkëkrijimi, deri te testimi pilot dhe vlerësimi – duke siguruar që procesi të mbetet gjithëpërfshirës, praktik dhe i adaptueshëm në kontekste të ndryshme.

Mjetet fizike luajnë një rol thelbësor në lehtësimin e ndërveprimit ballë për ballë dhe të nxënit përvojore. Punëtoritë dhe living labs mbështeten në materiale konkrete si flipchart, postera dhe tabela të bardha për të organizuar diskutimet në grup, për të regjistruar idetë dhe për të vizualizuar mendimin kolektiv. Fletëpalosje të printuara, pyetësorë dhe formularë feedback-u përdoren për të mbledhur inputet dhe reflektimet e pjesëmarrësve gjatë sesioneve pjesëmarrëse. Për të nxënit në terren, parcelat demonstrative, kopshtet shkollore dhe fermat komunitare ofrojnë hapësira ku pjesëmarrësit testojnë praktika agroekologjike, kryejnë vëzhgime dhe eksperimente. Instrumente të thjeshta në terren – si sete për analizën e tokës, udhëzues për identifikimin e bimëve dhe mjete për kompostim – ndihmojnë në lidhjen e teorisë me aplikimin praktik. Gjithashtu, ekspozitat ose panairët komunitare përdorin tavolina prezantimi, panele informuese dhe materiale vizuale të printuara për të prezantuar rezultatet para një publiku më të gjerë, duke promovuar transparencën dhe angazhimin.

Mjetet digjitale janë po aq të rëndësishme për mbështetjen e komunikimit, koordinimit dhe shkëmbimit të njohurive. Platforma online si Google Drive dhe Moodle mundësojnë ndarjen e materialeve paraprahe, ruajtjen e dokumenteve të kurrikulës dhe raporteve. Mjetet e videokonferencës si Zoom dhe Microsoft Teams lejojnë organizimin e takimeve, punëtorive pjesëmarrëse dhe sesioneve të ngritjes së kapaciteteve në format virtual. Mjediset digjitale të të nxënësve strehojnë module online, studime rasti dhe ditarë reflektimi, ndërsa anketat dhe formularët e feedback-ut mundësojnë mbledhjen e inputeve të strukturuar edhe pas aktiviteteve fizike, duke siguruar dialog dhe përmirësim të vazhdueshëm.

Mjetet multimediale — si video të shkurtra instruktive, infografikë digjitale dhe sesione trajnimi të regjistruara — mbështesin qasjet e të nxënësve të kombinuar (blended learning), duke e bërë përmbajtjen më të aksesueshme dhe më tërheqëse. Dokumentimi vizual dhe tregimi përmes fotografive ndihmojnë në regjistrimin e proceseve pjesëmarrëse dhe në theksimin e dimensionit njerëzor të arsimit agroekologjik.

Së bashku, këto mjete fizike dhe digjitale krijojnë një mjedis ku metodologjitë pjesëmarrëse mund të zbatohen në mënyrë efektive. Ato mundësojnë të nxënësve interaktiv, reflektimin kolektiv dhe bashkëkrijimin e dijes midis fermerëve, edukatorëve, nxënësve dhe aktorëve komunitarë. Duke kombinuar mjetet praktike në terren me platformat moderne digjitale, sigurohet që arsimi agroekologjik të mbetet dinamik, i aksesueshëm dhe i përgjegjshëm ndaj realiteteve lokale dhe bashkëpunimit ndërkombëtar. Angazhimi i palëve të interesit dhe

komunitetit është një komponent thelbësor i zbatimit të kurrikulës SEEDS. Aktorët lokalë si fermerët, ruajtësit e farërave, aktivistët e agroekologjisë dhe përfaqësuesit komunalë përfshihen aktivisht si ligjërues të ftuar dhe lehtësues, duke siguruar që mësimi të mbetet i rrënjësor në përvojën reale komunitare. Organizohen ditë të hapura komunitare për të prezantuar projektet e nxënësve dhe për të nxitur dialogun ndërbrezor. Feedback-u i vazhdueshëm nga palët e interesit – i mbledhur përmes anketave dhe grupeve fokale – ndihmon në përmirësimin e vazhdueshëm të zbatimit të kurrikulës. Në të njëjtën kohë, ofruesit e AFP-së janë përgjegjës për dokumentimin dhe raportimin e progresit përmes regjistrave të punës, ditarëve reflektues dhe listave të kontrollit të kompetencave. Ata ndajnë rregullisht rezultatet, praktikat më të mira dhe sfidat me rrjetin SEEDS dhe marrin pjesë në shkëmbime mësimore ndërkufitare. Kjo qasje bashkëpunuese siguron transparencë, mësim të ndërsjellë dhe përmirësim të vazhdueshëm të arsimit agroekologjik.

3. Reflektim

SEEDS Roadmap identifikon disa sfida kyçe në integrimin e agroekologjisë në sistemet e Arsimit dhe Formimit Profesional (AFP) dhe propozon zgjidhje praktike dhe strategjike për t'i adresuar ato. Këto sfida variojnë nga pengesa strukturore dhe institucionale deri te boshllëqet në praktikat mësimore dhe infrastrukturë, duke reflektuar si çështje lokale ashtu edhe sistemike në vendet partnere.

Një nga sfidat kryesore është integrimi i kufizuar i agroekologjisë në kurrikulat ekzistuese të AFP-së. Në shumicën e vendeve SEEDS, veçanërisht në Ballkanin Perëndimor, agroekologjia ende nuk njihet si disiplinë e veçantë. Ajo përfshihet shpesh në mënyrë indirekte përmes lëndëve si bujqësia organike ose zhvillimi i qëndrueshëm, të cilat rrallë kapin dimensionet e saj të plota ekologjike, sociale dhe ekonomike. Për ta adresuar këtë, Roadmap propozon zhvillimin e moduleve të reja teorike që pasqyrojnë natyrën holistike të agroekologjisë, si dhe rishikimin pjesëmarrës të kurrikulave ekzistuese. Përfshirja e mësuesve, fermerëve dhe nxënësve në bashkëkrijim siguron që përmbajtja të bëhet më e përshtatshme për kontekstin dhe më e harmonizuar me objektivat e qëndrueshmërisë.

Një çështje tjetër kritike lidhet me mungesën e mundësive praktike dhe infrastrukturës. Shumë institucione të AFP-së nuk kanë qasje në ferma demonstrative, laboratorë ose hapësira të tjera për trajnim praktik. Pa këto facilitete, nxënësit e kanë të vështirë të lidhin teorinë me praktikën reale bujqësore. Për këtë arsye, Roadmap rekomandon krijimin e kopshteve shkollore, zonave për kompostim dhe këndeve për ruajtjen e farërave, si dhe partneritete me ferma dhe kooperativa lokale për të mundësuar mësim në terren. Theksohet veçanërisht krijimi i SEEDS Living Labs si mekanizëm afatgjatë për eksperimentim, bashkëpunim dhe angazhim komunitar.

Trajnimi i mësuesve paraqitet gjithashtu si sfida qendrore. Shumë edukatorë nuk kanë as kuptimin teknik të plotë të agroekologjisë dhe as

aftësitë metodologjike për të zbatuar qasje pjesëmarrëse në mësimdhënie. Për ta kapërcyer këtë, projekti sugjeron organizimin e sesioneve Training of Trainers (ToT), të fokusuara në parimet agroekologjike, pedagogjinë pjesëmarrëse dhe praktikën reflektuese. Fermerët, studiuesit dhe aktorët e shoqërisë civile inkurajohen të përfshihen si bashkë-trajnerë për të siguruar që mësimi të mbetet i rrënjësor në njohuritë dhe praktikat lokale. Zhvillimi profesional i vazhdueshëm dhe rrjetet e mësimit mes kolegëve promovohen si mënyra për të ndërtuar kapacitete afatgjata.

Roadmap thekson gjithashtu se bashkëpunimi i dobët midis institucioneve arsimore dhe komuniteteve lokale kufizon efektivitetin e arsimit agroekologjik. Qendrat e AFP-së shpesh funksionojnë të shkëputura nga konteksti socio-ekonomik rural. Për të forcuar këtë lidhje, rekomandohet përfshirja e aktorëve komunitarë — fermerë, autoritete lokale dhe OJQ — në zbatimin e kurrikulës, organizimi i ditëve të hapura dhe panairove, si dhe krijimi i mekanizmave feedback-u përmes anketave dhe grupeve fokale.

Pengesa institucionale dhe politike përbëjnë një tjetër sfidë strukturore. Në disa vende të Ballkanit Perëndimor, politikat bujqësore dhe arsimore ende favorizojnë modele intensive të prodhimit, ndërsa agroekologjia nuk ka njohje formale. Roadmap bën thirrje për harmonizim më të fortë politik, përfshirë validimin zyrtar të moduleve të reja nga ministritë përkatëse. Ai gjithashtu promovon lidhjen e iniciativave lokale arsimore me qasjen LEADER dhe bashkëpunimin rajonal përmes programeve ndërkufitare të trajnimit dhe shkëmbimit në rrjetin SEEDS.

Kufizimet financiare dhe varësia nga projekte afatshkurtra përbëjnë rrezik për qëndrueshmërinë e iniciativave. Shumë programe pilot humbasin vrullin pas përfundimit të financimit. Për të siguruar vazhdimësi, Roadmap sugjeron ndërtimin e partneriteteve afatgjata midis shkollave, bashkive dhe sektorit privat, si dhe shfrytëzimin e mekanizmave të BE-së si Politika e Përbashkët Bujqësore (CAP). Vendosja e një sistemi të fortë monitorimi dhe vlerësimi ndihmon në dokumentimin e ndikimit dhe sigurimin e investimeve të vazhdueshme.

Mungesa e monitorimit sistematik është në vetvete sfidë. Pa vlerësim të duhur, është e vështirë të matet progresi ose të përshtaten qasjet mësimore. Korniza SEEDS për M&E propozon indikatorë të qartë — si numri i laboratorëve, mësuesve të trajnuar dhe nxënësve pjesëmarrës — të kombinuar me njohuri cilësore nga reflektime, histori nga terreni dhe studime rasti.

Së fundi, presionet më të gjera mjedisore dhe sociale si ndryshimet klimatike, shpopullimi rural dhe migrimi minojnë reziliencën e zonave rurale. Roadmap i adreson këto përmes përmbajtjes kurrikulare që fokusohet në përshtatjen klimatike, menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve dhe reziliencën komunitare. Inkurajimi i pjesëmarrjes së të rinjve dhe grave, si dhe mbështetja e zinxhirëve të shkurtër të furnizimit dhe sistemeve lokale ushqimore, shihen si mënyra për të forcuar jetesën dhe qëndrueshmërinë ekologjike. Në përmbledhje, SEEDS Roadmap pranon se tranzicioni drejt arsimit agroekologjik kërkon ndryshim si nga poshtë-lart (bottom-up), ashtu edhe në nivel sistemik. Ai kombinon masa konkrete —

si krijimi i living labs dhe trajnimi i mësuesve — me harmonizim strategjik politikash, bashkëpunim ndërsektorial dhe vlerësim gjithëpërfshirës. Përmes këtyre qasjeve plotësuese, projekti synon të sigurojë që mësimi agroekologjik të bëhet një proces i gjallë dhe në zhvillim të vazhdueshëm, i rrënjësuar në realitetet lokale, por i harmonizuar me objektivat më të gjera evropiane të qëndrueshmërisë.

4. Përfundime

Zbatimi i qasjeve pjesëmarrëse dhe të bazuara në komunitet brenda projektit SEEDS tregon se arsimit agroekologjik mund të integrohet me sukses në sistemet e Arsimit dhe Formimit Profesional (AFP) kur proceset mësimore janë të rrënjësura në realitetet lokale, të mbështetura në bashkëpunim shumë-aktorësh dhe të ndërtuara mbi cikle bashkëkrijimi. Përdorimi i kombinuar i punëtorive, grupeve fokale, living labs, sesioneve World Café dhe testimit pilot dëshmon se zhvillimi efektiv i kurrikulës nuk mund të mbështetet vetëm në korniza teorike; ai duhet të ndërtohet mbi të nxënit përvojore, dialogun me palët e interesit dhe përshtatjen e vazhdueshme. Kjo qasje holistike forcon si relevancën pedagogjike të kurrikulës, ashtu edhe ndjenjën e pronësisë ndërmjet fermerëve, edukatorëve, nxënësve dhe organizatave komunitare.

Gjetjet tregojnë se tranzicioni drejt agroekologjisë kërkon adresimin e sfidave strukturore, si mungesa e njohjes institucionale, infrastruktura e pamjaftueshme praktike dhe boshllëqet në trajnimin e mësuesve. Përmes dizajnit bashkëpunues dhe shkëmbimit ndërkombëtar, partnerët SEEDS

kanë demonstruar rrugë të realizueshme për kapërcimin e këtyre pengesave — nga krijimi i kopshteve shkollore dhe living labs, deri te zhvillimi i programeve Training of Trainers që forcojnë aftësitë e lehtësimit pjesëmarrës. Procesi ka theksuar gjithashtu rëndësinë e lidhjes së praktikave arsimore lokale me strategjitë më të gjera të zhvillimit territorial, duke siguruar që institucionet e AFP-së të veprojnë si kontribuues aktivë në reziliencën dhe qëndrueshmërinë rurale.

Një rezultat kyç i modulit është krijimi i ekosistemeve dinamike të të nxënit, ku nxënësit fuqizohen të veprojnë si bashkëkrijues të dijes dhe jo si përfitues pasivë. Duke integruar parimet agroekologjike me mjete gjithëpërfshirëse të angazhimit, moduli mbështet zhvillimin e kompetencave të gjelbra, mendësisë sipërmarrëse dhe aftësive për zgjidhje problemesh të orientuara nga komuniteti — aftësi thelbësore për të përballuar tranzicionin ekologjik dhe për të forcuar sistemet lokale ushqimore. Theksi mbi monitorimin dhe vlerësimin siguron që inovacionet e prezantuara përmes SEEDS të mbeten të bazuara në evidencë, të shkallëzueshme dhe të adaptueshme në kontekste të ndryshme.

Në tërësi, kjo njësi mësimore sugjeron se metodologjitë pjesëmarrëse nuk janë një shtesë opsionale në arsimin agroekologjik, por një parakusht për transformim të vërtetë. Duke harmonizuar pedagogjinë me vlerat e qëndrueshmërisë, bashkëpunimit dhe kohezionit territorial, SEEDS kontribuon në zhvillimin e praktikave të AFP-së që janë njëkohësisht të orientuara drejt së ardhmes dhe të rrënjosura thellë në peizazhet lokale socio-ekologjike. Proceset bashkëpunuese të zhvilluara përmes projektit

vendosin bazat për ndryshim institucional afatgjatë, duke nxitur modele arsimore që mbështesin komunitete rurale rezistente dhe forcojnë tranzicionin e Evropës drejt një sistemi agro-ushqimor më të qëndrueshëm dhe më të drejtë.

5. Bibliografia

SMOC & ANRD. (2025). *SEEDS Manual of Agroecology – State of Agroecological Education in SEEDS Countries* (V.5). SEEDS Consortium.

SMOC & ANRD. (2025). *Roadmap for the Development of Participatory Agroecology Curricula* (V.1). SEEDS Consortium.

Agroecology Partnership (n.d.). *Living Lab Agroecology and Organic Agriculture*. Agroecology Partnership. Available at:

<https://www.agroecologypartnership.eu/en/llaeibio>

BIOECO-UP (02/12/2024). *Living Lab Workshop Held as Part of the Interreg Project Bioeco-Up*. Interreg Central Europe. Available at:

<https://www.interreg-central.eu/news/living-lab-workshop-held-as-part-of-the-interreg-project-bioeco-up/>

Marušić, M. (01/2025). *Living Lab Podravlje*. European Permaculture Network. Available at:

<https://www.permaculture-network.eu/projects-and-places/living-lab-podravlje>

YPARD (08/01/2024). *YPARD Global Café Series*. YPARD. Available at:

<https://ypard.net/posts/global-cafe>

The Partnership

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

Co-funded by
the European Union